

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 343+343.98 (575.3)

ТКБ: 67.99(2)93+67.99(2)94(2Т)

З— 81

ЗОКИРЗОДА ЗАФАР ХАЙРУЛЛО

**ҶАЗОҶОИ АСОСИЕ, КИ БО ҶУДО НИГОҶ ДОШТАНИ
МАҲКУМШУДА АЗ ҶОМЕА ВОБАСТА НАМЕБОШАНД:
МАСЪАЛАҶОИ ДОКТРИНАЛӢ, ҲУҚУҚТАТБИҚКУНӢ ВА
МУКАММАЛГАРДОНИИ ҚОНУНГУЗОРӢ**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои
ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва
криминология; ҳуқуқи иҷроии ҷазои ҷиноятӣ

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ:

Шарипов Тақдиршоҳ Шарипович – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муқарризони расмӣ:

Абдуҳамитов Валиҷон Абдуҳалимович – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи (Славянии) Россия ва Тоҷикистон;

Бобочонзода Исрофил Ҳусейн – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент, мудири шӯъбаи масоили назариявии давлат ва ҳуқуқи муосири Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон;

Салаев Нодирбек Сапарбаевич – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессори шӯъбаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва муқовимат бо коррупсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқи Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон.

Муассисаи пешбар:

Муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии «Академияи Вазорати корҳои дохилии Тоҷикистон» (ш. Душанбе).

Ҳимояи диссертатсия санаи «16» майи соли 2026, соати 10⁰⁰ дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D.KOA-019-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, к. Бунӣ Ҳисорак, бинои 11, ошёнаи 1, толори шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносии ДМТ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни диссертатсия дар сомонаи www.tnu.tj ва Китобхонаи марказии илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишони 734025, ш. Душанбе, ҳиёбони Рӯдакӣ 17, шинос шудан мумкин аст.

Суроға: 734025, ш. Душанбе, ҳиёбони Рӯдакӣ 17, Email: gobil9498@mail.ru. Тел: 988949405.

Автореферат «___» _____ соли 2026 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣи шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ**

Мирзозода Қ.Х.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Баъди пош хӯрдани ИҶШС ва соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳалаи муосири рушди қонунгузорию ҷиноятӣ оғоз гардид. Қонунгузорию ҚТ дар асоси тағйиру иловаҳои баамаломата бо ворид намудани баъзе аз ҷазоҳо, аз ҷумла қорҳои ҳатмӣ, маҳдуд кардан аз хизмати ҳарбӣ ва маҳдуд кардани озодӣ инсондӯстона гардонида шуд. Тағйироту иловаҳое, ки дар ин росто ба қонунгузорию ҚТ ворид карда шуданд, ба қонунгузорию кишвар мутобиқи талаботи даврони рушди муосири ҳуқуқӣ ҷанбаи бештаре возеҳи инсондӯстӣ бахшид.

Дар қонунгузорию ҚТ ҷазои ҷиноятӣ яке аз воситаҳои мубориза бо ҷинояткорӣ буда, низоми ҷазо бевосита бо сиёсати ҷиноятии давлат алоқаманд аст. Сиёсати муосири қонунгузорию ҷиноятии давлат дар соҳаи ҷазо дар ду самти ба ҳам муқобил: гуманизатсия ва пурзӯргардонӣ амалӣ карда мешавад. Ин аз хусусиятҳои равшану барҷастаи сиёсати муосири ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони кунунии рушду инкишофи сиёсати ҳуқуқиву қонунгузорию кишвар ба ҳисоб меравад. Раванди инсондӯстии ҷазоҳои ҷиноятӣ шумораи зиёди давлатҳоро фаро мегирад ва қонунгузорию ҷиноятии ватанӣ бояд ба ин масъала посухгӯ бошад. Ин аст, ки меъёрҳо ва санксияҳои қонунгузорию ҷиноятӣ рӯз то рӯз ба талаботи принципҳои инсондӯстӣ мувофиқ қунонида шуда истодаанд.

Низоми ҷазоҳои ҷиноятӣ васеъ буда, ҷазоҳоро аз рӯйи он фарқ кардан мумкин аст, ки онҳо бо маҳрум кардан аз озодии шахсе, ки ҷиноят содир кардааст ва мутаносибан бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда ӯ ба ҷомеа вобаста аст ё не. Азбаски маҳрум сохтан аз озодӣ ҳамчун намуди ҷазо барои ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин мебошад, давлат кӯшиш мекунад, ки мувозинати байни манфиатҳои тамоми ҷомеаро нигоҳ дошта, онро аз таҷовузҳои ҷиноятӣ ҳифз намояд ва ҳамзамон роҳи тадбирҳои инсондӯстонаи қонунгузорию ҷиноятиро нисбати ҷинояткорон пеш гирад. Чунин кӯшиши давлат мавҷудияти низоми ҷазоро муайян мекунад, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд.

Дар айни замон сиёсати қонунгузорию ҷиноятӣ пайваستا амалӣ карда мешавад, ки он ба васеъ намудани доираи таъбиқи ба истилоҳ намудҳои алтернативии ҷазо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, нигаронида шудааст. Истифодаи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, барои пешгирии ҷиноятҳои такрорӣ ва тарбия намудани шахсони ҷиноят содиркарда имконоти васеъро фароҳам

меоварад. Илова бар ин, таъин намудани чунин ҷазоҳо имкон медиҳад, ки барои нигоҳдории маҳкумшудагон хароҷоти камтар сарф гардад, ки он метавонад ба қисмати буҷети давлат таъсири мусбӣ расонад.

Ногуфта намонад, ки таҳлили қонунгузории амалкунанда, масъалаҳои таъин ва иҷрои ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, аз мавҷуд будани мушкилоти зиёде шаҳодат медиҳад. Дар ҳама намуди ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, судҳо ба иштибоҳ роҳ медиҳанд, ки ин ҳолат аҳаммияти таҳқиқоти илмиро дар ин самт меафзояд.

Ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, аз таърихи ташаккул ва инкишофи ба худ хос бархӯрдоранд. Зарурати истифодаи онҳо дар таърих бо сабабҳои гуногун вобаста будааст: аз пасандозҳои мурофиавӣ ва молиявӣ то ноил шудан ба чунин ҳадафи аз нигоҳи иҷтимоӣ муҳим ва барои ҷомеа фойданок, аз ҷумла кам кардани ҷиноятҳои такрорӣ, татбиқи ғояҳо ва концепсияҳои инсондӯстона. Ба масъалаи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, дар замони ҳозира дар қонунгузории ҷиноятӣ аксари кишварҳо таваҷҷуҳи бештар зоҳир гардидааст то қонунгузории онҳо инсондӯстона гардад.

Таҷрибаи чандинсолаи қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ дар кишвар нишон доданд, ки санадҳои ҳуқуқии марбут ба танзими муносибатҳои ҷамъиятии соҳаи мазкур камбудии назаррас доранд, ки аз қабули шитобкоронаи онҳо маншаъ мегиранд. Ҳамзамон аз қабули санадҳои мазкур муҳлати зиёд сипарӣ гардида, бо ворид намудани тағйиру иловаҳои барзиёд меъёрҳои онҳо мураккабу душворфаҳм гардида истодаанд. Чунончи, баъзе меъёрҳои қонунгузорӣ ба амалияи имрӯзаи кишвар мувофиқат намеkunанд ва баъзе аз намудҳои ҷазоҳо механизми татбиқи худро гум кардаанд. Аз ҷумла дер боз ҷазои маҳдуд кардани озодӣ дар амалияи судӣ мавриди истифода қарор намегирад ва дар хусуси механизми татбиқи он ҷораҳои зарурӣ андешида нашудааст.

Чи тавре аз маълумотҳои омӯрӣ маълум мешавад, қорҳои ҳатмӣ дар соли 2019 586 адад, соли 2020 673 адад, соли 2021 585 адад, соли 2022 812 адад, соли 2023 757 адад, соли 2024 573 адад, қорҳои ислоҳӣ 2019 588 адад, соли 2020 710 адад, соли 2021 535 адад, соли 2022 575 адад, соли 2023 537 адад, соли 2024 368 адад, маҳдуд кардан

дар хизмати ҳарбӣ 2019 44 адад, соли 2020 52 адад, соли 2021 41 адад, соли 2022 65 адад, соли 2023 63 адад ва соли 2024 84 ададро ташкил медиҳанд [44].

Лозим ба зикр аст, ки ҳукумати кишвар дар самти татбиқи сиёсати ҳуқуқӣ, аз ҷумла баланд бардоштани самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ чораҳои зарурии ҳуқуқӣ андешида истодааст. Президенти кишвар, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанрониҳои худ борҳо оид ба сиёсати ҳуқуқӣ, баланд бардоштани маърифати ҳуқуқию иҷроӣ бечунучароӣ қонунгузории кишвар таъкидҳои судманд намудаанд. Аз ҷумла дар ин замина изҳор доштанд: “Ҳадафи асосии баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон ба он равона шудааст, ки эътирофу эҳтиром, риоя ва иҷроӣ қонун ба ҳукми одату анъана табдил ёбад. Зеро тавре равандҳои рушди ҷомеаи ҷаҳонӣ собит месозанд, танҳо ҷомеае ба пешрафту тараққиёт ноил шуда метавонад, ки дар он Конститутсия ва қонунҳо бечунучаро риоя ва иҷро шаванд, волеияти қонун ҳамчун арзиши муҳимми давлати ҳуқуқбунёд таъмин гардад” [43]. Дар Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 қайд гардидааст, ки “Дар замони муосир қонунгузории ҷиноятӣ ба сифати яке аз воситаҳои муҳимми танзимсозандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад намуда, манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлатро аз таҷовузҳои ҷинояткорона ҳифз менамояд” [2]. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои сиёсати давлатии ҷиноятиро инсондӯстона гардонидани қонунгузории ҷиноятӣ шуморидааст [1]. Умуман, дар кишвар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ дар самти сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ, аз ҷумла низоми ҷазои ҷиноятӣ таҳия гардида, қонунгузории ҷиноятӣ низ доираи ҷазоҳои ҷиноятиеро, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба таври дақиқ муқаррар кардааст.

Дар маҷмӯъ, нуқсонҳои қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, амалияи судӣ, мушкилот дар самти иҷроӣ ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд ва дигар масъалаҳои дар боло зикршуда мубрами таҳқиқоти диссертационии мазкурро ифода мекунанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Дар таҳқику баррасии масъалаи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, саҳми олимону муҳаққиқони ватанӣ ба назар мерасад. Ҳарчанд масъалаи мазкур дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба таври маҷмӯӣ дар доираи як таҳқиқоти мукамал ва бо низоми

қонунгузории муосир таҳқиқ нашуда бошад ҳам, вале оид ба паҳлуҳои алоҳидаи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, донишмандони ватанӣ, аз қабили А.А. Абдурашидзода [24], Ҷ.А. Абдуллозода [23], У.А. Азиззода [25], А.М. Диноршоҳ [14], З.А. Камолов [28], Н.А. Қудратов [6], М.М. Маҳмудов [7], Э.Б. Миралиев [34], С.Т. Мирзоев [35], Н.М. Нодирзода [36], А.И. Сафарзода [39], А.С. Тағозода [40], И.Р. Тулиев [41], Т.Ш. Шарипов [22] ва дигарон масъалагузорӣ намудаанд.

Дар таҳқиқоти олимони ватанӣ ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, мавриди баррасии ҷаҳид қарор нагирифта, танҳо баъзе аз паҳлуҳои ҷазоҳои мазкур масъалагузорӣ гардидаанд. Ба ҷанбаҳои мазмуну моҳият, таъини ҷазо ва иҷрои ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, муҳаққиқон А.А. Абдурашидзода [11] ва И.Р. Тулиев [41] таваҷҷуҳи бештар зоҳир намудаанд. Аз ҷаҳид намуди ҷазои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, танҳо қорҳои ислоҳӣ ба таври муфассал мавзӯи таҳқиқоти олимони ватанӣ, аз ҷумла, Т.Ш. Шарипов [22], З.А. Камолов [16], А.А. Абдурашидзода [24], Н.М. Нодирзода [36; 17] қарор гирифтаанд. Ҳамзамон якҷанд асарҳои оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ мавҷуданд, ки аз ҷониби олимони ватанӣ таҳия шудаанд ва баъзе аз паҳлуҳои мавзӯи таҳқиқотро фаро мегиранд [3]. Умуман, дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ҳанӯз таҳқиқоти комплекси монографию диссертатсионии мукаммал дар самти мавзӯи таҳқиқшаванда ба анҷом расонида нашудааст.

Дар тафовут аз ҳуқуқшиносони тоҷик бисёре аз олимони рус ба паҳлуҳои ҷудогонаи мавзӯи таҳқиқот ва намудҳои алоҳидаи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд, аз қабили В.П. Марков [33], Е.Е. Мелюханова [8], С.А. Рожков [20], В.А. Уткин [10] ва дигарон. Дар таҳқиқоти муҳаққиқони мазкур паҳлуҳои зиёди ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, аз ҷумла масъалаҳои низомӣ ҷунин ҷазоҳо, мазмуну моҳият, тартиби таъин ва иҷрои онҳо мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Масъалаи мазмуну моҳият, таъин ва иҷрои ҷазои қорҳои ҳатмӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқони зерин: С.Н. Бударов [13], В.А. Дуёнов [27], А.П. Кузнецов [18], Э.В. Лядов [19] ва Н.Г. Осадчая [38] ба назар мерасад.

Ба масъалаҳои мазмуну моҳият, таъин ва иҷрои ҷазои қорҳои ислоҳӣ муҳаққиқони зерин таваҷҷуҳ намудаанд: Д.А. Бова [12], Н.С.

Ирина [15], А.В. Корнеева [31], П.Н. Красоткин [32], В.Н. Орлов [37], О.П. Шибанкова [42] ва дигарон.

Масъалаҳои мафҳуми моҳият, тартиби таъин ва иҷрои ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқони зерин мушоҳида мегардад: Я.Н. Ермолович [4], А.Л. Карабанов [29], Т.В. Уткина [21] ва дигарон.

Масъалаи маҳдуд кардани озодӣ яке аз баҳсноктарин ҷазоҳеост, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошад ва он аз ҷониби муҳаққиқони зиёд мавриди баррасӣ қарор гирифтааст, аз ҷумла С.Б. Бойко [26], Е.В. Колбасова [30], Р.В. Комбаров [5], И.В. Соколов [9] ва дигарон.

Ҳамин тавр, олимони ватанию хориҷӣ дар таҳқиқи ҷанбаҳои гуногуни ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, аз ҷумла корҳои ҳатмӣ, корҳои ислوҳӣ, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ва маҳдуд кардани озодӣ саҳми худро гузоштаанд. Вале чи тавре ишора шуд, аксари таҳқиқоти зикршуда ҷудогона ва номукамал буда, бештар ба илми ҳуқуқи ҷиноятии хориҷӣ дахл дошта, қонунгузориҳои муносири Тоҷикистонро фаро намегиранд. Ҳамзамон паҳлуҳои алоҳидаи мавзӯи таҳқиқшаванда дар асоси қонунгузорӣ ва амалияи судии кишвар мавриди омӯзишу баррасӣ қарор нагирифтааст. Бо ин назардошт, таҳқиқоти мазкур яке аз таҳқиқоти нахустини диссертатсионӣ дар мавзӯи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, тибқи қонунгузорӣ ва амалияи ҳуқуқи ҚТ ба ҳисоб меравад ва барои илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ва амалияи ҳуқуқатбиқсозии кишвар аҳамияти назаррас хоҳад дошт.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар доираи лоиҳаҳои илмӣ кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, ки ба мавзӯи «Масъалаҳои муҳими назариявӣ ва амалии қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (барои солҳои 2021-2025)» бахшида шудааст, таҳия гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ омӯзиш ва таҳқиқоти доктриналӣ, ҳуқуқатбиқсозӣ ва мукамалгардонии қонунгузориҳои ҷиноятӣ, таъин ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ дар самти ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон муайян кардани мафҳуми моҳият, тартиби таъини ҷазо ва

ичрои ҷазоҳои корҳои ҳатмӣ, корҳои ислоҳӣ, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд кардани озодӣ, ошкор сохтани нуқсонҳо ва мукамалгардонии қонунгузории кишвар дар самти ҷазоҳои мазкур мақсади таҳқиқоти мазкурро ташкил медиҳад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил шудан ба мақсадҳои мазкур ҳалли вазифаҳои зерин зарур аст:

- муайян намудани мафҳум ва моҳияти ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд;

- омӯзиши проблемаҳои мақсадҳои ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таҳқиқи проблемаҳои низомии ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- муайян кардани моҳият ва мазмуни корҳои ҳатмӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ;

- муайян кардани моҳият ва мазмуни корҳои ислоҳӣ;

- муайян кардани мафҳум ва аломатҳои ҳуқуқи маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ;

- муайян кардани мафҳум ва аломатҳои маҳдуд кардани озодӣ;

- таҳқиқ намудани таъини ҷазо дар намуди корҳои ҳатмӣ;

- баррасӣ намудани таъини ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ;

- омӯзиши таъини ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ;

- омӯзиши таъини ҷазо дар намуди маҳдуд кардани озодӣ;

- баррасии танзими ҳуқуқи иҷроии корҳои ҳатмӣ;

- баррасии иҷроии ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ;

- баррасии иҷроии ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ;

- баррасии ташкили иҷроии ҷазо дар намуди маҳдуд кардани озодӣ.

Объекти таҳқиқот. Ба сифати объекти таҳқиқот ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, баромад менамоянд.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Таҳқиқу омӯзиши мафҳуму моҳият, тартиби таъини ҷазо ва иҷроии ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба сифати мавзӯи таҳқиқот баромад менамояд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқот нақшавӣ буда, аз ду марҳилаи муайян иборат мебошад.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2022-2023) захираҳои илмию иттилоотӣ вобаста ба мавзуи таҳқиқотӣ ба низом дароварда шуда, аз ҷониби Шурои олимони тасдиқ гардид.

Дар марҳалаи дуюм (солҳои 2023-2025) ҳадафу вазифаҳои гузошташуда иҷро гардиданд. Доир ба мавзуи таҳқиқотӣ мақолаҳои илмӣ ба таъбириши расида, диссертатсия омода карда шуд.

Таҳқиқот масъалагузори баъзе низомҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ, аз ҷумла давраи зардуштӣ, мусулмонӣ ва шуравиро фаро мегирад. Ба таври васеъ таҳқиқот фарогири қонунгузорию асосҳои назариявии солҳои 1994-2025 мебошад.

Макони таҳқиқот кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат ба коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мебошад. Давраи таҳқиқот солҳои 2022-2025-ро дар бар мегирад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсиониро Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, маҷмуи асарҳои назариявӣ ва амалиявӣ дар самти проблемаҳои асосии доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, вобаста ба мавзуи таҳқиқшаванда ва асарҳои олимони ватанию хориҷӣ, аз ҷумла, А.А. Абдурашидзода, Ҷ.А. Абдуллозода, У.А. Азиззода, С.Б. Бойко, Д.А. Бова, С.Н. Бударов, А.М. Диноршоҳ, В.А. Дуюнов, Я.Н. Ермолович, Н.С. Ирина, З.А. Камолов, А.Л. Карабанов, А.В. Корнеева, Е.В. Колбасова, Р.В. Комбаров, П.Н. Красоткин, А.П. Кузнецов, Н.А. Кудратов, Э.В. Лядов, М.М. Маҳмудов, В.П. Марков, Е.Е. Мелюханова, Э.Б. Миралиев, С.Т. Мирзоев, Н.М. Нодирзода, В.Н. Орлов, Н.Г. Осадчая, С.А. Рожков, А.И. Сафарзода, И.В. Соколов, А.С. Тағозода, И.Р. Тулиев, Т.В. Уткина, В.А. Уткин, Т.Ш. Шарипов, О.П. Шибанкова ва дигарон ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси усулҳои таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои умумиилмӣ, фалсафӣ ва махсуси ҳуқуқӣ ташкил медиҳанд.

Барои ҳалли вазифаҳои гузошташуда аз усулҳои расмӣ-ҳуқуқӣ, расмӣ-мантиқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, омӯрӣ ва дигар методҳои умумӣ ва махсуси илмӣ, ки аз ҷониби илм таҳия ва дар амалия санҷида шудаанд, истифода шудааст. Тавассути усули расмӣ-ҳуқуқӣ мафҳуми моҳияти ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, мафҳуми моҳияти қарорҳои ҳатмӣ, қарорҳои илҳомӣ, маҳдуд қарорҳои дар хизмати қарорӣ ва маҳдуд қарорҳои озодӣ ва дигар мафҳуми истилоҳоти ҳуқуқӣ ба мавзуи таҳқиқот дахлдошта

аз нигоҳи расмӣ таҳлилу таҳқиқ ва пешниҳод гардидаанд. Бо истифода аз усули расмӣ-мантиқӣ тартиби таъин, иҷрои ҷазоҳои қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд қардани озодӣ ва ҳукмҳои судӣ оид ба ҷиноятҳои мазкур мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифта, нуқсонҳои ҷойдошта ошкор гардидаанд. Бо ёрии усули муқоисаи давлативу ҳуқуқӣ қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятии ҚТ бо дигар давлатҳои хориҷӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар рафти таҳқиқот усули омӯрӣ ба қор бурда шуда, дар асоси сарчашмаҳои бозғитимоди расмӣ омӯри таъини ҷазоҳои ҷиноятии қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ ва маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ дар амалия таҳлил ва ҳулосабарорӣ гардидааст. Дар баробари ин, дар таҳқиқот усули расмӣ-забонӣ истифода гардидааст, ки бо ёрии он тарзи дурусти истилоҳот, мафҳумҳо ва категорияҳои ҳуқуқӣ аз ҷиҳати забонӣ дар қонунгузориҳои амалкунанда баррасӣ гардидааст.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар раванди таҳқиқот таҷрибаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҚТ дар самти ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, аз ҷумла Хадамоти иҷроӣ назди Ҳукумати ҚТ, зиёда аз 635 парванда аз бойгонии Суди Олии ҚТ, маълумоти омӯриҳои Агентии омӯри назди Президенти ҚТ, зиёда аз 250 варақаи иҷро оид ба ҷазоҳои қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ ва маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Навгониҳои илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ дар таҳқиқоти комплексию доктриналӣ, ҳуқуқтабиқкунию мукамалгардониҳои ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ифода меёбад. Ҳамзамон таҳқиқоти мазкур яке аз нахустин таҳқиқотҳои мукаммали илмӣ мебошад, ки тамоми паҳлуҳои ҷазоҳои ҷиноятии қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ ва маҳдуд қардани озодӣ, ба монанди мафҳуми моҳият, тартиби таъин ва иҷрои онҳоро дар доираи як таҳқиқот фаро мегирад.

Мазмуни намудҳои ҷазои баррасишаванда дар сатҳи ҳамаҷониба аз нуқтаи назари ҳуқуқи ҷиноятӣ ва ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ таҳлил қарда шудааст, ки имкон медиҳад на танҳо хусусиятҳои моддии ин намуди ҷазо баҳогузорӣ, балки хусусиятҳои он ва вазъи ҳуқуқии маҳкумшудагон низ муайян қарда шавад.

Ҳангоми таҳияи рисола ва асоснок қардани нуктаҳои барои ҳимоя пешниҳодшуда муаллиф ба таҷрибаи хориҷии дар ин самт

мавҷудбуда така намуда, имконоти дарки онро дар робита ба рушди қонунгузории ҷиноятии ҚТ муайян кардааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя нуктаҳои илмӣ зерин пешниҳод мегарданд, ки онҳо нағзониҳои диссертатсияро ифода мекунанд:

1. Муаллиф дар консепсияи илмӣ худ мафҳуми низоми ҷазоро асоснок ва пешниҳод намудааст, мувофиқи он, низоми ҷазо номгӯӣ пурра ва барои судҳо ҳатмӣ ҷазо фаҳмида мешавад, ки аз тарафи қонунгузории ҷиноятии амалкунанда муқаррар карда шуда, вобаста ба дараҷаи вазниниашон бо як тартиби муайян ҷойгир карда шудаанд. Дар низоми намудҳои ҷазо вобаста ба дараҷаи вазниниашон: аз ҷазоҳои сабук ба ҷазоҳои вазнин суратгиранда ҷойгир шудаанд. Аҳамияти низоми ҷазо тавассути се омил муайян мешавад:

– мувофиқи қонуни ҷиноятӣ, ҳангоми таъини ҷазо муқаррар гардидани намудҳои ҷазо бо нишон додани андоза ва тартиби татбиқи онҳо имконияти худсариро аз тарафи суд истисно менамояд;

– низоми ҷазои ҷиноятӣ ҷорчӯби ҳуқуқиро ба вучуд меоварад ва ин ба суд имкон медиҳад, то аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ адолати судиро амалӣ намояд;

– низоми ҷазои ҷиноятӣ ба суд имкон медиҳад, ки ба хусусият ва дараҷаи барои ҷамъият хавфноки ҷинояти содиршуда, шахсияти гунаҳгор ва дигар ҳолатҳои кор баҳои дурусти ҳуқуқӣ дода шуда, принсипи фардикунондани ҷазо амалӣ гардад.

2. Исбот карда шудааст, ки корҳои ҳатмӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ дар қонунгузории ҷиноятии кишвар муқаррар гардида, дорои мазмуну моҳияти худ мебошад. Мазмуну моҳияти корҳои ҳатмӣ ҳамчун ҷазои ҷиноятӣ дар он ифода меёбад, ки зимни он маҳкумшуда ба кори ғоиданоки ҷамъиятӣ ба таври бемузд машғул гардида, ба ин восита гуноҳи худро дар назди ҷомеа ҷуброн менамояд. Ҷазои мазкур дорои оқибатҳои сазой буда, ҳамчун ҷораи ислоҳи маҳкумшуда баромад мекунад. Мазмуну моҳияти корҳои ҳатмиро ҳамчун ҷазои ҷиноятӣ хусусият ва аломатҳои он ифода мекунанд.

3. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар самти иҷрои корҳои ислоҳӣ чунин мушкilotи асосӣ ҷой дорад:

– норасоии ҷойи корӣ дар маҳалле, ки маҳкумшуда бояд корҳои ислоҳиро адо намояд;

– норасоии кадрӣ ҷиҳати назорати маҳкумшудагоне, ки корҳои ислоҳиро адо мекунанд;

– номукаммалии механизми татбиқи ҷазои интизомӣ ҳангоми вайрон шудани тартиботи меҳнатӣ аз ҷониби маҳкумшуда;

– номукаммалии механизми баҳисобирии вақти адои корҳои ислоҳии маҳкумшудагон;

– ба кормандони мақомоти иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ барои беасос фиристодани мавод барои оғоз намудани парвандаҳои ҷустуҷӯӣ нисбати маҳкумшудагон роҳ надиҳад.

4. Бояд ибраз дошт, ки андешаҳо оид ба нолозим эътироф намудани ҷазои маҳдуд кардани озодӣ моро қонеъ накарда, устувории мавқеи моро оид ба нигоҳ доштан ва мукамал намудани механизми татбиқи ҷазои мазкур ҳалалдор сохта наметавонад. Ба ақидаи мо, дар ин хусус ба шитобкорӣ набояд роҳ дод, зеро ҷазои мазкур ҳануз аҳамияти худро гум накарда, дорои оқибатҳои сазой ва ислоҳӣ мебошад. Мавҷудияти ин ҷазо аз инсондӯстона будани қонунгузори ҷиноятӣ кишвар дарак медиҳад.

5. Мушкилоти таъини ҷазо дар намуди маҳдуд кардани озодӣ метавонад ба сабабҳои гуногун вобаста бошад, аз ҷумла норасоии қонунгузорӣ, мушкилоти иқтисодӣ, шубҳаҳо дар бораи самаранокии онҳо ва таҳдидҳо дар бораи такрори содири ҷиноятҳо. Барои беҳтар кардани низом ва таққими таъини дурусти ҷазои мавриди назар зарур аст, ки қонунгузорӣ такмил дода шавад, механизмҳои мониторингӣ ва дастмонаҳои назоратӣ истифода бурда шаванд. Камбудии амалияи судӣ дар таъин ва иҷроӣ ҷазоҳои маҳдуд кардани озодӣ, аз норасоии қонунгузорӣ ва техникаӣ то мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва кадрӣ метавонанд боиси номукамалӣ дар истифодаи ин намуди ҷазо ва боиси фаромӯш шудани ҳадафи асли, яъне реинтеграцияи маҳкумшудагон ба ҷомеа шаванд. Барои бартараф намудани ин камбудии зарур аст, ки таҷрибаи судӣ ва қонунгузорӣ дар бораи ҷазоҳои алтернативаи маҳрум сохтан аз озодӣ, аз ҷумла маҳдуд кардани озодӣ мавриди омӯзиш қарор дода шавад, механизмҳои назоратӣ, ба монанди мониторинг ва дастмонаҳои электронӣ ҳамчун пробатсия дар як қисми муассисаҳои ислоҳӣ роҳандозӣ карда шавад.

6. Асоснок карда шудааст, ки айни замон, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ислоҳоти низоми ҷазо ҷараён дорад, ки самтҳои афзалиятноки он пурзӯр намудани мубориза ба муқобили ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин ҳангоми сабук кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои начандон вазнин ва миёна мебошад. Сиёсати давомдор оид ба гуманитарсия, ташаккули муносибати сифатӣ ба дарки моҳияти ҷазои ҷиноятӣ, сабук кардани сиёсати ҷазо,

пеш аз ҳама, дар афзоиши намудҳои ҷазое, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста нестанд, васеъ намудани доираи асосҳои татбиқи онҳо, такмил додани танзими иҷроӣ онҳо зоҳир мегардад.

7. Қонунгузориҳои амалкунанда иҷроӣ қорҳои ҳатмиро, асосан, аз лиҳози миқдорӣ яъне шумораи соатҳои адошуда арзёбӣ менамояд. Аммо таҷриба нишон медиҳад, ки чунин усули баҳогузорӣ наметавонад пурра ифодакунандаи сатҳи воқеии ислоҳи шахсони маҳкумшуда бошад. Зеро ду нафари маҳкумшуда бо шумораи баробари қор метавонанд рафтору муносибати гуногун дошта бошанд. Аз ин рӯ, зарурати ворид кардани унсурҳои сифативу рафторӣ ба низомии баҳогузориҳои иҷроӣ қорҳои ҳатмӣ пеш меояд. Ин унсур бояд на танҳо рафтор, балки омодагии маънавию иҷтимоии шахсро низ инъикос намояд. Чунин унсурро «низомии табдил ё конвертатсияи соатҳо» шуморидан мумкин аст. Тибқи ин низом ҳар як соати иҷроӣ ҷазои қорҳои ҳатмӣ аз рӯйи меъёрҳои махсуси ахлоқӣ, интизомӣ ва иҷтимоӣ баҳогузорӣ мешавад. Яъне бар асоси муҳосибаи баробар (1 соат = 1 соат) механизме пешниҳод мегардад, ки ҳар як соат бо назардошти сифати иҷроӣ ҷазо “вазн” ва “арзиш”-и инфиродӣ ба худ касб намуда, бо коэффитсентҳои махсус ҳисоб карда мешавад.

8. Таҳқиқот муайян намуд, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятии кишвар ба такмил ниёз дошта, баъзе масъалаҳои муҳим дар онҳо аз танзими ҳуқуқӣ дур мондаанд. Аз ҷумла:

– Муҳлати қорҳои ҳатмӣ м. 48 (1) ҚЧ ҚТ барои шахсони бекор то 8 соат дар як рӯз муқаррар карда шавад. Ин ба маҳкумшуда имкон медиҳад, ки муҳлати ҷазоро ҳар чӣ зудтар адо намояд ва ҳам бо қор таъмин намудани маҳкумшударо осонтар менамояд. Бинобар ин, пешниҳод менамоям, ки ҳаҷми соат ба 480 соат расонида шавад.

– Дар қ. 3 м. 54 ҚЧ ҚТ чунин муқаррарот ҳамроҳ карда шавад: «Шахсоне, ки дар ҳудуди қаламрави ҚТ ҷойи зисти доимӣ надоранд, ба қор ҷалб карда нашаванд».

– Дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ (м. 48(1) ҚЧ ҚТ) бояд бо истилоҳи зерин: «Қорҳои ҳатмӣ дар ҳудуди минтақаи шаҳрӣ ё маҳалҳои ноҳия, ки маҳкумшуда воқеан зиндагӣ мекунад, адо карда мешавад» ва «вале дар маҳалли истиқомати маҳкумшуда» ба истилоҳи «вале дар ҳудуди минтақаҳои шаҳрӣ ё ноҳияе, ки маҳкумшуда воқеан зиндагӣ мекунад» иваз карда шавад.

– Пешниҳод менамоем, ки дар м. 14 ҚЧ ҚТ таълими ҳарбӣ ҳамчун воситаи ислоҳи маҳкумшудагон муқаррар карда шавад.

Инчунин, дар боби 16 КИЧЧ ҚТ як моддаи дигар ба масъалаи татбиқи корҳои ислоҳӣ нисбати маҳкумшудагони ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ пешбинӣ карда шавад.

– Қисми 10 м. 52 КИЧЧ ҚТ ба ҳолатҳое, ки ба маҳкумшуда ҷиҳати баромадан аз ҳудуди адои ҷазо иҷозат дода мешавад, бахшида шавад.

– Пешниҳод мегардад, ки дар номи м.м. 48, 49 ва дигар меъёрҳои КИЧЧ ҚТ истилоҳи “маҳалли адои ҷазо” ба истилоҳи “муассисаи адои ҷазо” иваз карда шавад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертатсионӣ имкон медиҳад, ки муқаррароти назариявӣ ба такмили фаъолияти судҳо ва мақомоти иҷрокунандаи ҷазо дар намуди корҳои ҳатмӣ, корҳои ислоҳӣ ва маҳдуд кардани озодӣ равона карда шаванд. Маводҳои таҳқиқотӣ метавонанд барои ба низом даровардан ва таҳияи ақидаҳои илмӣ оид ба мазмуни ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, механизми таъин ва иҷрои ин намуди ҷазо, инчунин роҳҳои баланд бардоштани самаранокии татбиқи ҷазоҳои дар асоси қонунгузории ҚТ татбиқшаванда мавриди истифода қарор гиранд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аст, ки пешниҳоди тавсияҳои дар он ифодаёфта метавонанд дар таҷрибаи судӣ ва ислоҳнамои татбиқ карда шаванд, инчунин аз ҷониби прокурорҳое, ки риояи қонунро назорат мекунанд, ҳангоми иҷрои ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, истифода баранд. Мавод ва натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии, ки дорои ихтисосу факултетҳои ҳуқуқшиносӣ дар соҳаи қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ мебошанд, истифода гарданд. Яъне ба баёни дигар, натиҷаҳои илмӣ дар натиҷаи анҷоми таҳқиқот анҷомёфта аз нигоҳи коршиносӣ дорои арзишу аҳамияти омӯзишӣ ва таълимианд ва аз онҳо метавон дар раванди тадрис дар муассисаҳои таҳсилоти олии ҳуқуқӣ истифода намуд. Пешниҳоди ҳулосаҳои таҳқиқотро дар таҳияи асарҳои илмӣ таълимӣ, аз ҷумла таҳияи воситаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ ба таври васеъ истифода кардан мумкин аст. Ҳамзамон зимни такмили қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ, ҳангоми таҳияи тафсирҳои илмӣ расмӣ пешниҳоди ҳулосаҳои таҳқиқот метавонанд истифода шаванд.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ ба таҳлили воқеъбинона ва

ҳаматарафаи таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ оид ба паҳлуҳои мухталифи ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, таҳлили натиҷаҳо ва ҳулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, андешаҳо ва тавсияҳои назариявӣ амалии муаллиф, нуктаҳои илмӣ таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили муқоисаи давлативу ҳуқуқии қонунгузории миллий бо қонунгузории кишварҳои хориҷӣ дар самти тартиби таъин ва иҷрои ҷазоҳои ҷиноятӣ қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд қардани озодӣ асос меёбад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 5.5.8. Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 сентябри соли 2025, №10 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад

Саҳми шахсии докталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ба сатҳи нағзони илмӣ таҳқиқоти диссертатсия, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ оид ба ҷанбаҳои гуногуни ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, асоснок қарда мешавад. Таҳқиқоти диссертатсионӣ бевосита аз ҷониби муаллиф иҷро гашта, дар доираи паҷуиш мафҳумҳои асосӣ шарҳ ва тамоюлҳои нағз ошқор қарда шудаанд, нуқсонҳо дар қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ ва ҳангоми таъини ҷазоҳои қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ ва маҳдуд қардани озодӣ аз ҷониби судҳо муайян қардида, роҳҳои ҳалли проблемаҳои муқрами дар ин самт ҷойдошта дар доираи муқаррароти илмӣ нишон дода шудаанд, ҳулосаҳо ва пешниҳодҳо дар интишороти илмӣ муаллиф аз рӯи мавзӯи таҳқиқи диссертатсионӣ дарҷ қардидаанд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ иҷро шуда, яқчанд маротиба дар ҷаласаҳои он муҳоқима шуда, баъдан ба ҳимоя дар Шурои диссертатсионӣ 6Д. ҚОА-019 назди ДМТ тавсия шудааст. Натиҷаҳои алоҳидаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсияҳои ҳарсолаи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявӣ (амалӣ)-и устодон (ҳайати профессорону устодон) ва қормандони Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт

(солҳои 2022-2025), инчунин хулосаву пешниҳодҳо дар конференсияҳои зерини байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дар шакли маъруза ироа гардидаанд:

а) байналмилалӣ:

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Ҳуқуқи инсон: диҷӯз ва имрӯз» – маъруза дар мавзӯи «Маҳакҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ» (Душанбе, 2022);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Основные подходы к управлению знаниями в науке и образовании» – маъруза дар мавзӯи «Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества: понятие и сущность» (Казань, 2023);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Научно-просветительская деятельность в условиях глобализации» – маъруза дар мавзӯи «Проблемаҳои ташкилӣ-ҳуқуқии иҷроӣ қорҳои ислоҳӣ» (Казань, 2024);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Научно-просветительская деятельность в условиях глобализации» – маъруза дар мавзӯи «Мафҳум ва хусусиятҳои маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ» (Казань, 2024);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Мушкилоти мубориза ба ҷиноятқорӣ дар фазои Авруосиё» – маъруза дар мавзӯи «Иҷроӣ ҷазо дар намуди маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ» (Душанбе, 2024);

– Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «15-солагии Кодекси муҳофизатии ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамо» – маъруза дар мавзӯи «Проблемаҳои ташкилии ҳуқуқии иҷроӣ қорҳои ислоҳӣ» (Душанбе, 2024);

– Конференсияи илмӣ-назариявӣ байналмилалӣ «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ» бахшида ба Рӯзи ҳуқуқи инсон ва эълон қардидани «Соли маърифати ҳуқуқӣ» – маъруза дар мавзӯи «Масоили танзими ҳуқуқии таъини ҷазо дар намуди қорҳои ҳатмӣ» (Душанбе, 2024).

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи илмӣ-назариявӣ устодон, қормандон ва донишқӯёни Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба 25-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) – маъруза дар мавзӯи «Критерияи ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ» (Рашт, 18-23 апрели соли 2022 – ҳафтаи илм);

– Конференсияи илмӣ-назариявии устодон, кормандон ва донишҷӯёни Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба 26-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) – маъруза дар мавзӯи «Мафҳуми ҷазоҳое, ки ба ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд» (Рашт, 14-20 апрели соли 2023 – ҳафтаи илм);

– Конференсияи илмӣ-назариявии устодон, кормандон ва донишҷӯёни Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба 27-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) – маъруза дар мавзӯи «Проблемаҳои ташкилӣ-ҳуқуқии иҷроии қарорҳои иҷроӣ» (Рашт, 15-20 апрели соли 2024 – ҳафтаи илм).

Интишороти аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф 6 монография, 52 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 27-тои онҳо дар маҷаллаҳои тақризишавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҶТ ва 25 мақола дар нашрияҳои дигар ба ҷоп расонидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисораҳо, муқаддима, панҷ боб, понздаҳ зербоб, ҳулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, номгӯйи адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмӣ довталаби дараҷаи илмӣ иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 409 саҳифаро ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ (ФИШУРДА)

Дар муқаддима мубрамаи ва сатҳи омӯзиши мавзӯи таҳқиқот асоснок карда шуда, мақсад ва вазифаи таҳқиқот, асосҳои методологии таҳқиқот, наводани илмӣ таҳқиқот ва нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ амалии таҳқиқот, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия баён шудааст.

Боби якуми диссертатсия ба масъалаи «**Моҳият, мақсад ва низомии ҷазо дар қонунгузориҳои ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон**» бахшида шуда, аз се зербоб иборат мебошад, ки дар онҳо паҳлӯҳои мухталифи низомии ҷазо мутобиқи қонунгузориҳои ҷиноятии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Зербоби якум масъалаҳои марбут ба «**Мафҳум ва моҳияти ҷазоҳое, ки ба ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста**

намебошанд», фаро гирифта, муҳаққиқ дар он қайд намудааст, ки баъд аз шуруъи давраи сифатан нави рушди қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне замони ба истиқлол даст ёфтани кишвар ва ҳамчунин бо таваҷҷуҳ ба ислоҳоти ҳуқуқии анҷомшуда, мизони муҳим будани ҷазоҳои мазкур ба маротиб афзоиш ёфтааст.

Ҷазо дар низоми ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳар як давлат на танҳо воситаи ҳифзи тартиботи ҷамъиятӣ, балки омили муҳимми тарбияи ҳуқуқии шахс ва барқарорсозии адолати иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Аз нуқтаи назари илми ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҷазо ҳамчун чораи маҷбуркунии давлатӣ ҷиҳати барқарор кардани ҳуқуқ ва пешгирии ҷиноятҳои нав истифода мешавад. Дар марҳалаи рушд ва ислоҳоти сиёсати ҷиноятӣ, ки дар ҳоли ҳозир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷараён дорад, ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, мавқеи махсус касб мекунанд, зеро онҳо ҳамзамон хусусияти тарбиявӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ доранд.

Мафҳуми ин ҷазоҳо, асосан, дар он ифода меёбад, ки шахс аз муҳити иҷтимоии худ ҷудо намешавад, балки дар оила, маҳалли зист ва ҷойи кори худ боқӣ мемонад. Ҳамин тариқ, маҳкумшуда ҳамзамон бо гирифтани ҷазои қонунӣ, имкони нигоҳ доштани робитаҳои иҷтимоии худро пайдо намуда, минбаъд аз такроран содир намудани кирдорҳои ҷиноятӣ даст мекашад. Ин намуди ҷазо вазифаи дуҷонибаро иҷро мекунад: аз як тараф, шахс ба қонунгузорӣ эҳтиром мегузорад ва гуноҳи содиркардари ҷаброн менамояд ва аз тарафи дигар ҷомеа имкони барқарорсозии муносибатҳои солими иҷтимоиро бо шахс нигоҳ медорад.

Қонунгузориҳои ҷиноятӣ Тоҷикистон ҷазоҳои бидуни ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа ҳамчун унсуре муҳимми сиёсати ҷиноятӣ муайян кардааст. Аз нуқтаи назари қонуни ҷиноятӣ, ҷазо ҳамчун чораи маҷбуркунии давлатӣ таъриф мешавад, ки бо ҳукми суд барои шахсе, ки гунаҳгор доништа шудааст, таъин мегардад ва ҳамзамон мақсадҳои барқарор намудани адолати иҷтимоӣ, ислоҳи маҳкумшуда ва пешгирӣ аз содиршавии ҷиноятҳои навро дар бар мегирад.

Моҳияти ин намудҳои ҷазо на танҳо ба ҷазодиҳӣ маҳдуд мешавад, балки он таъсири тарбиявӣ ва иҷтимоиро низ фаро мегирад. Шахси маҳкумшуда боқӣ мондан дар муҳити табиӣ ва ҷомеа, нигоҳ доштани робитаҳои оилавӣ ва меҳнатии худ ва ҳамчунин имкони ислоҳ ва такмили шахсиятро фароҳам меорад. Ин равиш барои барқарорсозии тарзи муносибати инсондӯстона ва

ҳифзи ҳуқуқҳои инсон аҳаммияти калон дорад, зеро шахс аз назорати қонун огоҳ мешавад, дар ҳоле, ки ҳанӯз имкони идома додани ҳаёти муқаррариро дорад.

Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, таҷассуми принципи инсонгарой дар ҳуқуқи ҷиноятӣ мебошанд. Ин гуна ҷазоҳо ба шахс имкон медиҳанд, ки гуноҳи содиркардари бо ҳисси масъулияти иҷтимоӣ ҷуброн наояд. Ин намудҳои ҷазо на танҳо шахсро ислоҳ мекунанд, балки дар зехни ҷомеа тасаввури навро аз муносибати одилона ва башардӯстона дар баробари ҳуқуқвайронкунандагон ташаккул медиҳанд. Дар амал судҳо ва мақомоти иҷроӣ ҷазо кӯшиш мекунанд, ки ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, бештар татбиқ намоянд то шумораи маҳкумшудагон дар муассисаҳои ислоҳӣ кам гашта, таъсири иҷтимоии манфӣ коҳиш ёбад.

Аҳаммияти иҷтимоии ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, дар он ифода меёбад, ки шахс аз лиҳози моддӣ ва ахлоқӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешавад бе он ки муҳити иҷтимоии ӯ дар зимн ҳалал ёбад. Барои мисол, ҷарима ё корҳои ҷамъӣ шахсро водор мекунанд, ки рафтори ғайриқонуниашро баррасӣ кунад ва масъулияти шахсӣ ва иҷтимоиро эҳсос наояд. Ҳамин тариқ, давлат шахсро на ҳамчун ҷинояткор, балки ҳамчун узви ҷомеа ба ҳисоб мегирад, ки худ як омил барои пешгирии ҷиноятҳои нав ва афзоиши масъулияти шахрвандӣ мебошад.

Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, инчунин аз ҷиҳати иқтисодӣ барои давлат манфиатноканд. Иҷроӣ ҷазоҳои дорои хусусияти молумулкӣ ё меҳнатӣ нисбат ба нигоҳдорӣ дар муассисаҳои ислоҳӣ хароҷоти камтар дорад. Ғайр аз ин, маҳкумшуда имкони идомаи фаъолияти меҳнатӣ ва нигоҳ доштани ҷойи кори худро дорад, ки барои ҳуди шахс ва оилааш манфиатнок мебошад. Ҳамин ҳолат ба паст кардани фишори адлиявӣ ба муассисаҳои ислоҳӣ ва самаранокии низомӣ ҷазо мусоидат мекунанд.

Муаллифи рисола асосан таҳқиқоти худро ба ҷазоҳои ҷиноятии бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста набуда бахшида, моҳияти ҷунин ҷазоҳоро дар афзалияти механизми ислоҳнамоии онҳо маънидод намудааст. Мутобиқи назари муҳаққиқ, ҷомеа аз қадим ҳамчун маҳаки таъсиррасонӣ ва тарбиявӣ эътироф карда мешуд. Нигоҳ доштани маҳкумшуда дар миёни оммаи мардум метавонад раванди ислоҳнамоиро дучанд пуртаъсир

гардонида, хароҷоти иловагиро пешгири намояд. Масалан, ҳангоми адои корҳои ислоҳӣ маҳкумшуда ба кори музнок машғул шуда, аз як тараф ба оилаи худ ғоиб бахшида, аз тарафи дигар уҳдадори худро назди ҷомеа ва давлат иҷро карда, ба давлат низ ғоиб меоварад. Бинобар ин, оқибатҳои сазои ва тарбиявии ҷазоҳои ҷинояти ба ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста набудад дар як маврид моҳият ва аҳамиятнокии чунин ҷазоҳо ро ифода мекунад.

Аз нигоҳи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ, ҷазоҳо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, дар мақоми байни озодӣ ва маҳрум сохтан аз озодӣ қарор доранд. Татбиқи ин гуна ҷазоҳо шахсро маҷбур месозанд, ки ба қонун эҳтиром гузорад, вале ҳамзамон маҳкумшуда аз муҳити табиӣ ҷудо намешавад.

Татбиқи босамари ҷазоҳо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, талаботи муайяни иҷтимоӣ ва ҳуқуқиро дар бар мегирад. Аввалан, механизми назорат ва мониторинг бояд пурра ва муассир бошад то шахс ҷазои худро ҷиддӣ қабул намояд. Дуввум, бояд фарҳанги ҳуқуқӣ ва ҳисси масъулияти шаҳрвандӣ дар ҷомеа баланд бошад то шахси маҳкумшуда тавонад бо ирода ва вичдони пок ба самти ислоҳи худ майл намояд. Сеюм, мақомоти дахлдор бояд шароити мусоид барои иҷрои ҷазоҳои корҳои ислоҳӣ ва корҳои ҳатмӣ фароҳам биоваранд.

Ҷазоҳо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, дорои аҳамияти ахлоқиву фарҳангӣ низ мебошанд. Татбиқи ин гуна ҷазоҳо ҳисси масъулиятро бедор мекунад ва шахсро водор месозанд, ки аз рӯйи вичдон амал намояд. Ин намудҳои ҷазо мувофиқи принсипи “ҷазо барои ислоҳсозӣ”, на “ҷазо барои азоб”, татбиқ мешаванд. Таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ низ нишон медиҳад, ки истифодаи васеи ҷазоҳо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба таҳкими робитаи байни давлат ва шаҳрванд мусоидат мекунад, зеро шахс дар муҳити иҷтимоии худ ислоҳ меёбад ва ҷомеа низ ўро қабул мекунад.

Яке аз ҷанбаҳои муҳимтарини ҷазоҳо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ин таъсири онҳо ба муҳити оилаӣ ва иҷтимоӣ мебошад. Маҳкумшуда метавонад дар муҳити оила боқӣ монад, фарзандон ва ҳамсарро парасторӣ кунад, ба вазифаҳои иҷтимоӣ ва касбӣ идома диҳад, ки ин равиш ба барқарорсозии робитаҳои оилаӣ ва ҳифзи суботи иҷтимоӣ ёрӣ мерасонад. Омӯзиши амалии низоми ҷазоҳо, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, нишон медиҳад,

ки шахсони маҳкумшуда, ки имкони нигоҳ доштани муҳити табииро доранд, бештар ба ислоҳ ва қабули қонунмехварӣ тамоюл пайдо мекунанд. Шахсони маҳкумшуда ба ин намуди ҷазоҳо таассуроти манфӣ ва изтиробҳои иҷтимоии маҳрумиятро эҳсос намекунанд ва ин дар навбати худ ба солимии равонии онҳо мусоидат менамояд.

Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, инчунин таъсири иқтисодӣ ва моддии муайян доранд. Барои мисол, шахс метавонад ҷарима пардохт кунад, ки ин ҳам нафъи давлат ва ҳам эҳсоси шахсии масъулиятро таъмин мекунад. Маблағи иҷрои корҳои ислоҳӣ метавонад аз 10 то 30 фисади маоши шахсро ташкил диҳад, ки ҳамзамон бо ғайриқонунии меҳнатӣ ва нигоҳ доштани ҷойи кор анҷом дода мешавад. Ин равиш на танҳо хароҷоти иловагӣ давлатро кам мекунад, балки имкони идомаи ғайриқонунии меҳнатӣ ва ҳифзи манфиатҳои оилавиرو низ фароҳам меорад.

Татбиқи ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, талаб мекунад, ки назорати иҷро ва механизмҳои мониторинг самаранок ва фарогир бошанд. Набудани назорати муассир метавонад боиси безътиноӣ ба ҷазо ва иҷро нашудани он гардад. Дар ҳамин замина муҳим аст, ки мақомоти дахлдор қоидаҳо ва талаботи иҷрои ҷазоро риоя кунанд ва барои корҳои ҳатмӣ ва корҳои ислоҳӣ шароити муносиб фароҳам биоваранд. Илова бар ин, рушди маърифати ҳуқуқӣ ва баланд будани ҳисси масъулият дар ҷомеа шахсони маҳкумшударо водор мекунад, ки бо вичдони пок ва иродаи устувор ба ислоҳ майл кунанд.

Зербоби дуюм ба масъалаи «**Проблемаҳои мақсадҳои ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон**» бахшида шудааст. Ҳангоми таҳқиқи ин масъала муаллифи таҳқиқот қайд мекунад, ки мақсадҳои ҷазо самти ғайриқонунии судеро, ки ҷазои муайянро таъин менамояд, ҳамчунин мақомоти марбутаеро, ки масъули иҷрои ҷазо аст, мушаххас менамояд. Дар ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақсадҳои ҷазо ҳамчун унсури асосии ҷазо муайян шудаанд. Ҷазоҳо барои таъмини адолат, таъмини тартиботи ҷамъиятӣ ва ислоҳи шахсони маҳкумшуда пешбинӣ мешаванд. Бо вучуди ин дар амал татбиқи мақсадҳои ҷазо бо мушкилоти муайяне рӯ ба рӯст, ки самаранокӣ низомии ҷазоро коҳиш медиҳад ва ба ҳуқуқи инсон таъсири манфӣ мерасонад.

Мавриди зикр аст, ки мақсадҳои ҷазо яке аз категорияҳои илмӣ асосии ҳуқуқи ҷиноятӣ махсуб шуда, моҳияти иҷтимоӣ

ҳуқукии таъини ҷазоро муайян месозад, зеро мақсади ҷазо аз ҷазо додан иборат намебошад, балки барқарор намудани адолати иҷтимоӣ, ислоҳи шахси маҳкумшуда ва пешгирии ҷиноятро дунбол мекунад. Дар натиҷаи ноил шудан ба мақсадҳои ҷазои ҷиноятӣ ҳам шахси гунаҳгор ва ҳам давлат арзиши адолат ва қонунро эҳсос менамояд. Барои ҳамин баъзе аз намудҳои ҷазо (корҳои ҳатмӣ, корҳои ислоҳӣ) хусусияти тарбиявӣ доранд.

Ба ақидаи рисоланавис, мақсади ҷазо дар намуди барқарор намудани адолати иҷтимоӣ инҳоро ифода мекунад:

1) он ҷазое, ки нисбати ба шахси гунаҳгор таъин мегардад, бояд ба хусусияту дараҷаи хавфнокии ҷамъиятии ҷинояти содиршуда, ҳолатҳои содиршавии он ва шахсияти гунаҳкор мувофиқ бошад;

2) бо роҳи ба инобат гирифтани манфиатҳои тарафи ҷабрдида, ки одилона ва ногузир будани ҷазоро муайян мекунад;

3) барқарор намудани зарари аз ҷиноят ба шахсият, ҷамъият ва давлат расонидашуда тавассути ҷазо имконпазир мегардад;

4) таъин ва татбиқи ҷазои сазовор вобаста ба принципҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ва қонунгузориҳои иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ.

Муаллиф изҳор доштааст, ки воситаи таъминкунандаи татбиқи мақсади ислоҳнамоӣ ба ҳайси маҳдуд намудани фазои татбиқи ҳуқуқ ва озодӣ баромад менамояд, ки ҳаҷми он вобаста ба намуд ва андозаи ҷазои таъиннамудаи суд муайян мегардад. Шахси ҷиноятсодирнамуда ба ислоҳи ҷаҳонбинӣ, эътиқод ниёз дорад, ки мазмуни онҳо яке аз шартҳои мебошанд, ки шахсро ба содир намудани ҷиноят меорад. Нисбат ба шахс бояд воситаҳои татбиқ шаванд, ки рафтори ӯро ба самти муайяни мусбат равона созад.

Мутобиқи андешаи диссертант, дар ҳуқуқи ҷиноятӣ мисли соҳаи дилхоҳи дигари ҳуқуқ воситаҳои муайяне ҷой доранд, ки ба рафтори фарди муайян таъсир мерасонанд. Аз ҷумлаи чунин воситаҳо дар ҳуқуқи ҷиноятӣ маҳдуднамоӣ ба ҳисоб меравад. Ҳуқуқмаҳдудкунӣ мазмуни ҷазои ҷиноятӣ ҳисоб мешавад, ки ба воситаи он давлат ба рафтори шахс таъсир мерасонад. Давлат ҷазоро татбиқ намуда, методи ҳавасмандгардонии рафтори ҳуқуқиро бо роҳи гузоштани ҳуқуқмаҳдудкунӣ истифода мебарад. Дар асоси ин тасдиқ намудан мумкин аст, ки ба ҳайси воситаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ таъмин намудани татбиқи мақсади ислоҳнамоӣ ҳуқуқмаҳдудкуниҳо баромад мекунанд. Аз сабабе, ки ҳуқуқмаҳдудкунӣ моҳияти

маҷбурнамоӣ дорад, мазмуни ислоҳнамоӣ низ маҷбур намудани шахс ба пешбурди тарзи ҳаёт риояи қонун ҳисоб мегардад.

Раванди иҷрои ҷазо боиси ташаккули муносибати эҳтиромона нисбат ба инсон, ҷомеа, меҳнат, меъёрҳо, муқаррарот ва анъанаҳои иҷтимоӣ ва рафторҳои мусбат мегардад. Ин ҳолат дар м. 14 КИЧҚ ҚТ инъикос ёфтааст. Қонуни ҷиноятӣ меъёрҳои объективии мушаххасеро пешбинӣ менамояд, ки дар сурати вучуди онҳо метавон ба самаранок будани чораи интиҳобгардидаи ҷазой нисбат ба шахси маҳкумшуда ва дар натиҷа, иҷрои мақсади ҷазо нисбат ба вай таъкид намуд.

Тавре муаллиф иброз доштааст, раванди ислоҳнамоӣ ба роҳ мондани маҳдудиятҳои мушаххасеро пешбинӣ менамояд, ки шахсони дахлдор вазифадоранд то онҳоро риоя намоянд. Нишондиҳандаи ниҳони ислоҳ шудани шахси гунаҳкор аз иҷро гардидани вазифаҳое, ки ҳукми судӣ ба зиммааш мегузорад, иборат мебошад.

Ба гуфтаи муҳаққиқ, мафҳуми ислоҳи маҳкумшуда ба ин маъност, ки вай чи дар давраи иҷрои ҷазо ва чи дар давраи пас аз гузашти давраи маҳкумият, ба шахси барои ҷамъият беҳавф табдил мешавад. Ба ин натиҷа метавон тавассути маҳкумияти умумии ҷиноят ва омили он, яъне шахси онро содирнамуда аз номи давлат даст ёфт. Табиист, ки чунин маҳкумият дорои аҳаммияти бузурги тарбиявӣ буда, заминаи сурат гирифтани тағйиру таҳаввул дар мафкура ва ҷаҳонбинии маҳкумшударо фароҳам меоварад. Зимни иҷрои ҷазо ислоҳи маҳкумшуда тавассути бакоргирии механизмҳои ислоҳи маҳкумшуда ва маҷмуи маҳдудиятҳои таъиншудаи дорои ангезаи масъулиятпазирӣ ва ҳавасмандгардонӣ, ки дар навбати худ боиси бознигарии арзишҳои маънавии шахси маҳкумшуда мегарданд, сурат мегирад. Ноилшавии ислоҳи маҳкумшуда аз бисёр ҷиҳат ба ҷӣ андоза оптималӣ будани маҷмуи ин воситаҳо бастагӣ дорад. Ҳамчун мақсади асосии ҷазо, ислоҳи маҳкумшуда дорои мафҳуми маънии ислоҳи маънавии шахс ва тафаккури ҷаҳонбинии вай мебошад. Фақат бо чунин бархӯрд нисбат ба мақсади ислоҳи маҳкумшуда метавон матраҳсозии мақсади пешгирии содиршавии ҷиноятҳои нав ва пешгӯии дараҷаи иҷро шудани мақсадро асоснок шуморид.

Муҳаққиқ изҳор доштааст, ки мафҳуми ислоҳи маҳкумшуда дар КЧ ҚТ дода нашудааст. Яъне он ба таври равшану возеҳ дар КЧ ҚТ инъикоси худро наёфтааст ва ба ин далел ҳам чунин номуайяни дар робита ба мафҳуми ислоҳи шахси маҳкумшуда дар КЧ ҚТ боқӣ мемонад.

Мақсадҳои ҷазо дар назарияи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ва қонунгузорӣ иборатанд аз: бартараф кардани ҷиноят, ислоҳи маҳкумшуда, пешгирии ҷиноят, таъмини адолат ва ҳифзи ҳуқуқҳои шахрвандон. Аммо ҷазо набояд ҳамчун шакли интиқом ва маҳрум сохтан аз озодӣ қабул шавад, ки ин бо арзишҳои муосири ҳуқуқи инсон мутобиқат ва ҳамхонӣ надорад. Татбиқи ҷазо дар Тоҷикистон бештар ба ҷазоҳои саҳт ва бо маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд мебошад, ки ин ҳолат боиси зиёд шудани шумораи маҳкумшудагон ва фишори иқтисодӣ ба давлат, аз ҷумла фишори адлиявии муассисаҳои ислоҳӣ мегардад. Муассисаҳои ислоҳӣ дар бисёр ҳолатҳо имкони кофӣ барои ислоҳи шахс, пешниҳоди барномаҳои омӯзишӣ ва тарбиявӣ надоранд, ки ин ба зиёд шудани хавфи такроран содиршавии ҷиноят мусоидат мекунад.

Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, метавонанд бо ҳароҷоти камтар таъсири бештар гузоранд. Ин аз набудани тахассус ва пойгоҳҳои ҳуқуқӣ ва ба таври лозим ҷалб нагардидани ҷомеа ба равандҳои ислоҳсозӣ ва барқарорсозӣ маншаъ мегирад. Ҷомеа низ ба шахсони адои ҷазо кардашуда бо эҳтиёт менигарад ва аксар вақт онҳоро қабул намекунад, ки ин боиси бад шудани вазъи иҷтимоии онҳо ва такрори содиршавии ҷиноят мешавад. Ҳамчунин мақомоти иҷроӣ ҷазо ба масъалаи дастгирии шахсони озодшуда пас аз адои ҷазо кам тавачҷуҳ менамояд. Набудани барномаҳои иҷтимоӣ, касбомӯзӣ ва дастрасии онҳо ба шуғл ба он оварда мерасонад, ки шахсони маҳкумшуда ба зиндагии муқаррарӣ барнагарданд ва имкони бозгашт ба роҳи ҷиноят зиёд мешавад.

Барои беҳтар намудани самаранокии мақсадҳои ҷазо дар Тоҷикистон зарур аст, ки низоми ҷазо бештар ба самти руҳияи ислоҳсозӣ ва инсонгароёна тамаркуз пайдо намояд. Ин ба он маъност, ки ҷазо на танҳо барои сазо додан, балки барои бозпарварӣ ва такмили шахс истифода шавад. Илова бар ин, зарур аст, ки ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, бештар татбиқ шаванд ва барномаҳои иҷтимоӣ барои дастгирии маҳкумшудагон ва шахсони озодшуда таҳия шаванд. Аз ин нуқтаи назар, тағйирот дар низоми қонунгузорӣ ва амалишавии мақсадҳои ҷазо бо роҳи ҷорӣ намудани барномаҳои омӯзишӣ, тарбияи шахсони маҳкумшуда ва ҷалби ҷомеа ба раванди ислоҳсозӣ зарур аст. Танҳо тавассути чунин равишҳо метавон сатҳи

чинояткориро коҳиш дода, ба беҳтарсозии амнияти ҷамъиятӣ ноил шуд.

Ҳамин тавр, ҷазо бояд ҳамчун воситаи таъмини адолат, ҳифзи ҳуқуқ ва тарбияи ҳуқуқӣ барои шахс ва ҷомеа хизмат кунад. Агар мо ба ин мақсадҳо нарасем, низоми ҷазо танҳо ба як воситаи маҳрумият ва танбеҳ табдил меёбад, ки он ба рушди устувори ҷомеа ҳалал мерасонад ва адолати воқеиро таъмин намекунад.

Зербоби сеюми боби якум – «**Низоми ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон**» ном гирифта, муаллиф дар он масъалаҳои низоми ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ва аҳаммияти он; асосҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагиро мавриди баррасӣ қарор додааст.

Қисми якуми зербоби сеюми таҳқиқот – «**Низоми ҷазо дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ва аҳаммияти он**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки низоми ҷазо, ба эътиқоди мо, низоми аз лиҳози иҷтимоӣ маршрутест, ки он дар қонун муайян шуда, дар фаъолияти судӣ бо дар назар гирифта шудани тақозои фардиқунонии ҷазо ва маҷмуи бо ҳам дар алоқамандӣ қарордоштаи намуд ва гуруҳҳои ҷудогонаи ҷазо аз рӯйи принципи болоравии мизони вазнини ҷазо ба кор бурда мешавад.

Яке аз ниҳодҳои (институтҳои) меҳвариву марказӣ дар низоми ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон низоми ҷазо ба ҳисоб меравад, ки тартиб, намуд ва пайдарҳамии ҷазоҳои ҷиноятиро муайн менамояд. Низоми ҷазо механизме мебошад, ки давлат тавассути он дар нисбати шахси гунаҳгор ҷавобгарии ҷиноятиро амалӣ месозад. Ин маънои онро дорад, ки бе низоми дақиқи ҷазо, на адолати судӣ таъмин мегардад ва на манфиатҳои иҷтимоӣ ҳифз мегардад. Моҳиятан, сухан дар бораи зинаи асосии тамоми механизми таъсиргузори ҳуқуқи ҷиноятӣ рӯйи шахсоне меравад, ки даст ба ҷиноят мезананд.

Муҳаққиқ қайд намудааст, ки дар низоми намудҳои ҷазо вобаста ба дараҷаи вазниниашон: аз ҷазоҳои сабук ба ҷазоҳои вазнин суратгиранда ҷойгир гаштаанд. Тасаввуроти имрӯза дар бораи низоми ҷазои ҷиноятӣ ба таври қатъӣ аз низоми ҷазои ҷиноятии давлатҳои тараққикарда фарқ мекунад. Гуногунии намудҳои ҷазо аз рӯйи низоми ҷазои дар КҶ ҚТ (с. 1998) пешбинишуда барои бандубасти ҷиноят аҳаммияти калон дорад.

Ҳамин тавр, низоми ҷазо – ин ҷузъи муҳимми сохтори ҳуқуқи ҷиноятӣ мебошад, ки вазифаи он ҳимояи давлат, ҷомеа ва шахс аз

чиноят мебошад. Низоми ҷазо воситаи муҳимми адолати иҷтимоӣ буда, барои барқарорсозии тартиботи ҳуқуқӣ, ислоҳи маҳкумшуда ва пешгирии ҷиноятҳо хизмат мекунад. Гуфтан ба маврид аст, ки бе низоми мукаммали ҷазо, ҳуқуқи ҷиноятӣ наметавонад вазифаи асосии худро, ки таъмини адолат ва амнияти ҷамъият аст, иҷро намояд.

Рисоланавис аҳамияти низоми ҷазоро тавассути чунин омилҳо муайян кардааст:

1) мувофиқи қонуни ҷиноятӣ ҳангоми таъини ҷазо муқаррар гардидани намудҳои ҷазо бо нишон додани андоза ва тартиби татбиқи онҳо имконияти худсариро аз тарафи суд истисно менамояд;

2) низоми ҷазои ҷиноятӣ ҷорҷӯби ҳуқуқиро ба вуҷуд меоварад ва ин ба суд имкон медиҳад, то аз рӯи парвандаҳои ҷиноятӣ адолати судиро амалӣ намояд.

3) низоми ҷазои ҷиноятӣ ба суд имкон медиҳад, ки ба хусусият ва дараҷаи барои ҷамъият хавфнокии ҷинояти содиршуда, шахсияти гунаҳгор ва дигар ҳолатҳои кор баҳои дурусти ҳуқуқӣ дода шуда, принсипи фардикунондани ҷазо амалӣ гардад.

4) низоми ҷазо меёғрест, ки бо он давлат сатҳи ҷавобгариро муайян менамояд. Ин меёғр ба суд имконият медиҳад, ки барои ҳар як ҷиноят ҷазои муносиб таъин намоянд то адолати судӣ таъмин гардад.

5) низоми ҷазо сиёсати давлатро дар муқовимат бо ҷинояткорӣ ифода менамояд, зеро давлат тавассути он нишон медиҳад, ки ба кадом намудҳои ҷазо аҳамият дода шавад ва дар кадом намуди ҷазо барқарорсозии адолати судӣ ба даст оварда мешавад.

6) тавассуди низоми ҷазо мутаносибӣ ва тавозуни ҷазо ба дараҷаи хавфнокии ҷиноят таъмин мегардад. Ин тавозун яке аз принципҳои асосии адолати судӣ мебошад.

7) низоми ҷазо мусоидат ба ислоҳи маҳкумшударо таъмин менамояд. Давлат тавассути ҷазоҳои сабук, ки хусусияти ислоҳӣ доранд (корҳои ҳатмӣ, корҳои ислоҳӣ), ба шахси гунаҳгор имконияти бозгашт ба ҷомеа медиҳад. Ин нишон медиҳад, ки низоми ҷазо на танҳо аз сазо додан иборат аст, балки ислоҳ ва бозпарварии шахсро низ фаро мегирад.

Ба назари муаллиф, низоми ҷазо – ин маҷмуи ҳамаи намудҳои ҷазое мебошад, ки дар қонунгузорию ҷиноятӣ пешбинӣ шуда, бо тартиби муайян ва вобаста ба дараҷаи вазнинии онҳо ҷой дода шудаанд. Он аз рӯи принсипи аз ҷазои сабук то ҷазои вазнин сохта

шуда, ин сохтори такмилёфта барои суд имконият медиҳад, ки ҳангоми таъини ҷазо онро мутаносибан бо дараҷаи ҷиноят ва шахсияти гунаҳгор интиҳоб намояд.

Қисми дуввуми зербоби севвуми таҳқиқот – «**Асосҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки мутобиқи КҶ ҚТ, содиргардидани ҷиноят таъини ҷазо нисбат ба шахси гунаҳкор дар содирнамудани кирдори ҷиноятиро ба дунбол хоҳад дошт. Таъини намудҳои гуногуни ҷазоҳои иловагӣ яке аз масъалаҳои мубрам маҳсуб шуда, амалан зарурати такмил додани минбаъдаи низоми ҷазои ҷиноятиро талаб менамояд. Аммо бояд зикр шавад, ки дуруст танзим намудани институти ҳуқуқии ҷазоҳои иловагӣ, аслан, як мавзӯи мураккаб ва ҳалношуда ба ҳисоб меравад, зеро тавре ки феълан ба мушоҳида мерасад, дар низоми ҳуқуқи ҷиноятӣ кишварҳои мушкили низоманди таносуби намудҳои ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ вучуд дорад.

Муаллифи таҳқиқот изҳор медорад, ки дар ибтидо “инқилоб дар шууру андеша” доир ба сабуксозии ҷазо ва аҳамияти он ба амал омад. Давлат ғояи инсондӯстиро пеш аз ҳама дар ҷараёни поёни асри XX ва ибтидои асри XXI, замоне ки мушаххас шуд он дар муқоиса бо истифодаи намудҳои ҷазоҳои истифодашавандаи саҳт муфид ва афзалиятноктар аст, пазируфт. Дар ин ҳолат зери мафҳуми муфид будан на танҳо ҷанбаи моддӣ қазия, балки ҷанбаи иҷтимоӣ он низ дар назар аст. Раванди мазкур якрангу ҳамвор набуд, вале дурустии он бо гузашти замон тасдиқи худро пайдо намуд ва он ҳамин тавр идома ёфт.

Мавриди зикр аст, ки дар ҳуқуқи ҷиноятӣ яке аз масоили муҳимми назариявӣ – ин ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ ба ҳисоб меравад. Ин ҷудосозӣ дар дуруст ва боадолатона таъин намудани ҷазои ҷиноятӣ нақши калидӣ дорад. Ҳар як намуди ҷазои ҷиноятӣ, тибқи мақсад, хусусият ва тарзи таъиноташ ба яке аз ин ду гурӯҳ дохил мешавад.

Мутобиқи назари муҳаққиқ, ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба асосӣ ва иловагӣ як принципи муҳимми назариявӣ ва амалӣ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Ин ҷудо намудани дучониба ба суд имкон медиҳад, ки барои ҳар як ҷиноят ҷазои муносиб таъин намояд то адолати судӣ, ҳимояи қонун ва ислоҳи маҳкумшуда таъмин гардад. Ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба асосӣ ва иловагӣ барои низоми ҳуқуқи ҷиноятӣ аҳамияти муҳим дорад:

1) Мутаносибии ҷазо бо дараҷаи хавфнокии ҷиноятро таъмин менамояд;

2) Ба суд имконияти интиҳоб ва инфиродиқунонии ҷазоро медиҳад;

3) Таъмини адолати иҷтимоиро осон ва таъмин менамояд;

4) Ислоҳ шудани шахсро таъмин менамояд;

5) Имконият медиҳад, ки таъсири умумии ҷазо пурзӯр карда шавад.

Боби дуҷуми диссертатсия «**Мазмунӣ ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд**», ном гирифта, он аз ҷаҳор зербоб иборат мебошад.

Зербоби якуми боби дуҷум – «**Моҳият ва мазмунӣ корҳои ҳатмӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷазои корҳои ҳатмӣ дар низоми ҷазои ҷиноятӣ мавҷуд буда, аз соли 2004 инҷониб таъин карда мешавад. Ҷазои мазкур дорои мазмуну моҳияти худ буда, метавонад мақсадҳои ҷазои ҷиноятиро пайгирӣ намояд. Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ атрофи мазмуну моҳияти ҷазои мазкур баҳсу мунозираҳои мухталиф ҷой дорад. Бисёре аз олимони оқибатҳои тарбиявӣ сазои ҷазои мазкурро нишон дода, мазмуну моҳияти ҷазои корҳои ҳатмиро равшан намудаанд.

Муаллифи рисола қайд намудааст, ки қонунгузориҳои ҷиноятии ҚТ ва ФР ҷазои корҳои ҳатмиро дар низоми ҷазои ҷиноятӣ дар мавқеи чорум қарор додаанд. Аммо дар тафовут аз муқаррароти қонунгузориҳои ҷиноятии ФР дар КҶ ҚТ ба андешаи мо, равиши меъёрҳо каме нодуруст муқаррар шудааст. Масъала сари он меравад, ки дар КҶ ФР тавре, дар низоми ҷазои ҷиноятӣ пай дар пай ҷазоҳо пешбинӣ шудаанд, ҳамон тавр дар моддаҳои баъдина бо тартиб ҷазоҳо дар алоҳидагӣ оварда шудаанд. Дар КҶ ҚТ дар низоми ҷазо корҳои ҳатмӣ дар ҷойи чорум муқаррар шудаанд, вале дар моддаҳои алоҳида дар ҷойи якум. Яъне ҳангоми дар алоҳидагӣ муқаррар кардани намудҳои ҷазо ба низомнокии онҳо таваҷҷуҳ зоҳир нашудааст. Бо ин назардошт, пешниҳод карда мешавад, ки дар КҶ ҚТ низомнокии ҷазоҳои ҷиноятӣ риоя карда шавад.

Ба андешаи муҳаққиқ, баҳисобгирӣ ва ҷамъбасту хулосаи таҳқиқоту пажӯҳишҳои анҷомшудаи мазкур дар қори муайян намудани мазмуну моҳияти корҳои ҳатмӣ муфид аст. Онҳо бояд дар он ҳадду ҳаҷме муқаррар ва таъин гарданд, ки мақсади иҷрои ҷазо тақозо менамояд. Бояд гуфт, ки унсурҳои сазо дар ҷазо на фақат

боиси ба вучуд омадани маҳдудият ва ранҷу азият барои шахси маҳкумшуда, балки сабаби ислоҳу тарбияи ӯ мегарданд, дар шахси маҳкумшуда ҳисси эҳтиром нисбат ба тартиботи ҳуқуқӣ ва риояи қонунро парвариш медиҳанд.

Муаллифи таҳқиқот зикр кардааст, ки дар ҳеҷ кишвари дунё, аз ҷумла дар Тоҷикистон вучуд доштани бекорӣ ба маънои он нест, ки дар кишвар ба таври пурра ҷойҳои холии корӣ вучуд надоранд. Барои мисол, тавре аз мушоҳидаҳо бармеояд, наشري эълони ҷойҳои холии корӣ аз он дарак медиҳад, ки дар муассисаву корхонаҳои мухталифи минтақаҳои гуногуни кишвар ба таври доимӣ ҷойҳои кории холии борбардорӣ, фарроши майдонҳо, биноҳо, биноҳои маъмуруву хизматӣ, коргарони мухталиф, коргарони кумакрасон, оташкор (кочегар), кормандони нигоҳубину истифодаи роҳҳо, коргарони соҳаи хоҷагии қишлоқ ва ғайра вучуд доранд. Илова бар ин, таҳлили матбуоти хориҷӣ нишон медиҳад, ки ба ин гурӯҳ ва категорияи коргарон, ҳатто дар кишварҳои хеле пешрафтаи дунё низ ҳамеша тақозо вучуд дорад. Дар ҚТ адои корҳои ҳатмӣ танҳо дар объектҳои давлатӣ ба роҳ монда мешавад. Ба андешаи мо, дар шароити кунунӣ муқаррароти мазкур дуруст ба назар мерасад, зеро адои корҳои ҳатмӣ дар объектҳои хусусӣ моҳияти меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ будани онро гум мекунад.

Ба ақидаи диссертант, дар асоси тағйироти суратгирифтаи қонунгузорӣ (таҳрири қонунгузориҳои ҷиноятӣ) мо метавонем чунин натиҷагирӣ кунем: мазмуну муҳтавои сазои корҳои ҳатмӣ дар он ифода меёбад, ки имкони бо дигар намуди ҷазо иваз кардани корҳои ҳатмӣ тағйир ёфтааст ва ин, асосан, ҳам бо пайдоиши намудҳои нави ҷазо ва ҳам имконнопазирии иҷрои ҷазоҳои мавҷуда вобаста буд; доираи шахсоне, ки ба корҳои ҳатмӣ таъин карда намешаванд, ҳам бо хориҷ кардани баъзе категорияҳо ва ҳам бо илова кардани категорияҳои нав тағйир ёфтааст.

Муаллиф тазаккур додааст, ки самарабахшии моҳияти ҷамъиятии ҷазо бо дараҷаи таъсири сазо ба шахсе, ки ҷиноят содир кардааст, муайян карда мешавад. Мазмуну моҳияти корҳои ҳатмиро тавассути хусусиятҳои он ифода кардан мумкин аст. Зимни таҳқиқоти мазкур чунин хусусиятҳои муҳимми корҳои ҳатмиро бояд ҷудо намуд:

1. Маҳдудиятҳои конститусионии марбут ба иҷрои корҳои ҳатмӣ. Татбиқи корҳои ҳатмӣ як қатор ҳуқуқҳои конститусионии маҳкумшударо маҳдуд менамояд. Муҳимтарини онҳоро метавон чунин зикр намуд:

- а) маҳдудиятҳои озодии интихоби ҷойи кор ва намуди кор.
- б) маҳдудияти ҳуқуқ ба истироҳат.
- в) маҳдудияти гирифтани музд барои кор.

2. Маҳдудсозӣ, ки ба иҷрои корҳои ҳатмӣ алоқаманд ва хусусияти ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ доранд. Татбиқи корҳои ҳатмӣ як қатор маҳдудиятро ба миён меорад, ки мазмуну муҳтавои мухталифро доро мебошанд. Аз ҷумла иҷрои корҳои ҳатмӣ дар баробари таҳсил, вале берун аз вақти таҳсил ва амсоли инҳо.

Зимни шарҳу тафсири хусусиятҳои сазои корҳои ҳатмӣ, диссертант иброз намудааст, ки ҷанбаи муҳимми ҷунин ҷазо, яъне иҷрои корҳои ҳатмиро на унсурҳои сазой, балки ҷиҳати тарбиявии онҳо ташкил медиҳад. Ягона роҳе, ки иҷрои ин мақсадҳоро таъмин менамояд, ин тарбияи шахрвандон дар руҳияи эҳтиром ба қонунҳо мебошад.

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян гардид, ки моҳияти корҳои ҳатмӣ ҳамчун яке аз намудҳои ҷазо ба хусусиятҳои махсуси он корҳое бастагӣ дорад, ки ҳангоми адо намудани давраи иҷрои ҷазо тавассути шахси маҳкумшуда иҷро мегарданд. Моҳияти корҳои ҳатмӣ дар он ифода меёбад, ки он ҳамчун ҷазои сабук, ислоҳкунанда ва самаранок амал мекунад. Ин намуди ҷазо шахсро аз ҷомеа дур намекунад, балки ўро водор месозад, ки бо меҳнати ғоиданоки худ зарари иҷтимоиро ҷуброн намуда, ба ҳаёти қонунমেҳвар баргардад. Ҷазои корҳои ҳатмӣ, асосан, ба он равона шудааст, ки шахси гунаҳгор бе маҳрум шудан аз озодӣ, иҷрои меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ, ҳисси масъулият, интизом ва эҳтиром ба қонунро дар худ тақвият бахшад. Ҷазои корҳои ҳатмӣ таҷассумгари сиёсати инсонпарваронаи ҳуқуқи ҷиноятӣ буда, дар замони муосир воситаи самараноки пешгирии ҷиноятҳо ва ислоҳи шахс баромад менамояд.

Корҳои ҳатмӣ яке аз намудҳои ҷазои ҷиноятӣ ба ҳисоб мераванд, ки мақсади онҳо аз ҷиҳати ҳуқуқӣ танбеҳ додани шахси ҷинояткор ва ҳамзамон бо роҳи меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ ба ислоҳи маҳкумшуда мусоидат менамоянд. Ин намуди ҷазо ҳамчун алтернативаи маҳрум сохтан аз озодӣ истифода мешавад ва дар асоси ҳукми суд татбиқ мегардад. Корҳои ҳатмӣ бо он фарқ мекунанд, ки шахс дар озодӣ қарор дорад, вале вазифадор мешавад, ки дар муҳлатҳои муайян ва дар ҷойҳои муайян корҳои ҷамъиятии бемузд ро анҷом диҳад.

Моҳияти ҳуқуқи корҳои ҳатмӣ дар он зоҳир мегардад, ки ин ҷазо тавассути ҷалб намудани шахс ба меҳнати ғоиданок

масъулиятшиносӣ ва эҳсоси ҷавобгариро дар назди ҷомеа таҳким мебахшад. Яъне шахс бо заҳмати худ ҷуброни ҷинояти содиркардаашро пеши ҷомеа адо мекунад. Ин навъи кор , ки одатан, дар муассисаҳои коммуналӣ, тозакунии муҳит, корҳои ғоиданоки ҷамъиятӣ ва дигар фаъолиятҳои бидуни музд сурат мегирад, хусусияти тарбиявӣ дорад. Бартарии асосии корҳои ҳатмӣ дар он аст, ки шахс дар ҷомеа нигоҳ дошта мешавад ва ҷазои худро берун аз муассисаи ислоҳӣ иҷро мекунад. Ба фарқ аз маҳбас, ки аксаран ба маҳкумшуда таъсири раванӣ ва иҷтимоии манфӣ мерасонад, корҳои ҳатмӣ шахсро аз муҳити ҷинояткорона дур нигоҳ медоранд. Илова бар ин, давлатро аз хароҷоти нигоҳдории шахс дар муассисаи ислоҳӣ озод мекунад. Ин намуди ҷазо ҳам арзонтар ва ҳам самарабахштар мебошад.

Бо вучуди ин татбиқи корҳои ҳатмӣ низ мушкилоти худро дорад. Дар баъзе минтақаҳо муассисаҳо ё инфрасохтори лозима барои қабул ва корфармоии шахсони маҳкумшуда вучуд надоранд. Ҳамчунин сатҳи назорат ва мониторинг метавонад коҳиш ёбад, ки ин боиси саркашӣ ё иҷро нашудани ҷазо мегардад. Барои ҳамин зарур аст, ки мақомоти маҳаллӣ, судҳо ва мақомоти иҷроӣ ҷазо ҳамоҳанг амал кунанд ва муносибати шахс ба ҳар як маҳкумшуда дошта бошанд.

Дар маҷмӯъ, корҳои ҳатмӣ ҳамчун ҷазои ҷиноятӣ яке аз шаклҳои муосири амалисозии ҷавобгарии ҳуқуқӣ мебошанд, ки ҳадафашон тарбияи шахрванд, пешгирии такроран содир намудани ҷиноят ва таъмини адолати иҷтимоӣ дар доираи меъёрҳои инсондӯстона мебошад. Ин намуди ҷазо на танҳо ҳамчун воситаи ҷазодихӣ, балки ҳамчун механизми ислоҳи иҷтимоӣ низ хидмат мекунад.

Зербоби дуюми боби дуум – **«Моҳият ва мазмуни корҳои ислоҳӣ»** ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки дар саросари ҷаҳон инсондӯстона гардонидани ҷазоҳои ҷиноятӣ бо маром идома дорад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯшиш намуда истодааст, ки барои ҳар як ҷиноят ҷазои мувофиқ таъин карда шавад. Аз ин ҷост, ки барои ҷиноятҳои дорои хусусияти молумулкӣ ҷазоҳои молумулкӣ муқаррар карда мешавад. Корҳои ислоҳӣ як намуди муосири ҷазои молумулкӣ мебошанд, ки иқтидори кофии сазоро нисбати маҳкумшуда ва таъсири хеле мусбати иқтисодиро ифода мекунанд. Корҳои ислоҳӣ барои ҷиноятҳои дорои хусусияти молумулкӣ таъсири хуби тарбиявӣ доранд.

Ба андешаи муҳаққиқ, мазмуну муҳтавои ҷазои ҷиноятӣ аз сӯйи қонунгузор дар робита ба навъҳои корҳои ислоҳӣ ба таври равшан нишон дода нашудааст. Бо сабаби он, ки қонунгузори мафҳуми корҳои ислоҳиро мушаххас насохтааст, зарурат ба миён меояд, ки масъалаи мазкур мавриди таҳқиқу таҳлил қарор бигирад.

Муаллифи таҳқиқот қайд мекунад, ки тарбия воситаи ҷазо намебошад, вале ба қисми аввали андешаи муаллиф розӣ шудан душвор аст, чунки мазмуни асосии ҳар як ҷазо маҳз тарбияро фаро мегирад. Ғайр аз ин, тарбия кардан ҷузъи таркибии яке аз мақсадҳои ҷазо – ислоҳи маҳкумшуда ба ҳисоб меравад. Инчунин корҳои тарбиявӣ маҳз ҳангоми адои ҷазо ба маҳкумшуда дар нозироти ислоҳӣ ба амал бароварда мешавад. Тарбия яке аз функцияҳои асосии ҷавобгарии ҳуқуқӣ маҳсуб мешавад. Дар баробари ин муаллиф дуруст қайд кардааст, ки ҷазо василаи тарбия буда метавонад. Модоме ки ҷазо василаи тарбия бошад, пас табиист, ки мазмуни ҷазои корҳои ислоҳиро тарбия ташкил медиҳад.

Низоми ҷазои ҷиноятӣ яке аз заминаҳои муҳимтарини таъмини адолати иҷтимоӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ дар ҷомеа мебошад. Дар замони муосир, таъкид бештар ба он мешавад, ки ҷазо бояд на танҳо хусусияти ҷубронсозӣ, балки хусусияти тарбиявӣ ва пешгирии низ дошта бошад. Маҳз дар ин замина корҳои ислоҳӣ ҳамчун яке аз намудҳои нисбатан “мулоим”-и ҷазо аҳаммияти рӯзафзун пайдо мекунад. Ин намуди ҷазо, ки бештар нисбати шахсоне татбиқ мегардад, ки ҷиноятҳои категорияи начандон вазнин ва дараҷаи миёнаро содир кардаанд, барои барқарорсозии робитаи шахс бо ҷомеа ва эҳёи ӯ ҳамчун узви ғаёл ва муфид хизмат мекунад.

Моҳияти асосии корҳои ислоҳӣ дар он зоҳир мегардад, ки шахси маҳкумшуда, ба ҷойи адои муҳлат дар муассисаи ислоҳӣ, вазифадор мешавад дар ҷойи муайян ба меҳнати ҷамъиятӣ машғул шаванд. Дар ҷараёни иҷрои ин намуди ҷазо, маҳкумшуда аз муҳити иҷтимоӣ ҷудо намешавад, балки кори худро идома дода, дар ҷомеа зиндагӣ ва меҳнат намуда, масъулиятеро ба дӯш мегирад. Ин тарзи муносибат ба шахси ҷинояткор имкон медиҳад, ки ислоҳ шавад бидуни он ки дар муҳити маҳрум сохтан аз озодӣ қарор гирад, ки ин худ як омилест барои ташаккули минбаъдаи ҷинояткорӣ.

Мазмуни иҷтимоии чунин ҷазо дар он аст, ки маҳкумшуда барои амали худ ҷавобгарии фардӣ эҳсос мекунад, аммо ба ҷомеа фишори молиявӣ ё маънавии зиёд намеорад. Илова бар ин, шахс аз муҳити маҳрум сохтан аз озодӣ дур нигоҳ дошта мешавад, ки як

муҳити таҳмилкунандаи ҷинояткорӣ ба ҳисоб меравад. Ин бартарӣ муҳим аст, зеро мутахассисон собит намудаанд, ки муҳити маҳбас на ҳама вақт “ислоҳгар” аст, балки метавонад шахсро боз ҳам аз ҷомеа дур ва ба ретсидиви ҷиноят омода созад.

Бо вучуди ин корҳои ислоҳӣ дорои бартариҳои равшан дар муқоиса бо ҷазоҳои сахттар, аз ҷумла маҳрум сохтан аз озодӣ мебошанд.

Аввалан, ин намуди ҷазо барои давлат хароҷоти камтар дорад, зеро нигоҳдошти маҳкумшуда дар муассисаи ислоҳӣ маблағ ва захираҳои зиёдро тақозо менамояд.

Дуюм, боқӣ мондани шахс дар муҳити хонаводагӣ ва иҷтимоӣ барои тарбия ва барқарорсозии ҳаёти ӯ хеле муфидтар мебошад.

Сеюм, чунин намуди ҷазо метавонад сатҳи тақрори ҷиноятҳоро коҳиш диҳад, зеро шахс худро дар ҷараёни “аз нав ба ҷомеа ворид шудан” эҳсос мекунад на берун аз он.

Аз нигоҳи ҳуқуқи ҷиноятӣ корҳои ислоҳӣ дар як вақт ба се вазифаи асосии ҷазо ҷавоб медиҳанд: барқарор намудани адолати иҷтимоӣ, ислоҳи маҳкумшуда ва пешгирии ҷиноятҳои нав. Яъне шахс барои кирдори худ ҷавобгар мешавад, меҳодад, ки дар заминаи меҳнати ғоиданок масъулпазир гардад ва ҳамзамон эҳсос мекунад, ки ҷомеа ӯро қомилан рад накардааст.

Ба таври хулоса метавон гуфт, ки корҳои ислоҳӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ як воситаи муосир ва нисбатан муассир барои мубориза бо ҷинояткорӣ мебошанд агар онҳо дуруст ва пурра татбиқ шаванд. Корҳои ислоҳӣ имкон медиҳанд, ки муносибати инсондӯстона ва барқарорсозии иҷтимоӣ дар низоми адлияи ҷиноятӣ амалӣ шавад. Барои беҳтар кардани татбиқи чунин ҷазо, бояд заминаҳои ҳуқуқӣ, инфрасохтор ва равандҳои назоратӣ тақмил дода шаванд то ки ин намуди ҷазо ба таври босамар иҷро гардад.

Зербоби сеюм ба масъалаи **«Мафҳум ва аломатҳои ҳуқуқии маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ»** бахшида шудааст. Дар зербоби мазкур муаллиф зикр намудааст, ки ҳуқуқ ва тартибот дар сохторҳои низомӣ яке аз рухҳои асосии пойдеории давлат ва таъмини амнияти милли маҳсуб мешавад. Дар шароити муосир, ки ҷаҳон бо таҳдидҳои гуногун рӯбарӯ аст, омӯхтани масъалаҳои марбут ба хизмати ҳарбӣ ва ҷазоҳои махсус дар ин соҳа аҳамияти қамназир пайдо кардааст. Яке аз муҳимтарин намунаҳои ҷазо, ки нисбат ба хизматчиёни ҳарбӣ татбиқ мешавад, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ мебошад. Ин ҷазо

бо мақсади таъмини интизом ва тарбияи хизматчиён, инчунин ислоҳ ва пешгирии ҷиноятҳо истифода мешавад.

Маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ мафҳумест, ки ҳамчун ҷазои ҷиноятӣ дар назди қонунгузории бисёр кишварҳо муайян шудааст. Ин ҷазо дар ҳолатҳое таъин мешавад, ки хизматчӣ ҳуқуқро вайрон менамояд ва ҷазоҳои сахттар, аз қабili маҳрум сохтан аз озодӣ нисбат ба ӯ татбиқ намешаванд. Дар натиҷа хизматчӣ наметавонад мансаб ё вазифаи нав бигирад, наметавонад аз мукофотпулӣ маҳрум шавад ва дар баъзе ҳолатҳо наметавонад қисми ҳарбию тарк кунад. Маҳдудиятҳои дар хизмати ҳарбӣ муқарраргардида барои таъмини тартибот ва риояи талаботи хизматӣ равона шудаанд ва ба нигоҳ доштани муҳити мутобиқ ба талаботи низоми ҳарбӣ ёрӣ мерасонанд.

Хусусияти асосии маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ дар он аст, ки он танҳо ба хизматчиёни ҳарбӣ дахл дорад ва бо ҳукми суд таъин мешавад. Муҳлати ҷазо наметавонад гуногун бошад, вале, одатан, аз ду моҳ то ду солро фаро мегирад. Ин ҷазо хизматчию аз ҷомеа ҷудо намекунад, балки ӯро дар муҳити хизматӣ нигоҳ медорад ва ӯро маҷбур мекунад, ки дар доираи қонун ва тартибот амал намояд. Мақсади аслии ин ҷазо, на танҳо ҷазо додан, балки тарбия ва ислоҳи хизматчӣ мебошад.

Дар заминаи таъмини амнияти миллӣ ва суботи дохилӣ таъин гардидани маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ҳамчун як воситаи муассири танзимкунада аҳаммияти калон дорад. Таъини ҷазои мазкур ба давлат имкон медиҳад, ки бе хориҷ кардани хизматчиӣ таҷрибадор аз низоми ҳарбӣ, рафтори ӯро танзим намояд ва қонуниятро дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ таъмин созад. Ин ҷазо боиси он мегардад, ки хизматчиёни ҳарбӣ аз содир кардани хатоҳо ва вайрон кардани қонунҳо худдорӣ намоянд ва ба масъулиятшиносӣ бештар майл дошта бошанд.

Омӯзиши моҳият ва хусусиятҳои ҳуқуқии маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ барои кормандони ҳарбӣ, ҳуқуқшиносон ва мутахассисон дар соҳаи мудофия муҳим мебошад. Ин мавзӯ ба онҳо кумак мекунад, ки раванди татбиқи ҷазоҳои махсусро дуруст фаҳманд ва бо истифодаи он муҳити хизматиро ботартибу устувор гардонанд. Ҳамчунин барои омӯзгорону донишҷӯён ва шахрвандон фаҳмиши дақиқи ин ҷазо мусоидат мекунад, ки дар ҷомеа масъулият ва эҳтироми ҳуқуқи ҳар як шахс таъмин гардад.

Дар маҷмуъ, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ҳамчун ҷазои махсусе, ки бо мақсади таъмини тартибот ва тарбияи хизматчиён татбиқ мешавад, нақши муассир дар устувории сохторҳои низомӣ ва амнияти давлат мебозад. Бо дарназардошти таҳдидҳои имрӯза ва ниёзи мунтазам ба кадрҳои масъул ва ихтисосманд, татбиқи дурусти ин ҷазо барои устувории низоми ҳарбӣ ва таҳкими қонуният нақши муҳим дорад. Аз ин рӯ, омӯзиши ин мавзӯ на танҳо барои кормандони соҳаи низомӣ, балки барои тамоми ҷомеа аҳаммияти калидӣ дорад.

Дар маҷмуъ, маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ҳамчун ҷазои махсусе, ки дар заминаи қонунгузориҳои ҷиноятӣ барои хизматчиёни ҳарбӣ пешбинӣ шудааст, нақши калидӣ дар устувории низом ва таъмини амнияти миллӣ мебозад. Танзими муносибатҳои хизматӣ бо истифодаи чунин ҷазоҳо кафолати иҷроӣ қонун ва ҳифзи тартиботи ҳарбиро таъмин менамояд. Ин мавзӯ бояд ҳамеша дар маркази таваҷҷуҳи мақомоти давлатӣ ва ҷомеа қарор гирад, зеро устувории низоми ҳарбӣ ва суботи ҷамъият ба дараҷаи баланди масъулиятшиносии ҳар як хизматчиӣ вобаста аст.

Дар натиҷаи таҳқиқот муаллиф таърифи ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбиро чунин муайян кардааст: Маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ин низоми маҳдудсозии ҳамаҷониба мебошад, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ онҳоро муқаррар намуда, дорои хусусиятҳои ҳуқуқӣ, моддӣ ва хизматӣ мебошанд, ки дар натиҷаи татбиқи онҳо бо мақсади азнавтарбиякунӣ ва ислоҳи маҳкумшуда ба ӯ таъсири ҳуқуқӣ, моддӣ, рағбӣ, хизматӣ, иқтисодӣ ва ғайра расонида мешавад.

Зербоби чоруми боби дуюм – «**Мафҳум ва аломатҳои ҳуқуқии маҳдуд кардани озодӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки маҳдуд кардани озодӣ яке аз намудҳои нави ҷазои ҷиноятӣ буда, дорои мазмуну моҳият ва аломатҳои худ мебошад, ки қисме аз онро қонунгузориҳои амалкунандаи ҷиноятӣ ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ муқаррар кардааст. Аз сабаби он ки сухан дар хусуси озодӣ ва маҳдуд кардани он меравад, бинобар ин масъала ба ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ва ҳуқуқу озодиҳои инсон робитаи мустақим дорад. Аз ин ҷиҳат таҳлили масъалаи мазкур дорои аҳаммияти баланди илмӣ амалӣ мебошад.

Мутобиқи назари диссертант, ҳадаф аз маҳдуд кардани озодӣ ба унвони яке аз ҷазоҳои алтернативӣ дар низоми ҳуқуқии муосир аз он иборат аст, ки шахси содиркунандаи ҷиноят бидуни ҷудо гардидан

аз ҷомеа зери назорат ва ҷавобгарии ҳуқуқӣ қарор дода шавад. Натиҷабархш будани ин ҷазо бастагӣ ба он дорад, ки чигуна механизмҳои контрол ва пуштибонӣ барои таъмини иҷрои он мавриди истифода қарор мегиранд. Дар гузашта контрол ва назорат ба сурати суннатӣ, асосан, бо роҳи ҳозир шудани шахси маҳкумшуда дар назди мақомоти ваколатдор ва тафтишоти даврӣ амалӣ мешуд. Аммо имрӯз, илова бар равиши зикршуда, имконоти наву муносири дигар мавҷуданд, ки дар сурати истифода метавонанд назоратро бо дастгирии иҷтимоӣ бо ҳам пайванд диҳанд ва дар натиҷаи ин на танҳо иҷрои мақсади ҷазо, балки ислоҳи шахси маҳкумшуда низ таъмин мегардад.

Тавре муҳаққиқ қайд намудааст, хусусияти дохилии унсурҳои мазкур моҳияти ҷорӣ маҳдуд кардани озодиро ташкил медиҳад ва ин унсурҳо воситаи таъсиргузорино ба ҷазо табдил медиҳанд, ба тӯфайли унсурҳои мазкур ҷазо ба азобу азияти беҳуда аз як тараф табдил намеёбад ва аз тарафи дигар он ба воситаи ҳавасмандсозӣ барои мисол, воситаи истироҳат аз кор ҳам мубаддал намегардад.

Ба ақидаи диссертант, маҳдуд кардани озодӣ яке аз унсурҳои механизми ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва манфиатҳои муҳимтарини шахс, ҷомеа ва давлат мебошад. Ҳамзамон маҳдуд кардани озодӣ танҳо дар доираи муносибатҳои махсуси ҳуқуқие, ки ба институти ҷазо хосанд, амалӣ карда мешавад. Маҳдуд кардани озодӣ ҳамчун унсури механизми ҳифзи ҳуқуқи ҷиноятӣ на танҳо ба таъмини арзишҳои иҷтимоии дар натиҷаи ҷиноят вайроншуда, балки ба таъмини мақоми махсуси шахсоне, ки ба ин намуди ҷазо гирифта гардидаанд, нигаронида шудааст. Ба тарзи дигар, ин маъноӣ онро дорад, ки шахсро метавон дар бинои дигаре, ки он барои нигоҳдории муваққатии шахсоне, ки мавриди таҳқиқ қарор мегиранд, ҷойгир кард. Ба таври ғайриқонунӣ қарор додани шахс дар маҳал ё бинои муайян бо мақсади ба ӯ расонидани азияту озор, як навъ маҳдудсозии озодии шахс ба ҳисоб меравад.

Маҳдуд кардани озодии шахс яке аз намудҳои ҷазои асосии ҷиноятист, ки он аз маҳдуд сохтани ҳуқуқ ва озодиҳои шахси гунаҳкор дар содир намудани ҷиноят тавассути нигоҳ доштани ӯ дар муассисаи ислоҳӣ иборат мебошад.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар КҶ ҚТ мафҳуми маҳдуд кардани озодӣ вучуд надорад. Аз мазмуни меъёри КҶ бармеояд, ки он ифодакунандаи мафҳуми ҷазои маҳдуд кардани озодӣ намебошад ва мазмуни онро низ пурратар ошкор намесозад. Ҳамзамон бояд

гуфт, ки нигоҳ доштан дар муассисаҳои махсус, ки дар меъёр муқаррар шудааст, аллакай худ ифодакунандаи ҷудо кардани маҳкумшуда аз ҷомеа ба ҳисоб меравад ва моҳияти онро ҳамчун ҷазои бидуни ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа аз байн мебарад. Бо ин назардошт мо зарур мешуморем, ки дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ мафҳуми маҳдуд кардани озодӣ муқаррар карда шавад.

Маҳдуд кардани озодӣ ҳамчун яке аз намудҳои ҷазои ҷиноятӣ дар қонунгузориҳои муосир ҷойгоҳи махсус дорад ва аҳамияти ҳуқуқии он сол аз сол меафзояд. Ин намуди ҷазо нисбат ба маҳрум сохтан аз озодӣ шакли мулоимтар ва гуманитарии ҷавобгарии ҷиноятӣ ба шумор меравад. Мақсади асосии он таъмини адолати ҷиноятӣ бо нигоҳ доштани робитаи маҳкумшуда бо ҷомеа мебошад. Яъне шахс ҷазо мебинад, вале аз муҳити иҷтимоӣ комилан қанда намешавад. Маҳдуд кардани озодӣ, дар асл, як навъи миёна байни озодӣ ва маҳрум сохтан аз озодӣ аст.

Мазмуни маҳдуд кардани озодӣ дар он зоҳир мегардад, ки шахси маҳкумшуда ҳақ надорад бе иҷозати мақомоти дахлдор ҷойи зисти худро тарк кунад, бояд дар ҷойи муайян зиндагӣ ва фаъолият кунад ва як қатор маҳдудиятҳоро риоя намояд. Ин маҳдудиятҳо метавонанд ҳам хусусияти ҷисмонӣ ва ҳам иҷтимоӣ дошта бошанд, масалан, манъ шудани баромадан аз шаҳр, ба таври ҳатмӣ ҳозир шудан дар нозироти корҳои ислотӣ, риояи тартиби муқарраркардашудаи кор ва фаъолият. Маҳкумшуда дар ҳамин ҳол имкони кор кардан, бо хонавода будан ва ҳаёти муқаррариро идома додан дорад, ки ин барои ислотшавӣ ва бозгашти ӯ ба ҳаёти солим мусоидат мекунад.

Аломатҳои ҳуқуқии ин ҷазо ба таври равшан муайян мебошанд ва он аз дигар намудҳои ҷазо бо чанд хусусияти хос фарқ мекунад. Аввалан, маҳдуд кардани озодӣ танҳо бо ҳукми суд таъин мешавад ва суд муқаррар мекунад, ки шахс дар кучо зиндагӣ кунад, чӣ қадар маҳдудият дошта бошад ва барои чӣ муҳлате. Дуюм, ин намуди ҷазо дар муассисаҳои ислотӣ татбиқ намешавад, балки шахс дар муҳити озод, вале зери назорати расмӣ мақомоти иҷроӣ ҷазо қарор мегирад. Сеюм, вайрон кардани шартҳои таъиншуда метавонад боиси иваз шудани ҷазо ба ҷазои саҳттар гардад, ки ин як омил таъминкунанада мебошад.

Нуктаи муҳимме, ки маҳдуд кардани озодиро аз дигар ҷазоҳо фарқ мекунад, ин хусусияти иҷтимоии он аст. Маҳрум сохтан аз озодӣ аксар вақт боиси бадтар шудани ҳолати равонӣ ва иҷтимоии

маҳқумшуда мешавад дар ҳоле ки маҳдуд кардани озодӣ ин таъсирро кам мекунад. Аз ҳамин ҷиҳат, дар қонунгузориҳои бисёре аз кишварҳо ин намуди ҷазо барои шахсоне истифода мешавад, ки хавфи иҷтимоии паст доранд, ё бори аввал ҷиноят содир намудаанд.

Бо вуҷуди он ки маҳдуд кардани озодӣ нисбатан шакли сабуки ҷазо ба ҳисоб меравад, татбиқи самараноки он ба омодагӣ ва салоҳияти мақомоти назоратӣ вобаста аст. Назорати дуруст, қор бо маҳқумшуда ва истифодаи усулҳои ислоҳиву тарбиявӣ бояд дар маркази таваҷҷуҳ қарор гиранд. Агар танҳо маҳдудият қорӣ гардад, вале назорат ва ё ҳамқорӣ набошад, ин ҷазо таъсири лозимаро намерасонад. Аз ин рӯ, дар амал ин намуди ҷазо бояд бо назорати иҷтимоӣ ва равонӣ ҳамроҳ бошад.

Дар маҷмӯъ, маҳдуд кардани озодӣ дар замони муосир ҳамчун як роҳи баланди ҳуқуқӣ барои ислоҳи шахс, қорҳои шумораи маҳқумшудагон дар муассисаҳои ислоҳӣ ва тарбияи иҷтимоии шахрвандон шинохта мешавад. Маҳдуд кардани озодӣ имқон медиҳад, ки ҷазо бо мақсади ислоҳ намудани маҳқумшуда татбиқ гардад на танҳо ҳамчун василаи ҷазодиҳӣ. Самаранокии чунин ҷазо ба он вобаста аст, ки то чӣ андоза мақомоти иҷроӣ ҷазо ва қомеа онро дастгирӣ ва ҳамоҳанг мекунанд.

Боби сеюми диссертатсия «**Таъини ҷазоҳои асосие, ки бо қудо нигоҳ доштани маҳқумшуда аз қомеа вобаста намебошанд**» ном гирифта, аз ҷаҳор зербои иборат мебошад.

Зербои якум – «**Таъини ҷазо дар намуди қорҳои ҳатмӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки дар шароити шаклгирии қомеаи демократӣ ва давлати ҳуқуқбунёд дар кишвар риояи принципи дар авлавият қарор доштани ҳифзи озодӣ ва ҳуқуқҳои инсон ва шахрванд дар соҳаи муносибатҳои ҳуқуқӣ ҷиноятӣ расидан ба ду мақсади аз ҷиҳати мазмун аз ҳамдигар мухталифро тақозо менамояд: истифода ва бақоргирии ҷазоҳои нисбатан сахттар нисбат ба шахсони гунаҳқор дар содир намудани ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин ва гуманизатсияи раванди таъин ва иҷроӣ ҷазо нисбат ба шахсоне, ки аз лиҳози иҷтимоӣ хавфи қиддӣ дар қомеа ба ҳисоб намераванд ва ислоҳу тарбияи онҳо бидуни қудо қардан аз қамъият имқонпазир аст.

Муаллифи диссертатсия иброз медорад, ки дар давраи 6 соли охир, яъне аз соли 2019 то соли 2024 теъдоди аҳолии ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳқумшуда дар Тоҷикистон ба нуқтаи ҳассоси худ расидааст: танҳо таъи ин давра лозим ба зикр аст, ки дар кишвар дар

асоси 62502 ҳукми судӣ ба 63842 нафар ҷазои ҷиноятӣ таъин гардидааст, ки аз ин шумора 23984 ҳукми онро ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ташкил медиҳад. Агар ба таври дигар бигӯем, яъне ба 38,37%-и шахсон ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ таъин карда мешавад, ки ба мақсад мувофиқ нест. Тақрибан аз се як ҳиссаи ҳукмҳои судиро ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ташкил медиҳад. Аз ҳукмҳои баровардашудаи 6 соли охир (2019-2024) қорҳои ҳатмӣ 3986 парвандаро ташкил медиҳанд, ки нисбат ба ҳукмҳои дар умум баровардашуда 6,37%-ро ташкил менамоянд.

Ба ақидаи муҳаққиқ, масъалаи баланд бардоштани самаранокии қорҳои ҳатмӣ ва васеъ намудани асосҳои татбиқи намудани он низ ҳалли худро талаб менамояд. Чунин вазъият ба ин далел ба вуҷуд омадааст, ки аз рӯйи санксияҳои вобаста ба меъёрҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ ҷазоҳои бо маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд ба ҷиноятҳои категорияи начандон вазнин ва дараҷаи миёна бартариат доштанд. Ҳамчунин дар ин замина яксон ва якранг будани таҷрибаи амалии судҳо доир ба таъини намудҳои мушаххаси ҷазоҳои татбиқшаванда таъсиргуздор будааст.

Диссертант қайд мекунад, ки дар назди идораи қорҳои ислоҳӣ ё дар мақомотҳои маҳаллии ҳокимият ҳадамоти махсуси иҷрокунандаи ҷазои қорҳои ҳатмӣ ташкил карда шавад, чунки ба зиммаи нозироти қорҳои ислоҳӣ, ки бе иҷрои ҷазои мазкур боз дорои вазифаҳои зиёд мебошанд, гузаштани иҷрои қорҳои ҳатмӣ мувофиқи мақсад нест. Ғайр аз ин, дар бисёр давлатҳои хориҷӣ оид ба назорати иҷрои ин намуди ҷазо мақомотҳои махсус амал мекунанд, ки вазифаи асосии онҳо маҳз аз ташкилу иҷрои ин ҷазо иборат аст.

Зербоби дуҷуми боби сеюм ба масъалаи «**Таъини ҷазо дар намуди қорҳои ислоҳӣ**» бахшида шуда, аз ду қисм иборат мебошад.

Қисми якуми зербоби дуҷуми таҳқиқот – «**Ҳолатҳое, ки ҳангоми таъини ҷазои қорҳои ислоҳӣ аз тарафи суд ба инобат гирифта мешаванд**», ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки зимни таъини ҳар як намуди ҷазо суд бояд баъзе ҳолатҳоеро ба инобат гирад, ки аз ҷониби қонунгузорӣ муқаррар гардида, дар баровардани ҳукм мусоидат менамоянд. Қорҳои ислоҳӣ аз ҷумлаи чунин намуди ҷазоҳое мебошанд, ки татбиқи он дар амалия баҳсу мунозираҳои мухталифҳо ба миён овардааст. Аз ҷумла атрофи масъалаҳои муҳлати адои ҷазо, меъёри тарҳи маблағ аз музди меҳнати маҳкумшуда, татбиқи қорҳои ислоҳӣ нисбати ноболиғон ва ғайра дар адабиёти ҳуқуқӣ баҳсу мунозираҳои мухталиф ҷой дорад.

Муҳаққиқ иброз намудааст, ки корҳои ислоҳӣ чунин ҷазое мебошанд, ки на он қадар саҳт ва маҳдудкунандаи ҳуқуқи озодиҳои инсон ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, аксар вақт он барои ҷиноятҳое, ки барои ҷомеа хавфи махсус надоранд ва ё барои одамоне, ки бидуни истифодаи ҷораҳои саҳттари ҷавобгарӣ ислоҳ шуда метавонанд, таъин карда мешавад. Бисёр масъалаҳо оид ба таъин кардани ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ ҳанӯз ҳам ҳал нашудааст ва тақмили минбаъдаи қонунгузорию талаб мекунад. Бо тақмил додани камбудии қонунгузорию ҷиноятӣ ва иҷроии ҷазои ҷиноятӣ мушкилоти дар самти таъин ва иҷроии ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ ҳалли ҳудро пайдо менамояд.

Ба гуфтаи муаллифи таҳқиқот, масъалаи омӯхтани шахсияти судшаванда ҳангоми таъини ҷазои корҳои ислоҳӣ бисёр муҳим ба ҳисоб меравад, аз ҷумла доштани доғи судӣ, ноболиғ будан, шомил будан ба гурӯҳе, ки нисбати онҳо ҷазои мазкур таъин намегардад ва ғайра.

Мавриди зикр аст, ки дар вақти таъини корҳои ислоҳӣ нисбат ба наврасони меҳнаткаш бисёр проблемаҳо ба миён меоянд. Дар бештари ҳолат ба таври умум шахсони ноболиғ, мутаассифона, касбу ихтисоси лозим ва баланди касбӣ надоранд ва ба ҳамин далел ҳам онҳо даромади камтар ба даст меоранд. Аз ин рӯ таъини ҷазо дар шакли корҳои ислоҳӣ бо ситонидани қисми муайяни музди меҳнати шахси ноболиғ салоҳ доништа намешавад.

Ба андешаи диссертант, чунин гурӯҳи ҳолаҳоро суд бояд ҳангоми таъин кардани ҷазои корҳои ислоҳӣ ба судшавандаи ноболиғ мавриди омӯзиш қарор диҳад:

- 1) ҳолатҳои иҷтимоӣ-демографӣ;
- 2) ҳолатҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ;
- 3) ҳолатҳои зуҳуроти иҷтимоӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт;
- 4) хусусиятҳои ахлоқӣ;
- 5) аломатҳои равонӣ;
- 6) хусусиятҳои биологӣ.

Таҳқиқоти муаллиф нишон медиҳад, ки ҳангоми ба корҳои ислоҳӣ маҳкум кардани ноболиғон, бояд талаботи қонунгузорию меҳнатӣ ба инобат гирифта шавад, вале корҳои ислоҳӣ нисбат ба ҳонандагони ноболиғ татбиқ карда нашаванд. Дар ин маврид омӯзиш ҳамчун омили муҳими иҷтимоигардонию субъект аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Бояд гуфт, ки таъини ҷазои кори ислоҳӣ нисбати ноболиғон дар амалия татбиқи пурраи ҳудро наёфтааст. Ба

назари муаллиф, масъалаҳои самарабахшии таъсири ислоҳӣ ба ноболиғон тавассути татбиқи ҷазоҳои аз ҷониби суд барои содир намудани ҷиноятҳои гуногун таъиншуда аз аҳаммияти хосси мавзуи мавриди омӯзиш шаҳодат медиҳанд. Ба андешаи муаллиф, корҳои ислоҳӣ ба ноболиғи маҳкумшуда имкон медиҳад, ки дар муҳити маъмулии худ бошад, иртиботашро бо хешу табор ва наздиконаш қатъ накунад, маҳкумшуда дар ин маврид то андозае озодии амал ва ҳаракатро доро мебошад.

Рисоланавис ишора мекунад, ки корҳои ислоҳӣ аз нигоҳи татбиқи он нисбат ба ноболиғон як ниҳоди хеле баҳсбарангези ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳисобида мешаванд. Низоъҳо ва ихтилофҳои мавҷудаи байнисоҳавӣ аз номувофиқ будани татбиқи васеи ин ҷазо нисбат ба наврасон шаҳодат медиҳанд. Ба назари диссертант, мавҷудияти корҳои ислоҳиро дар низоми ҷазо барои ноболиғон ҳамчун алтернативаи имконпазир барои категорияи маҳдуди ноболиғон эътироф бояд намуд.

Таҳлили меъёрҳои қонунгузори ҷиноятӣ нишон медиҳад, ки дар КҶ ҚТ вазъи моддию оилавии судшаванда, доштан ё надоштани ҷойи кори доимӣ, вазъи саломатӣ ё қобилияти меҳнатии судшаванда, масъалаи таълим ва рушди иҷтимоии ноболиғ, доштан ё надоштани ҷойи кори доимӣ ва монанди инҳо муқаррар нашудааст.

Қисми дуюми зербоби дуюми таҳқиқот – «**Амалияи таъини ҷазои корҳои ислоҳӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки корҳои ислоҳӣ яке аз намудҳои ҷазои ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад, ки онҳо бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста набуда, дар амалия ба таври васеъ татбиқ карда мешавад. Аммо таҳлили омори таъини ҷазои мазкур, ҳукмҳои судӣ ва андешаҳои олимони ватанию хориҷӣ нишон медиҳанд, ки дар амалияи таъини корҳои ислоҳӣ баъзе масъалаҳои ҳалталаб мушоҳида мегардад. Омӯзиш ва таҳқиқи амалияи татбиқи ҷазои корҳои ислоҳӣ ба ҳалли мушкилоти ҷойдошта дар самти мазкур, тақмили қонунгузорӣ, бартараф намудани баъзе камбудӣҳое, ки дар ҳукмҳои судӣ ба назар мерасанд ва дигар масъалаҳои муҳими назарию амалӣ мусоидат менамояд.

Таҳлили КҶ ҚТ (давраи соли 2024) нишон медиҳад, ки истилоҳи “корҳои ислоҳӣ” ҳамагӣ 89 маротиба истифода гардидааст, ки аз ин шумора 21 адад ба Қисми умумӣ ва 68 адад ба Қисми махсус рост меояд. Ҳоло дар 61 моддаи Қисми махсуси КҶ ҚТ таъини ҷазои корҳои ислоҳӣ омадааст, ки дар 5 ҳолати онҳо ҷазо то як сол, дар 3 ҳолат аз як то ду сол, дар 1 ҳолат аз ду моҳ то як сол, дар 2 ҳолат аз

шаш моҳ то як сол ва дар 57 мавриди дигар ба муҳлати то ду сол пешбинӣ шудааст. Аз 61 моддае, ки корҳои ислоҳиро муқаррар кардааст дар 7 модда ду маротиба ва дар 54 моддаи дигар танҳо як маротиба муқаррар гардидааст.

Ба андешаи муаллифи таҳқиқот, таҳлили қонунгузорӣ нишон медиҳад, ки аз як тараф корҳои ислоҳӣ нисбат ба пеш камтар муқаррар шудааст ва аз тарафи дигар дар аксарияти санксияҳо (57 ҳолат) муҳлат то ду сол муқаррар шудааст. Ба фикри муаллиф, чунин ҳолат ба суд имкони фарох дода метавонад то боиси ба миён омадани ҳолатҳои коррупсионӣ гардад. Яъне суд баъзе ҳолатҳои сабуқкунандаи ҷазоро ба инобат гирифта, муҳлати поёни ҷазоро таъин карда метавонад. Аз ин рӯ, беҳтар мебуд агар дар 57 санксияе, ки дар онҳо таъини корҳои ислоҳӣ пешбинӣ шудааст, бо дар назар гирифта шудани ҷинояти содиршуда ва оқибатҳои он ҳадди камтарин ва болотарини муҳлати таъини ҷазо барои мисол, ба муҳлати аз як то ду сол, аз як солу ду моҳ то ду сол, аз ду моҳ то як сол, аз шаш моҳ то якуним сол ва ғайра мушаххас карда шавад.

Муҳаққиқ қайд намудааст, ки ҷазои корҳои ислоҳӣ ба қатори шашум мувофиқ намебошад. Корҳои ҳатмӣ, ки дар қатори панҷум меистанд, аз ҷазои корҳои ислоҳӣ вазнинтар мебошад, зеро аввалан, маҳкумшуда корҳои ҳатмиро бемузд иҷро мекунад. Сониян, иҷрои кори мазкур берун аз кори асосӣ ва таҳсил мебошад, дар сурате, ки корҳои ислоҳӣ дар ҷойи кори асосӣ таъин мешаванд, музнок мебошанд. Аз ин рӯ, мо бо роҳи зиёд кардани муҳлати адои ҷазо мустақкам намудани имкони маҷбурии корҳои ислоҳиро қобили қабул мешуморем. Бинобар ин, муаллиф пешниҳод мекунад, ки ҳадди болоии муҳлати адои ҷазои мавриди назар ба муҳлати то 5 сол зиёд карда шавад, зеро он ба принципи адолати иҷтимоӣ мувофиқ аст. Аз ҷониби дигар, ин имкон медиҳад, ки таъини ҷазои мутаносиб дар сурати содир гардидани ҷиноятҳои начандон вазнин ва ҳамчунин дараҷаи миёна таъмин гардад.

Тавре диссертант иброз намудааст, афроди маҳкумшудае, ки маҳалли шуғли доимӣ надоранд, бояд ҳукми иҷрои корҳои ислоҳиро дар маконҳои, ки мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ дар ҳамоҳангӣ бо мақомоти масъули иҷрои корҳои ислоҳӣ муайн месозанд, дар ҳудуди маҳалли сукувати худ адо кунанд. Дар муқобил афроди дорои ҷойи кори асосӣ корҳои ислоҳиро дар маҳалли кори хеш иҷро мекунанд.

Аз таҳқиқот бармеояд, ки дар амалия новобаста ба мавҷудияти ҳолатҳои сабуқкунандаи ҷазо судҳо корҳои ислоҳиро

нисбатан сахттар таъин мекунанд. Ҳамзамон дар ҳукмҳои судӣ аксаран ҷойи қорӣ доштан ва ё надоштани судшавандаро нишон намедиҳанд. Ҳукмҳои судӣ нишон медиҳанд, ки дар ҳукми суд ҷойи қори доимӣ доштан ва ё надоштани судшаванда мушаххас нашудааст. Инчунин ҳолатҳои сабуқкунандаи ҷазо зиёд нишон дода шуда ва ба инобат гирифта шудаанд ва муҳлати иҷрои қорҳои ислоҳӣ ба ҷойи ду сол танҳо чор моҳ таъин шудааст. Аммо дарсади нигоҳдошти музди меҳнат аз 30 фоиз танҳо 50 фоиз кам карда шудааст.

Диссертант изҳори назар кардааст, ки шахси ҷиноятсодиркарда ба ҷабрдида зарари маънавӣ ва ё моддӣ мерасонад, вале суд қорҳои ислоҳӣ таъин намуда, шахсро ба манфиати давлат ҷазо медиҳад. Ҷабрдида танҳо дар раванди муруфияи судӣ боз зарари моддӣ мебинад. Бинобар ин, беҳтар аст, ки дар кишвари мо низ Фонди ҷуброни ҷабрдидагон ташкил карда шуда, қисме аз музди меҳнати иҷрокунандаи ҷазои қорҳои ислоҳӣ ба фонди мазкур пардохт гардида, аз ин ҷо ба манфиати ҷабрдида супорида шавад. Ҳамзамон андозаи нигоҳдошти музди меҳнат дар кишвари мо нисбатан калон мебошад. Аз нигоҳи муаллиф, роҳи беҳтар ин аст, ки муҳлати иҷрои ҷазои қорҳои ислоҳӣ то ба 3 сол тамдид ва маблағи мавриди ситониш ба ҳадди аз 5 то 20 фоиз муайян карда шавад.

Таъини қорҳои ислоҳӣ дар робита ба шахсони ноболиғ дорои нозукии ҳосси худ мебошад, ки он бархӯрди махсусро тақозо мекунад. Дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ ситонидани маблағи муайян аз музди меҳнат ҳам барои ноболиғон ва ҳам барои шахсони болиғ пешбинӣ гардидааст, ки ба мақсад мувофиқ аст. Аммо нисбат ба ноболиғон инсондӯстона муносибат шуда, андозаи нигоҳдорӣ аз 5 то 15 фоиз муқаррар шудааст.

Муаллифи рисола, тазаккур додааст, ки нишондиҳандаҳои омории дар хусуси таъини ҷазои қорҳои ислоҳӣ вобаста ба солҳо фарқ менамояд. Масалан, агар ба омори солҳои 2000-2010 назар афканем, маълум мегардад, ки таъини ҷазои қорҳои ислоҳӣ то солҳои 2005 афзоиш ёфта, баъдан боз кам гардидааст. Омори солҳои 2019-2024 низ ҳамин ҳолати қоҳишёбиро нишон медиҳад. Ба андешаи муаллиф, сабабҳои зерини кам шудани ҳиссаи таъини ҷазои қорҳои ислоҳиро зикр кардан мумкин аст: Якум, кам шудани шумораи ҷойҳои қорӣ барои маҳкумшудагоне, ки ҷойи қор надоранд. Дуюм, номутобиқати қонунгузор, ки муносибати худро ба категорияҳои

маҳқумшудагон, ки метавонанд корҳои ислоҳӣ таъин карда шаванд, се маротиба тағйир додааст. Сеюм, аксари маҳқумшудагон ҷойи кори доимӣ надоранд ва ё дар ноҳияи истиқоматиашон ҷойи кори мавҷуд нест, ки мақомоти иҷрокунандаи ҷазо барои ӯ ҷойи кори муқаррар намоянд.

Муаллиф ба маврид қайд кардааст, ки таъин нагардидани корҳои ислоҳӣ ба категорияи ҷинояткорони такрорӣ ва заноне, ки кӯдакони то 5-сола доранд, дар қонунгузории ҷиноятии ҚТ ба назар намерасад, ки ворид намудани онҳоро ба КЧ ҚТ мувофиқи мақсад меҳисобем. Аз ҷумла, шахсе, ки такроран ҷиноят содир кардааст, ин маънои ғанӯз ислоҳ нашудани онро дорад. Яъне ҷазои қаблӣ ӯро ғанӯз ислоҳ накардааст. Ҳангоми адои корҳои ислоҳӣ чунин шахсон дар байни ҷомеа ва аҳоли каме хавфнок ба назар мерасанд. Масалан, шахсе, ки қаблан ҷинояти дуздӣ содир кардааст, дар ҳолати содир кардани ҷинояти нав таъини корҳои ислоҳӣ ба ӯ самаранок намебошад. Аввалан, ягон корхона ӯро бо сабаби ҷинояти қаблияш бовар накарда, ба кор гирифта наметавонад. Сониян, дар ҷойи кори нав эҳтимоли такроран дуздӣ содир кардани вай зиёд мебошад. Заноне, ки кӯдаки то 5 сола доранд имконияти рӯз то бегоҳ кор карданро надоранд, зеро кӯдакони онҳо бенигоҳубин мемонанд. Модар тарбиятгари насли наврас мебошад ва дур будани модар аз фарзандони хурдсол ба тарбияи ахлоқию маънавӣ, равонӣ ва ҷисмонии онҳо таъсири манфӣ мерасонад. Бо ин назардошт, беҳтар мебуд, ки дар қ. 3 м. 52 КЧ ҚТ чунин бандҳо илова карда шаванд: “ё) заноне, ки дар тарбияшон кӯдакони то 5 сола доранд; ж) шахсоне, ки такроран ҷиноят содир кардаанд” “з) шахсоне, ки алимент месупоранд”.

Зербоби сеюми боби сеюм – «**Таъини ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҷарбӣ**» ном гирифта, муҳаққиқ иброз менамояд, ки дар интиҳо роҳи ҳалли қонунгузории мавриди назар имкони берун рафтани аз ҳудудҳои санксияҳои дахлдори Қисми махсуси КЧ ҚТ-ро бо саҳттар кардани ҷазо фароҳам месозад, зеро номгӯи ҷазоҳои пешбиниамудай м. 47 КЧ ҚТ ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҷарбиро дар муқоиса бо ҷазои корҳои ислоҳӣ ҷазои вазнинтар меҳисобад. Барои мисол, хизматчиӣ ҷарбие, ки аз рӯи шартнома адои хизмат менамояд, барои ҳароб сохтани замин (қ. 1 м. 228 КЧ ҚТ) ба ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҷарбӣ маҳқум мегардад. Вале чунин ҷазо дар санксияҳои моддаҳои зикргашта умуман таъкид намешавад. Гузашта аз ин, чунин ҷазо нисбат ба санксияҳои вазнине,

ки дар моддаҳои ёдшуда омадаанд, вазнину саҳттар аст. Дар ин замина ҳамчунин холигоҳи ҳуқуқии дигаре низ таваҷҷуҳро ба худ ҷалб месозад: мутобиқи қонун ҳеҷ гуна оқибатҳои ашаддӣ саркашӣ намудан аз адои ин ҷазо пешбинӣ нашудааст.

Муаллифи таҳқиқот қайд намудааст, ки ҷазоҳое, ки дар қонунгузориҳои ҷиноятӣ барои содир гардидани ҷиноятҳои ҳарбӣ пешбинӣ шудаанд, тамоми равишҳои расонидани таъсир ба хизматчиёни ҳарбӣ, аз ҷумла онҳое, ки тибқи шартнома хизматро адо менамоянд, ифода намесозанд. Ҳамчун воситаи муассиртарини таъсиррасонӣ ба ин гуна шахсон васеътар истифода бурдани ҷарима ба мақсад мувофиқ аст. Нигоҳ доштани ҷазоҳои махсус барои хизматчиёни ҳарбӣ дар қонуни ҷиноятӣ, ки имкони иҷроӣ ҷазоро ҳангоми нигоҳ доштани вазъи хизматчиӣ ҳарбӣ барои маҳкумшуда дар назар дорад, ба эътибори Қувваҳои Мусаллаҳи ҚТ таъсири манфӣ мерасонад.

Аз таҳқиқот бармеояд, ки барои бартараф намудани проблемаҳои муҳокимашаванда мушкилоте, ки ҳангоми истифодаи ҷазои мавриди назар ба миён меояд, илова кардани ҷазои ҷиноятӣ нисбат ба хизматчиёни ҳарбӣ ба мақсад мувофиқ аст, зеро тақмили заминаи қонунгузориҳои дахлдор нисбат ба ҷавобгарии ҷиноятии хизматчиёни ҳарбӣ зарур аст. Татбиқи тақлифҳои самарабахш имконият медиҳад нисбат ба хизматчиёни ҳарбӣ бештар аз ду ҷазои ҷиноятӣ пешбинӣ карда шавад, то барои ноил шудан ба мақсадҳои дар м. 46 КҶ ҚТ зикршуда сарҳад гузоранд.

Мақсади асосии маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ислоҳ ва тарбияи хизматчиён мебошад. Ин ҷазо имкон медиҳад, ки шахс дар муҳити хизматӣ бо маҳдудиятҳои муайян қору ғайриқонунӣ кунад ва рафторашро дуруст намояд. Аз ин рӯ маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ шакли созанда ва ислоҳсозии маҳкумшуда мебошад, ки метавонад ҳамчун воситаи муассир дар нигоҳ доштани интизоми ҳарбӣ нақши асосиро иҷро намояд.

Дар шароити имрӯза, ки таҳдидҳо ба амнияти миллии ва суботи дохилӣ зиёд шудаанд, татбиқи дурусти маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ аҳамияти зиёдтар касб мекунад. Ин намунаи ҷазо ҳамчун воситаи пешгирикунанда ва танзимкунанда барои таъмини риояи қонунҳо дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ хизмат мекунад. Ин ҷазо ба ҳифзи тартиботи ҳарбӣ, пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳо ва баланд бардоштани масъулияти хизматчиён мусоидат мекунад, ки ин омилҳо барои устувории давлат муҳимманд.

Муҳим будани омӯзиш ва таҳқиқи мавзуи маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ барои кормандони низомӣ, ҳуқуқшиносон ва мутахассисони соҳаи мудофия муҳим арзёбӣ мешавад. Ин омӯзиш имкон медиҳад, ки механизмҳои татбиқи ҷазоҳо беҳтар фаҳмида шуда, татбиқи онҳо ба манфиати нигоҳдории тартибот ва риояи ҳуқуқҳо равона гардад. Ҳамчунин барои ҷомеа фаҳмиши ин намуди ҷазо дар таъмини адолат, танзими муносибатҳо ва таъмини масъулиятшиносии хизматчиён нақши муассир дорад.

Зербоби чоруми боби сеюм – **«Таъини ҷазо дар намуди маҳдуд кардани озодӣ»** ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки мушкилоти таъини маҳдуд кардани озодӣ метавонад бо сабабҳои гуногун вобаста бошад, аз ҷумла, норасоии қонунгузорӣ, мушкилоти иқтисодӣ, шубҳаҳо дар бораи самаранокӣи онҳо ва таҳдидҳо дар бораи такрори содири ҷиноятҳо. Барои беҳтар кардани низом ва таҳкими таъини дурусти ҷазои мавриди назар зарур аст, ки қонунгузорӣ такмил дода шавад, механизмҳои мониторингӣ ва дастмонаҳои назоратӣ истифода бурда шаванд.

Ба андешаи муаллиф, механизми таъини ҷазои маҳдуд кардани озодӣ дар Тоҷикистон ба як қатор мушкилот ва камбудииҳои сохторӣ ва амалӣ мувҷеҳ аст. Сабабҳои асосии татбиқи нокифояи механизмҳои ин ҷазо дар баробари норасоии дастмонаҳои электронӣ, мутахассисони баландихтисос ва муассисаҳои назоратӣ метавонад дар якҷоягӣ мушоҳида шавад. Дастмонаҳои электронӣ, ки барои назорат ва контроли маҳдуд кардани озодӣ истифода мешаванд, ба монанди пайгирии ҳаракати инсон, назорати дақиқи маҳкумшудагон ё истифодаи технологияҳои муосири мониторинг дар Тоҷикистон дар сатҳи паст қарор доранд. Масалан, заминаи техникӣ барои гузаронидани таҳлилҳо ва назоратҳои муассисаҳои ислоҳӣ бо истифода аз технологияи муосир вучуд надорад, ки ин боиси дуруст татбиқ нашудани ҷазои маҳдуд кардани озодӣ ва нақзи ҳуқуқи инсон гардад.

Муаллиф ба маврид қайд намудааст, ки яке аз масъалаҳои муҳим дар татбиқи дурусти механизмҳои ҷазои маҳдуд кардани озодӣ дар ҚТ мавҷуд набудани мутахассисони варзида мебошад. Дар муассисаҳои ислоҳӣ ва ниҳодҳои назоратӣ, ки вазифаи иҷрои ҷазо ва назорати маҳкумшудагонии ҷазои маҳдуд кардани озодӣ доранд, мутахассисони соҳаи ҳуқуқ, информатикҳо-барномасозон, психологҳои ҳирфавӣ, инчунин кормандони техникӣ, ки бо технологияҳои нав кор мекунанд, кам ҳастанд. Мавҷуд набудани

кадрҳо метавонад ба камбудии мониторинг ва иҷроӣ қонунҳо дар бораи маҳдуд кардани озодӣ оварда расонад.

Ҳолатҳое, ки дар онҳо ҷазои маҳдуд кардани озодӣ истифода намешавад, як сабаби асосии он метавонад ба норасоии қонунгузорӣ ё номукаммалии муқаррароти ҳуқуқии марбут ба ҷазои мавриди назар бошад. Қонунгузории ҷиноятӣ Тоҷикистонро метавон бо таваҷҷуҳ ба механизмҳои таъини ин намуди ҷазо боз ҳам мукамал сохт ё метавон маҳдудиятҳо ва шартҳои ғоиданоки дигарро барои татбиқ кардани дурустари ҷазо дарназар гирифт, вагарна дар ҳолатҳои муайян ба ҷойи маҳдуд кардани озодӣ суд бештар ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ рӯ меорад.

Ба назари муҳаққиқ, ҷазои маҳдуд кардани озодӣ дар шакли мониторингҳои электронӣ, барои иҷроӣ дуруст ва муассир ниёз ба механизмҳои назоратӣ ва сохторҳои дахлдор доранд. Агар чунин механизмҳо ташкил карда шаванд, муассисаҳои назоратӣ ва техникӣ дар Тоҷикистон дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шаванд, ин намуди ҷазо ба таври муассир татбиқ мешавад. Ҷазои маҳдуд кардани озодӣ, масалан, дар шакли бақайдгирии маҳкумшудагон бо механизми мониторинг ё дастмонаҳои электронӣ талаботи гуногунро барои таълим ва омӯзиши кадрҳо ба вуҷуд меорад. Дар Тоҷикистон мутахассисони мақомоти иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ дорои тафаккури техникӣ кам мебошанд. Агар муассисаҳои итлоҳии марбута дар қори татбиқи дурустии механизмҳои лозим таҷриба ва имконоти зарурӣ надошта бошанд, ҷазои маҳдуд кардани озодӣ дар сатҳи лозим амалӣ намешавад. Дар давлатҳои тараққиқарда барои назорат кардани маҳкумшудагон ва таъмини иҷроӣ ҷазои маҳдуд кардани озодӣ низомҳои мониторинги электронӣ ва GPS истифода мешаванд. Ба ин воситаҳо маҳкумшудагон бо дастмонаҳои электронӣ, ки ҳангоми ҳаракат дар муҳити муқаррарӣ ё ғайриқонунӣ пайгирӣ мешаванд.

Аз таҳқиқоти муаллиф бармеояд, ки дар давлатҳои пешрафтаи дунё аз ҷумла амсоли Ҳоланд ва Олмон механизми ҷазои маҳдуд кардани озодӣ бо истифода аз дастмонаҳои назоратӣ, ки усули муассир аст ва кумак мекунад то маҳкумшудагон дар муҳити маъмулӣ ё ин ки дар дигар муҳити таҳти назорати электронии мунтазам қарор гиранд, татбиқ мегардад. Ин фановариҳо ва усулҳои технологӣ на танҳо амният ва тартиботи ҷамъиятиро таъмин мекунад, балки ба маҳкумшудагон имкони беҳтар ба ҳаёти иҷтимоии худ мубоқишавиро медиҳанд. Онҳо кӯшиш мекунад, ки

ҷазои маҳдуд кардани озодӣ ҳамчун як алтернативаи ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ истифода шавад, ки аз як тараф барои сабук кардани фишор дар мақомоти иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ ва аз тарафи дигар барои мусоидат кардани реинтеграцияи (бозгардонии) маҳкумшудагон ба ҷомеа мебошад.

Давлатҳои муваффақе чун Амрико, Канада, Норвегия, Шветсия, Ҳоланд ва Олмон дар таъини ҷазоҳои маҳдуд кардани озодӣ бо истифода аз дастмонаҳои назоратӣ дар робита бо мониторинг ва пайгирии электронӣ кӯшиш мекунамд, ки маҳкумшудагонро дар муҳити назоратшуда, дар ҳоле ки онҳо ба ҷомеа бармегарданд, нигоҳ доранд. Бо фароҳам овардани гузинаҳои муносибу пурсамар, дар ин кишварҳо ба он мекӯшанд, ки ҳуқуқи инсон ҳифз гардад. Чунин амалкард ҳам барои афроди маҳкумшуда ва ҳам барои аҳли ҷомеа судманду муфид воқеъ мегардад.

Зимни таҳқиқоти худ диссертант ишора намудааст, ки камбудиҳои амалияи судӣ дар таъин ва иҷроӣ ҷазоҳои маҳдуд кардани озодӣ аз норасоии қонунгузорӣ ва техникӣ то мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва кадрӣ метавонанд боиси номукаммалӣ дар истифодаи ин намуди ҷазо ва боиси фаромӯш шудани ҳадафи асли, яъне реинтеграцияи маҳкумшудагон ба ҷомеа шаванд.

Боби чоруми диссертатсия **«Иҷроӣ ҷазоҳои бо ғайриқатъии ҳатмии меҳнати маҳкумшудагон алоқамандбуда»** ном гирифта, аз ду зербоб иборат мебошад.

Зербоби якуми боби чорум – **«Танзими ҳуқуқии иҷроӣ корҳои ҳатмӣ»** ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки дар назария ва амалияи ҳуқуқшиносӣ яке аз масъалаҳои мубрам танзими ҳуқуқии иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин миён ҷазои корҳои ҳатмиро ба таври махсус метавон ёдовар шуд, зеро бо сабаби нав ворид шудани ба қонунгузории ҷиноятӣ аз мушкилиҳои танзимӣ-ҳуқуқӣ оро намебошад. Корҳои ҳатмӣ яке аз ҷазоҳои дорои хусусияти инсондӯстӣ ба ҳисоб рафта, дар низоми ҷазои ҷиноятии бештари кишварҳои дунё мавқеи намоёнро ишғол менамоянд. Мавриди зикр аст, ки паҳлуҳои танзимӣ-ҳуқуқии иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ дар намуди корҳои ҳатмӣ дар илми ҳуқуқшиносии хориҷӣ ба таври васеъ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Аммо бо вуҷуди ин, бояд таъкид намуд, ки дар илми ҳуқуқшиносии ҚТ дар ин замина то кунун корҳои ҷиддӣ ва мушаххаси илмӣ анҷом дода нашудаанд. Чунин вазъ, пеш аз ҳама, ба далели роҳи ҳал наёфтани як қатор мушкилоти мавҷуди дорои хусусияти назарияю амалии вобаста ба

ичрои ҷазои корҳои ҳатмӣ шакл гирифтааст. Бо таваҷҷуҳ ба ин таҳқиқоти анҷомшудаи мавриди назар аз нигоҳи илми ҳуқуқшиносӣ дар ҷазои илмӣ-ҳуқуқии Тоҷикистон пурарзиш ва мубрам ба ҳисоб меравад.

Муҳаққиқ тазаккур додааст, ки корҳои ҳатмӣ як намуди ҷазои алтернативии маҳрум сохтан аз озодӣ мебошанд. Густариши ҳар чӣ бештари таҷрибаи истифодаи он ба коҳиш ёфтани теъдоди маҳкумшудагон, ки ба ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкум шудаанд, мусоидат мекунад ва ин дар навбати худ ба рушди низоми ҷазои ҷиноятӣ дар асоси принципҳои, ки ба стандартҳои байналмилалӣ муносибат бо маҳкумшудагон мувофиқат мекунад, равона карда шудааст. Дар бораи паҳлуҳои назариявӣ амалии ҷазои корҳои ҳатмӣ як қатор олимони хориҷӣ таҳқиқоти арзишманди илмӣ анҷом додаанд.

Ба ақидаи муаллифи таҳқиқот, агар ФР бо чунин шароити пешрафта дар иҷрои ҷазои корҳои ҳатмӣ омода набошад, барои ҚТ татбиқи он хеле барвақт ба назар мерасад. Аммо ин маънои онро надорад, ки ҷазои мазкур бекор карда шавад. Баръакс, бояд раванди иҷрои он такмил дода шуда, механизми танзими ҳуқуқӣ ва иҷрои ҷазои корҳои ҳатмӣ бояд ҷорӣ карда шавад. Чунин мушоҳида мегардад, ки шартҳои зарурӣ, пеш аз ҳама, таҳияи минбаъдаи заминаи меъёрӣ, ки тартиби татбиқи қоидаҳои ҳатмиро танзим мекунад, дар бар мегирад.

Тибқи назари муаллифи рисола, қонунгузорӣ намуди қор ва шакли иншоотро дақиқан муқаррар накардааст ва судҳо низ инро муайян накарда, ба зиммаи мақомоти маҳаллӣ вогузор менамоянд. Дар ин ҷо бояд аввалан, намуди қорҳое, ки барои адои қорҳои ҳатмӣ мувофиқ мебошанд ва баъдан намудҳои иншоот (давлатӣ ва ё ғайридавлатӣ) муқаррар карда шаванд. Бинобар ин, ба м. 29.1 КИЧ ҚТ зарурати ворид намудани иловаҳо ба миён омадааст, зеро ба тӯфайли он тартиби беҳтару муассиртарро барои мушаххас кардани нави қор ва объектҳои, ки дар намуди ҷазои ҷиноятӣ таъин кардани онҳо имконпазир аст, амалӣ мегардад.

Муаллифи таҳқиқот ҷонибдори ташкили сохтори нав оид ба иҷрои ҷазои қорҳои ҳатмӣ мебошад. Ба андешаи муаллиф, иҷрои қорҳои ҳатмӣ дар маҳалли истиқоматӣ сохтор ва ё шахси масъулро тақозо менамояд. Инро ба инбат гирифта, пешниҳод мешавад, ки дар ноҳияҳо (шаҳрҳо) ба нафъи қор ҳоҳад буд агар шӯъбаи махсуси нозир бар раванди иҷрои ҷазои қорҳои ҳатмӣ бо ҳузури намоёндаи

он дар ҳайати сохтори ҷамоатҳои шахрак ва деҳот созмон дода шавад.

Аз натиҷаи таҳқиқот бармеояд, ки ба зарурати кор карда баромадан ва танзим намудани механизми ҳамкории нозиротҳо ва мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷойи шубҳа нест. Вогузоштани масъалаи таъини объектҳои мушаххас ба уҳдаи марказҳои шуғли аҳоли ба мақсад мувофиқ мебошад, зеро иҷрои корҳои ҳатмӣ дар ҳудуди чунин объектҳо дар назар гирифта шудааст. Зери мафҳуми объект ба сифати корхона, муассиса, ташкилот ё созмони муайяне дар назар аст, ки қарор аст корҳои ҳатмӣ дар ҳудуди онҳо тавассути шахси маҳкумшуда ба ҷо оварда шаванд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки бисёре аз олимон, махсусан олимони ватанӣ объектҳои ташкилотҳои давлатиро ҷонибдорӣ кардаанд. Воқеан, ба андешаи мазкур розӣ шудан мумкин аст. Аммо баъзе масъалаҳои дигарро низ бояд ба инобат гирифт, ки дар маҳалҳо объектҳои ташкилотҳои давлатӣ нисбатан кам ба назар мерасанд. Аз ҷумла ободонӣ, дарахтшинонӣ, рӯфтани роҳҳо ва ғайраро дар маҳалҳо иҷро кардан қариб ғайриимкон мебошад, зеро ҳар як гӯшаи маҳал қариб ба нафаре вобаста шудааст, ба истиснои мактаб ва бунгоҳи тиббӣ. Бо ин назардошт иҷрои корҳои ҳатмӣ дар объектҳои ташкилотҳои давлатии маҳалҳо нисбатан душвор ба назар мерасад.

Рисоланавис қайд намудааст, ки агар ба таҷрибаи давлатҳои ҷаҳон дар робита ба истифодаи корҳои ҳатмӣ шинос гардем, маълум мегардад, ки шахсони маҳкумшудае, ки ба истилоҳ “хизмати бемузди ҷамъиятӣ” ироа менамоянд, дар кори ободонии маҳаллу манзилҳои истиқоматӣ, мактаб, беморхонаҳо саҳми назаррас мегузоранд. Аъзои ҷомеа мушоҳида ва дарк мекунанд, ки шахсони маҳкумшуда ҳамзамон бо иҷрои корҳои ройгони ҷамъиятӣ, ҳамчунин дар ҳоли ислоҳу тағйир қарор доранд. Барои шахси маҳкумшуда низ аз назари руҳиву ахлоқӣ бисёр муҳим аст, ки расонидани саҳм ва ғоидаи шахсии худро дар ҳалли масъалаҳои мухталифи ободонӣ дарку эҳсос намояд.

Ба назари муҳаққиқ, яке аз масъалаҳои муҳим оид ба иҷрои ҷазои корҳои ҳатмӣ дар он зоҳир мегардад, ки шахс ҳангоми адои корҳои ҳатмӣ ворида муносибатҳои меҳнатӣ мегардад ва бисёре аз паҳлуҳои муносибат ва фаъолияти ӯ бояд тибқи қонунгузориҳои меҳнатӣ танзим карда шавад.

Таҳқиқбаранда изҳори назар кардааст, ки ба роҳ мондани кори марбут ба ташкилу роҳандозии иҷрои корҳои ҳатмӣ, асосан, ҷузъи ғаёлият ва вазоифи мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва назироти корҳои ислоҳӣ мебошад. Доштани робитаи зич, таъини саривақтӣ ва дурусту мушаххаси феҳристи корҳои, ки бояд анҷом дода шаванд (тозаву озода нигоҳ доштан ва ба тартиб овардани ҳудудҳои муайян, шинонидани ниҳол, ҷамъоварии ҳосил, тоза намудани партовҳо, қубурҳо ва ғайра), аз вазифаҳои муҳимми мақомоти мазкур дар ҳама минтақа ба ҳисоб мераванд.

Ба ақидаи муаллифи рисола, дар низоми адолати муосир, ба вижа дар амри таъмини иҷрои ҷазоҳои, ки ҷазоҳои ғайризиндонӣ маҳсуб мешаванд, ҷустуҷӯи роҳу василаҳои самарабахш ва ҳамзамон дорои таъсири ислоҳкунандаи воқеӣ аҳаммияти торафт афзоянда касб мекунад. Дар зимн, иҷрои корҳои ҳатмӣ ҳамчун як намуди ҷазо, ки бо ҷудо сохтани шахс аз ҷомеа алоқаманд нест, аз нигоҳи ҳуқуқшиносии муосир ба навсозӣ ва такмил ниёз дорад. Яке аз чунин навгониҳо, ки он дар доираи ин таҳқиқот бори нахуст аз сӯйи муаллифи таҳқиқоти мазкур матраҳ мегардад, “низоми табдил ё конвертатсияи соатҳо” шуморида мешавад.

Қонунгузории амалкунанда иҷрои корҳои ҳатмиро, асосан, аз лиҳози миқдорӣ яъне шумораи соатҳои адошуда арзёбӣ менамояд. Аммо таҷриба нишон медиҳад, ки чунин усули баҳогузорӣ наметавонад пурра ифодакунандаи сатҳи воқеии ислоҳи шахсони маҳкумшуда бошад. Зеро ду нафари маҳкумшуда бо шумораи баробари кор метавонанд рафтору муносибати гуногун дошта бошанд. Аз ин рӯ зарурати ворид кардани унсuri сифативу рафторӣ ба низоми баҳогузории иҷрои корҳои ҳатмӣ пеш меояд. Ин унсур бояд на танҳо рафтор, балки омодагии маънавию иҷтимоии шахсро низ инъикос намояд.

Низоми мазкур пешниҳоди таҳқиқоти илмӣ буда, тибқи он ҳар як соати иҷрои ҷазои корҳои ҳатмӣ аз рӯйи меъёрҳои махсуси ахлоқӣ интизомӣ ва иҷтимоӣ баҳогузорӣ мешавад. Яъне бар асоси муҳосибаи баробар (1 соат = 1 соат) механизме пешниҳод мегардад, ки ҳар як соат бо назардошти сифати иҷрои ҷазо “вазн” ва “арзиш”-и инфиродӣ ба худ касб намуда, бо коэффитсентҳои махсус ҳисоб карда мешавад.

Афзалиятҳои амалии низом: аввалан, афзалиятҳои мавҷуди амалии низом заминаи чунин имконро фароҳам меоранд, ки шахсони маҳкумшуда на танҳо ба адои формаливу механикии ҷазо, балки ба

ислоҳи воқеъӣ ҳавасманд гарданд. Сониян, ба туфайли вуҷуд ва корбаст шудани афзалиятҳои амалии низоми мавриди назар мақомоти масъули таъмини иҷрои назорат метавонанд дар асоси ин низом ба таври дурусту асоснок дар бораи шартан кам кардани муҳлати иҷрои ҷазо ё иваз кардани ҷазои таъиншуда тасмим бигиранд.

Зербоби дуюми боби чорум – **«Иҷрои ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ»** ном гирифта, аз се қисм иборат мебошад.

Қисми якуми зербоби дуюм – **«Масъалаҳои ташкилии ҳуқуқии раванди иҷрои корҳои ислоҳӣ»** ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки дар низоми ҷазоҳои муқаррарнамудаи қонунгузории ҷиноятии кишвар яке аз ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, корҳои ислоҳӣ ба ҳисоб меравад ва тавре таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, он дар амал мутаносибан дар қиёс бо дигар ҷазоҳо бештар мавриди истифода қарор мегирад. Омӯзиши масъалаҳои назариявӣ амалии иҷрои ҷазои мазкур дар тақмили қонунгузории кишвар ва дарёфти чораи ҳал барои баъзе аз мушкилоти мавҷуда дар ин самт мусоидат менамояд.

Муаллифи таҳқиқоти илмӣ зикр намудааст, ки раванди ислоҳоти низоми ҷазо дар кишвар ҳанӯз пурра тақмил нашудааст ва дар ин самт яке аз ҳадафҳои муҳими он тақвияти мубориза алайҳи ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин аснои сабук кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир шудани ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна мебошад. Сиёсати давомдор оид ба гуманизатсия, ташаккули муносибати сифатӣ ба дарки моҳияти ҷазои ҷиноятӣ, сабук кардани сиёсати ҷазо, пеш аз ҳама, дар афзоиши намудҳои ҷазое, ки қонунгузории ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст ва ба ҷудо нигоҳ доштан аз ҷамъият вобаста нестанд, васеъ намудани доираи асосҳои татбиқи онҳо, тақмил додани танзими иҷрои онҳо зоҳир мегардад. Мавриди зикр аст, ки корҳои ислоҳӣ таърихан дар қонунгузории кишвар муқаррар шуда буданд.

Ба ақидаи муҳаққиқ, корҳои ислоҳӣ ба сифати яке аз намудҳои муҳиму умдаи ҷазои ҷиноятӣ, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба кор гирифта мешаванд, дар тамоми давлатҳо-узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (минбаъд – ИДМ), ба истиснои Ҷумҳурии Молдова, бар хилофи корҳои ҳатмӣ пешбинӣ шудаанд. Аммо корҳои ислоҳӣ дар қонунгузории бархе аз кишварҳои минтақаи Осиёи Миёна,

мушаххасан Қазоқистон, Туркманистон ва Ўзбекистон) аз лиҳози ҳуқуқиву қонунӣ ба танзим дароварда нашудаанд. Вале дар тафовут аз кишварҳои ёдшуда ва хеле аз кишварҳои дигар бояд гуфт, ки қорҳои ислоҳӣ ё ба сурати ҷазои асосӣ ва ё чун ҷазои иловагӣ дар ҷумҳурии Белорус аз сӯйи судҳо ба қор гирифта мешавад.

Аз таҳқиқоти муаллиф бармеояд, ки меъёрҳои қонунгузори иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ бо қонунгузори меҳнатӣ оид ба масъалаи рухсатӣ ба ҳамдигар муҳолифат менамоянд дар ҳоле ки санади ягонаи кодификатсионӣ дар самти муносибатҳои меҳнатӣ ва рухсатии меҳнатӣ ин КМ ҚТ маҳсуб мешавад. Бинобар ин, муқаррароти м. 40-и КИЧҚ ҚТ дар бораи ҳисоб кардани давомнокии рухсатии ҳарсолаи пардохтшавандаи маҳкумшуда ба муқаррароти қонунгузори меҳнатӣ бояд мувофиқ карда шавад. Ба ин далел муқаррароти м. 40-и КИЧҚ ҚТ дар бораи ба ҳисоб гирифтани муҳлати рухсатии ҳарсолаи пардохтшавандаи маҳкумшуда бояд ба муқаррароти қонунгузори меҳнатӣ мутобиқ гардонида шавад. Аз нигоҳи ӯ, дар қонунгузори меҳнатӣ бояд меъёри иловагӣ оид ба ҳолатҳои истисноие, ки дар қонунгузори ҚТ омадаанд, ворид карда шавад.

Таҳқиқбаранда иброз медорад, ки мамнуияту уҳдадориҳо танҳо дар ҳоле ба миён омада метавонанд, ки рафтори маҳкумшуда дар давраи адои ҷазо тағйир ёбад на то таъин шудан. Аз ин рӯ, дар сурати риояи қонунӣ рафтори маҳкумшуда ба зиммаи ӯ ҳеҷ гуна вазифа ё манъкунӣ гузошта намешавад. Бинобар ин онҳо ба мазмуни сазои ҷазо дахл надоранд. Аз андешаҳои таҳлилшуда бармеояд, ки номгӯи мамнуиятҳо ва уҳдадориҳо нисбати маҳкумшуда ба қорҳои ислоҳӣ дар қонунгузори иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ инъикос наёфтаанд, дар сурате, ки тамоми шароити иҷроӣ ҷазои мазкур маҳз дар асоси қонунгузори иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ амалӣ карда мешавад. Бо ин назардошт ба андешаи ӯ, дар Кодекси иҷроӣ ҷазо дар доираи як мода бояд номгӯи мамнуият ва уҳдадориҳои асосии татбиқшаванда нисбат ба маҳкумшуда муқаррар карда шавад.

Аз таҳқиқот бармеояд, ки дар шароити кӯҳистони кишвар мушкilotи таъмини маҳкумшуда бо ҷойи қор дар маҳалли истиқомат ва назорати ӯ хароҷот ва шумораи муайяни кормандонро талаб менамояд. Дар минтақаҳои кӯҳӣ ҳатто маҳалҳои мавҷуданд, ки ба он ҷойҳо рафту омад қардан душвор мебошад. Бинобар ин, чунин ҳолатҳо қори нозироти қорҳои ислоҳиро басо душвор гардонида, аз онҳо хароҷоти зиёдатӣ тақозо менамояд. Бо ин назардошт масъалаи

кадрии нозироти корҳои ислоҳӣ ва сарчашмаи хароҷоти нозирот дар раванди назорати маҳкумшуда дар маҳалли истиқоматӣ ва тартиб додани ҳуҷҷатҳои ӯ бояд дар сатҳи қонунгузорӣ муайян ва муқаррар карда шавад.

Тибқи назари диссертант, бо назардошти зарурати омӯзиши шахсияти маҳкумшуда ва таҳияи тадбирҳои самарабахши тарбиявӣ, ки ҳадаф аз он ислоҳи шахси маҳкумшуда мебошад, дар маҳаллу маконҳои адои ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ марказҳои раваншиносӣ амал мекунанд. Новобаста ба он барои омӯзиши маҳкумшудагони ҷазои корҳои ислоҳӣ раваншиносон ҷалб карда намешаванд.

Таҳқиқоти рисоланавис нишон медиҳад, ки айни замон дар кишвар ислоҳоти низоми ҷазо идома дорад. Тақвияти мубориза алайҳи содиршавии ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин дар ҳолатҳои сабуксозии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна аз авлавиятҳои ин раванд эълوم шудаанд. Сиёсати давомдор оид ба гуманизатсия, ташаккули муносибати сифатӣ ба дарки моҳияти ҷазои ҷиноятӣ, сабук кардани сиёсати ҷазо, пеш аз ҳама, дар афзоиши намудҳои ҷазое, ки қонунгузории ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст ва бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста нестанд, васеъ намудани доираи асосҳои татбиқи онҳо, такмил додани танзими иҷроӣ онҳо зоҳир мегардад. Анҷоми ислоҳоти қонунгузории ду даҳсолаи ахир дар заминаи низоми ҷазо ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ қорбурд ва истифодаи густардаи ҷазоҳои алтернативиро дар баробари ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ муҳим ва актуалӣ сохтааст.

Ба ақидаи таҳқиқбаранда, асоси моҳияти корҳои ислоҳӣ ислоҳ ва тарбияи маҳкумшуда мебошад сарфи назар аз он ки дар шакли иҷроӣ корҳои меҳнатӣ, таълимӣ ё тарбиявӣ амалӣ карда мешаванд. Аммо кормандони нозироти корҳои ислоҳӣ ҳарчанд таҳсилоти ҳуқуқӣ дошта бошанд ҳам аммо аз донишҳои педагогиро психологӣ бархӯрдор нестанд. Бинобар ин, дар муносибат бо маҳкумшудаҳо нақши педагог ва раваншинос хеле калон мебошад. Бо ин назардошт беҳтар мебуд, ки дар нозироти корҳои ислоҳӣ оид ба иҷроӣ корҳои ислоҳӣ воҳиди ҷудогонаи кории педагог-раваншинос ташкил карда шавад.

Қисми дуюми зербоби дуюм – «**Шароити иҷроӣ корҳои ислоҳӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунанд, ки корҳои ислоҳӣ мутобикӣ шарту шароити муқаррарнамудаи қонунгузории кишвар иҷро карда мешаванд. Дар раванди фаҳмонидадиҳии шартҳои иҷроӣ

корҳои ислоҳӣ ва бечунучаро риоя намудани онҳо ва ҳамчунин масъалаҳои марбут ба саркашии маҳкумшудагон аз иҷрои онҳо ниҳоди нозироти корҳои ислоҳӣ масъул мебошад.

Муаллиф иброз доштааст, ки шартҳои умумӣ уҳдадориҳои зерини афроди маҳкумшударо дар бар мегиранд: риояи тартиби муайяншудаи адои ҷазо; муносибати софдилона ба иҷрои кор. Шартҳои махсуси иҷрои корҳои ислоҳӣ ба сурати зер аст: аз даромади шахси маҳкумшуда ситонидани маблағи муайян; набудани имкони озод сохтани фарди маҳкумшуда бо хоҳиши худӣ. Аз нигоҳи муаллиф, хусусияти муштараки шартҳои адои ҷазо ин хусусияти ҳатмӣ онҳо мебошад. Ба эътиқоди муаллиф, дар таснифоти ироашуда хусусиятҳои шароити иҷрои корҳои ислоҳӣ ба таври комил ба инобат гирифта нашудаанд.

Таҳқиқбаранда ёдовар мешавад, ки шахсоне, ки ба корҳои ислоҳӣ маҳкум шудаанд, вазифадоранд, ки тартиб ва шартҳои адои ҷазоро риоя кунанд, дар сурати даъват сари вақт ба нозироти корҳои ислоҳӣ ҳозир шаванд. Маблағе, ки аз ҳаққи кори шахси маҳкумшуда ситонида мешавад, бояд мутобиқ ба андозае бошад, ки суд муайян менамояд. Дар муддати замони иҷрои корҳои ислоҳӣ фарди ба иҷрои чунин корҳо маҳкумшуда ҳақ надорад мустақилона бе иҷозати ҳатти мақомоти нозироти корҳои ислоҳӣ маҳалли иҷрои корро тарк намояд. Танҳо дар сурати асоснок будани далелҳо шахси маҳкумшуда метавонад аз кор иҷозати озод шуданро пайдо намояд. Посуҳи рад гирифтани рухсатнома бояд асоси ҳуқуқӣ дошта бошад. Аз болои қарор дар бораи рад шудани дархост метавон аз рӯйи тартиби тибқи қонун муқарраршуда ба суд шикоят бурд. Фарди маҳкумшуда аз рӯйи қонун ҳақ надорад аз коре, ки бояд иҷро кунад, саркашӣ кунад. Фарди ба корҳои ислоҳӣ маҳкумшуда бояд на дертар аз 10 рӯзи корӣ ба мақомоти масъули таъмини иҷрои ҷазои ҷиноятии нозироти иҷрои ҷазо дар бораи иваз шудани маҳалли кор ва макони сукуinati худ иттилоъ диҳад. Шахси маҳкумшуда тайи давраи иҷрои корҳои ислоҳӣ дар ҳудуди ташкилоте, ки ба иҷрои корҳои ислоҳӣ машғул аст, ҳақ дорад ба муддати 18 рӯзи корӣ аз рухсатии ҳарсолаи музднок истифода кунад. Шахсони маҳкумшуда метавонанд аз дигар навъҳои рухсатӣ, ки қонунгузории меҳнатӣ пешбинӣ намудааст, истифода кунанд.

Мутобиқи назари таҳқиқбаранда, дар шароити сиёсӣ ҳуқуқии кунунӣ, ки давлати мо сиёсати декриминализатсия баъзе кирдорҳои ҷиноятии дорои хавфи ҷиддии ҷамъиятӣ надоштаре

амалӣ мегардонад, ҷавобгарӣ барои қасдан саркашӣ кардан аз адои ҷазои бо маҳрум сохтан аз озодӣ алоқаманд нест, яъне ҷиноят дониستاني онҳо номуносиб мебошад. Дар марҳалаи кунунӣ аз нуқтаи назари амалисозии принципҳои қонунгузории иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ дар робита ба фардиқунонии иҷроӣ ҷазо, бакоргирии дурусту муассири чораҳои иҷборӣ ва роҳи василаҳои ислоҳи бозсозии шахсони маҳкумшуда ва муқаррароти диспозитивӣ доир ба иваз кардани корҳои ислоҳӣ ба ҷазои намуди саҳттар ҷавобгӯӣ матлаб аст. Ҳамзамон бояд ёддовар шуд, ки миёни қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ ихтилофи назариявӣ вуҷуд дорад ва даровардани тағйирот ба КҶ ва ё КИҶҶ боиси аз байн рафтани ин ихтилоф мегардад. Барои вайрон кардани мамнуиятҳо ва уҳдадорихои ба зиммааш гузоштаи нозироти корҳои ислоҳӣ аз тарафи шахсоне, ки ҳам ба корҳои ислоҳӣ ва ҳам ба корҳои ҳатмӣ маҳкум шудаанд, муқаррар намудани ҷавобгариҳои интизомӣ ё маъмурий дуруст маҳсуб мешавад.

Қисми сеюми зербоби дуюм – «**Масъалаҳои бакоргирии равишҳои ислоҳӣ шахсони ба иҷроӣ корҳои ислоҳӣ маҳкумшуда**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки аз номи ҷазо бармеояд, ки асоси иҷроӣ корҳои ислоҳиро ин раванди ислоҳ намудани маҳкумшуда ташкил медиҳад. Иҷроӣ ҷазо дар намуди корҳои ислоҳӣ на танҳо бо сазодиҳӣ, балки бо таъсири ислоҳӣ низ алоқаманд мебошад. Ҷиҳати ислоҳи маҳкумшуда қонунгузории иҷроӣ ҷазо меёриҳои дахлдор муқаррар кардааст, ки воситаҳои самарабахши ислоҳиро пешбинӣ мекунанд. Аз ҷумла дар м. 14 КИҶҶ ҚТ муқаррар гардидааст, ки “ислоҳи маҳкумшудагон ин дар онҳо ташаккул додани муносибати эҳтиромона ба одам, ҷамъият, меҳнат, меёриҳо, қоидаҳо ва анъанаҳои ҳаёти умумии инсон ва ҳавасманд гардондани рафтори ҳуқуқӣ мебошад”.

Ба ақидаи рисоланавис, қонунгузории феълӣ ҚТ дорои нуқсу камбудихоёе мебошад ва вуҷуди онҳо ба раванди кофтукоб ва боздошти афроде, ки аз назорати муассисаҳои ислоҳӣ хориҷанд, таъсири худро мерасонад. Ба ин масъалаҳо шомиланд: ҳангоми боздошти маҳкумшудагоне, ки аз назорати муассисаи ислоҳӣ саркашӣ мекунанд, ҳангоми нигоҳ доштани онҳо то 48 соат пеш аз баррасии масъалаи иваз кардани ҷазо бо маҳрум сохтан аз озодӣ мушкilot ба миён меояд; ҳолатҳои истифода шудани силоҳ асноӣ ҷустуҷӯ ва боздошти шахсони маҳкумшуда, равишҳои истифодаи қувваи ҷисмонӣ, воситаҳои махсус ва яроқи оташфишон мушаххас

нест; бо кайфияти боло ва бетаъхир амалисозии чорабиниҳои ибтидоии тафтишотӣ, дуруст ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳоро бо мақсади роҳ надодан ба баргардонидани онҳо ба мақомоти иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ барои аз нав дида баромадан таъмин намояд; ба кормандони мақомоти иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ барои беасос фиристодани маводҳо барои оғоз намудани парвандаҳои ҷустуҷӯӣ нисбати маҳкумшудагон роҳ надиҳад; васеъ намудани таҷрибаи гузаронидани воҳӯриҳои корӣ бо дигар хизматрасониҳои манфиатдор ҷиҳати ташаккули механизми ҳамкорӣ дар ин самт; ба вайронкунии қонунгузории амалкунанда ва санадҳои меъёрии идоравие, ки ташкили ин соҳаи корро танзим мекунанд, роҳ надиҳанд.

Таҳқиқоти муаллиф нишон медиҳад, ки сарфи назар аз тамоми бартариҳои ҷазои ҷиноятӣ дар намуди корҳои ислоҳӣ, камбудии назаррасе мавҷуд аст, ки онро қонунгузор пешбинӣ накардааст, аз ҷумла бо кор таъмин намудани маҳкумшуда баъди баровардан ва эътибори қонунӣ пайдо кардани ҳукми суд. Қонун муқаррар кардааст, ки маҳкумшуда бояд дар маҳалли истиқомати худ ҷазоро адо намояд, ки ин на ҳамеша имкони воқеии татбиқи ин муқарраротро фароҳам меорад, зеро на дар ҳамаи минтақаҳои кишвар корхона ва муассисаҳои амал мекунанд, ки шахсони маҳкумшударо бо кор таъмин созанд.

Зимни таҳқиқоти худ диссертант ишора менамояд, ки яке аз мушкилоти ҷиддӣ дар самти иҷроӣ корҳои ислоҳӣ таъмини маҳкумшуда бо ҷойи кор мебошад. Мушкилоти асосии масъалаи мавриди назар дар он ифода меёбад, ки шахси маҳкумшуда бояд корҳои ислоҳиро дар маҳалли сукуни худ иҷро намояд. Ин дар ҳолест, ки маҳалли иҷроӣ корҳои ислоҳиро суд муайян намесозад ва онро ба уҳдаи мақомоти нозироти корҳои ислоҳӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ мегузорад. Ҳамзамон иҷроӣ кори муқаррарнамудаи нозироти корҳои ислоҳӣ барои маҳкумшуда ҳатмӣ ба ҳисоб меравад дар сурате, ки мақсади корҳои ислоҳӣ ислоҳ намудани маҳкумшуда буда, онҳо аз корҳои ҳатмӣ фарқ мекунанд. Дар маҳалҳои истиқоматӣ, махсусан дар деҳот таъмини маҳкумшуда бо ҷойи кор хеле душвор мебошад. Ғайр аз ин, намуди корҳои маҳкумшуда ба он бояд ҷалб карда шавад, дар қонунгузорӣ муқаррар карда нашудааст. Дар ин самт бояд маҳдудиятҳо бошанд, ки маҳкумшуда ба кадом навъи корҳо ҷалб карда мешавад ва ё баръакс, ҷалб карда намешавад. Масалан, дар деҳот аксаран омӯзгор

намерасад. Оё маҳкумшударо ба фаъолияти омӯзгорӣ ҷалб кардан мумкин аст? Бо ин назардошт беҳтар мебуд, ки механизми муайян кардани ҷойи кор нисбати маҳкумшуда, доираи фаъолиятҳое, ки барои маҳкумшуда ҷиҳати адои корҳои ислоҳӣ манъ мебошанд, таҷдиди назар карда шуда, дар қонунгузорӣ муқаррар гарданд.

Аз таҳлилҳои муҳаққиқ бармеояд, ки асоси корҳои ислоҳӣ ин ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ мебошад, ки дар ин раванд нақши донишҳои педагогиро психологӣ хеле калон арзёбӣ мегардад, зеро кормандони нозироти корҳои ислоҳӣ пеш аз ба кор бурдани чораҳои тарбиявӣ бояд шахсияти маҳкумшударо омӯзанд, дараҷаи вайроншавии иҷтимоиро ахлоқии ӯро муайян кунанд. Ба роҳ мондани корҳои тарбиявӣ ба шахсияти маҳкумшуда ва хусусиятҳои фардиро психологӣ ӯ вобастагии калон дорад. Бинобар ин қабл аз роҳандозӣ намудани корҳои тарбиявӣ нозироти корҳои ислоҳиро зарур аст, ки шахсияти маҳкумшударо ҳаматарафа мавриди омӯзиш қарор диҳанд.

Боби панҷуми диссертатсия «**Иҷрои ҷазоҳои ба маҳдуд кардани озодӣ алоқамандбуда**» ном гирифта, дар он масъалаҳои иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ, ташкили иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд кардани озодӣ, мақоми ҳуқуқии шахсоне, ки ба маҳдуд кардани озодӣ маҳкум шудаанд, проблемаҳои иҷрои ҷазои маҳдуд кардани озодӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Зербоби якум ба масъалаи «**Иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ**» бахшида шудааст. Ҳангоми таҳқиқи ин масъала муҳаққиқ ёдовар шудааст, ки яке аз ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ маҳсуб мешавад. Ҷазои мазкур нисбати хизматчиёни ҳарбӣ таъин карда мешавад. Ҷараёни иҷрои ҷазои мазкур дорои хусусиятҳои худ мебошад. Мавриди зикр аст, ки оид ба хусусиятҳои иҷрои ҷазои мазкур дар адабиёти ҳуқуқӣ андешаҳои мухталиф ҷой доранд.

Ба андешаи муҳаққиқ, танҳо нигоҳ доштани фоизи муайяни музди меҳнат шабеҳ будани чунин ҷазоҳоро ифода намекунад. Ин ҷазоҳо вобаста ба меъёрҳои гуногун аз ҳамдигар фарқ мекунанд.

Диссертант ибраз намудааст, ки қонунгузории ҚТ оид ба иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ субъектоне дахлдорро ба таври васеъ муқаррар кардааст, ки олимони хориҷӣ онро ҳамчун таҷриба ҷиҳати истифода дар қонунгузории худ қобили қабул донистаанд. Бинобар ин, бо бовар метавон гуфт, ки дар аксари масъалаҳо мо така ба омӯзиши таҷрибаи қонунгузории хориҷӣ

менамоём, вале дар масъалаи баррасишаванда олимони хориҷӣ така ба қонунгузории мо намудаанд, ки ин рушди қонунгузории кишварро дар ин самт нишон медиҳад.

Муаллифи таҳқиқот ибраз намудааст, ки ҷазои ҷинояти номбурда бо амали ислоҳӣ алоқаманд аст, зеро иҷрои он бо истифодаи чунин воситаҳои ислоҳӣ, ба мисли меҳнати ғоиданоки ҷамъиятӣ, корҳои тарбиявӣ ва таълими ҷарбӣ аз рӯи барномаҳои махсус сурат мегирад. Аммо дар қонунгузорӣ таълими ҷарбӣ ва омодагии ҷарбӣ ҳамчун воситаи ислоҳӣ муқаррар карда нашудааст. Ҳамзамон дар қонунгузорӣ истифодаи воситаҳои тарбиявӣ нисбати маҳкумшудагони ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҷарбӣ муқаррар карда нашудааст, бинобар ин, пешниҳод менамоём, ки дар м. 14 КИҶ ҚТ таълими ҷарбӣ ҳамчун воситаи ислоҳи маҳкумшудагон муқаррар карда шавад. Инчунин дар боби 16 як моддаи дигар ба масъалаи татбиқи корҳои ислоҳӣ нисбати шахсони маҳкумшуда ба ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҷарбӣ пешбинӣ шавад. Ҳамчунин дар моддаи мазкур бояд истифодаи чораҳои тарбиявӣ, номгӯии иқдоми то дахлдор ва субъектҳои босалоҳияти татбиқкунанда бояд мушаххас ва муқаррар карда шавад.

Мавриди зикр аст, ки иҷрои ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҷарбӣ раванDEST, ки дар он якчанд механизмҳои ҳамоҳангшуда ва муассир истифода мешаванд то мақсадҳои ҷазо – таъмини интизом, тарбия ва ислоҳи хизматчиёни ҷарбӣ ба таври дуруст амалӣ шаванд.

Якум, механизми муҳими иҷро – назорати қатъӣ ва мунтазами раванди иҷрои ҷазо аз ҷониби мақомоти дахлдор мебошад. Пас аз таъини ҳукми судӣ, маъмуриятҳои ҷарбӣ вазиғадоранд, ки ҷазоро сари вақт ва бо усули дуруст амалӣ кунанд. Ин назорат қағолат медиҳад, ки ҳуқуқҳои хизматчиёни ҷарбӣ ҳангоми татбиқи ҷазо ҳифз шаванд.

Дуюм, муҳити хизмати ҷарбӣ бояд барои татбиқи маҳдудиятҳо омода бошад. Хизматчиён бояд бо маҳдудиятҳои таъиншуда, масалан, маҳдудияти ҳаракат, ширкат дар баъзе ғағолиятҳо ё дигар маҳдудиятҳои муайяншуда рӯбарӯ шаванд ва ин маҳдудиятҳо мунтазам назорат карда шаванд. Барои ин мақсад зарур аст низоми дохилии идоракунии кадрҳои ҷарбӣ ва мониторинг истифода бурда шавад.

Сеюм, муошират ва дастгирии тарбиявӣ дар раванди иҷрои ҷазо нақши муҳим доранд. Иҷрои ҷазо на танҳо маҳдуд кардани хизматчиё аст, балки бояд бо чораҳои тарбиявӣ ва равонӣ ҳахроҳ

бошад то хизматчӣ барои ислоҳ омода гардад ва рафтори худро беҳтар созад.

Чорум, дар замони муосир истифодаи технологияҳои иттилоотӣ барои назорати иҷроӣ ҷазо муҳим аст. Барномаҳои махсус барои мониторинг ва ҳисоботдиҳӣ ёрӣ мерасонанд, ки ҳолати хизматчиён ва риояи маҳдудиятҳо пайгири шавад ва иттилои зарурӣ ба масъулон саривақт расонида шавад.

Панҷум, омӯзиши мунтазами кормандони масъул барои назорат ва идоракунии маҳкумшудагон муҳим аст. Таҷриба ва малакаи афсарони масъул кафолат медиҳад, ки ҷазоҳо бо шаффофият ва самаранокӣ иҷро шаванд ва ҳуқуқи хизматчиён ҳифз гардад.

Дар маҷмӯъ, механизми муосири иҷроӣ ҷазо дар намуди маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ низомӣ ҳамоҳанг ва мукаммал аст, ки назорат, муҳити хизмати ҳарбӣ, дастгирии тарбиявӣ, истифодаи технология ва омӯзиши кадрҳоро дар бар мегирад. Ин механизми муттаҳид кафолат медиҳад, ки ҷазо самаранок ва бо мақсади тарбия ва таъмини интизом иҷро шавад.

Мавриди зикр аст, ки қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи танзими ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ дар муқоиса бо қонунгузориҳои давлатҳои хориҷӣ пешсаф буда, дорои хусусиятҳои муҳиммест, ки онро аз дигар қонунгузориҳои хориҷӣ мутамойиз месозад. Қонунгузориҳои Тоҷикистон дар ин соҳа, асосан, ба ҳифзи ҳуқуқи озодиҳои шаҳрвандон ва кафолати иҷроӣ адолат дар доираи хизмати ҳарбӣ нигаронида шудаанд. Ин қонунгузорӣ ҳамзамон бо меъёрҳои байналмилалӣ ҳуқуқи инсон мувофиқат дошта, барои таъмини шаффофият ва эътимоднокии равандҳои ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ заминаи ҳуқуқӣ фароҳам меорад. Дар муқоиса бо қонунгузориҳои баъзе давлатҳои хориҷӣ, ки метавонанд талаботи саҳтгар ва маҳдудкунандаи бештар дошта бошанд, қонунгузориҳои Тоҷикистон ба шаҳрвандон имконоти бештар барои ҳифзи ҳуқуқи худ ва интиҳоби озодона медиҳад. Ин пешсафӣ ва ҳамоҳангии қонунгузорӣ бо стандартҳои байналмилалӣ имкон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мавқеи устувор дошта бошад, таҷрибаи хуби ҳуқуқиро пешниҳод намояд. Аз ин рӯ қонунгузориҳои Тоҷикистон дар танзими ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ намунаи муътадил ва пешрафта мебошад, ки ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва таҳкими давлатдорӣ дар кишвар саҳми назаррас мегузорад.

Барои боз ҳам беҳтар кардани қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти танзими ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ, чанд тавсияҳои муҳимро метавон пешкаш кард:

Аввал, зарур аст ки таҷрибаи давлатҳои пешрафта ва меъёрҳои байналмилалӣ бо диққати бештар омӯхта ва аз онҳо ҷанбаҳои мусбат гирифта шаванд. Ин метавонад барои тақмили меъёрҳо ва ворид кардани қоидаҳои нав дар қонунгузорӣ мусоидат кунад, ки ба беҳтар ҳифз шудани ҳуқуқҳои шахрвандон ва самаранокии идораи низоми ҳарбӣ ёрӣ расонад.

Дуюм, бояд равандро назорат ва мониторинг дар самти иҷроӣ ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ таъмин дода шаванд, то шаффофият ва адолат дар татбиқи он таъмин гардад ва аз ҳар гуна ҳуқуқвайронкунӣ пешگیری шавад.

Сеюм, ба омӯзиши мунтазами афсарону масъулон аҳамияти бештар дода шавад то онҳо бо меъёрҳои нав ва ҳуқуқҳои инсон хуб ошно шаванд ва тавонанд бо сатҳи баланди масъулият ва эҳтиром ба ҳуқуқҳои хизматчиёни ҳарбӣ муносибат намоянд.

Ҳамзамон тавсия дода мешавад, ки қонунгузорӣ бештар ба назария ва таҷрибаи тиббӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ таъя кунад то ҷазоҳо на танҳо аз ҷиҳати қонунӣ, балки аз ҷиҳати таъсири иҷтимоӣ ва равонӣ ҳам оқилона ва таъсирбахш бошанд.

Дар маҷмӯъ, таваҷҷуҳ ба ин ҷанбаҳо метавонад қонунгузорию Тоҷикистонро дар самти танзими ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ тақвият бахшида, ҳамзамон ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва ҳам ба самаранокии идораи низоми ҳарбӣ мусоидат намояд.

Зербоби дуюм ба масъалаҳои марбут ба **«Ташкили иҷроӣ ҷазо дар намуни маҳдуд кардани озодӣ»** ихтисос дорад ва он аз ду қисм иборат мебошад.

Қисми якуми зербоби дуюм ба масъалаи **«Мақоми ҳуқуқи шахсоне, ки ба маҳдуд кардани озодӣ маҳкум шудаанд»**, бахшида шудааст. Ҳангоми баррасии масъалаи мазкур муҳаққиқ иброз доштааст, ки маҳдуд кардани озодӣ яке аз ҷазоҳои ҷиноятӣ мебошад, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста набуда, дар ислоҳ ва азнавтарбиякунии маҳкумшудагон таъсири хуб мерасонад. Бинобар ин омӯзишу таҳқиқи ин масъала дар илми ҳуқуқшиносии давлат аз аҳамияти махсус бархӯрдор аст.

Ба ақидаи муҳаққиқ, асоси мақоми ҳуқуқи шахсро ҳуқуқ, озодӣ ва уҳдадорӣҳои ӯ ташкил медиҳанд, ки дар қонунгузорию кишвар пешбинӣ шудаанд.

Зимни таҳқиқот муаллиф чунин натиҷагирӣ кардааст, ки мафҳуми мақоми ҳуқуқии шахсони маҳкумшуда дар адабиёти ҳуқуқии ҷиноятӣ ба сурати лозим ва дақиқу мушаххас ироа нашудааст. Дар қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ ҳам ба ин нукта ишора намешавад.

Таҳқиқбаранда чунин натиҷагирӣ кардааст, ки фаъолияти назоратӣ васеъ буда, баъзан онро аз ҷониби як сохтор ва шахси муайян анҷом додан имконнопазир аст, зеро бо таваҷҷуҳ ба маҳалҳо ва минтақаҳои дурдаст назорати маҳкумшуда дар маҳалли истиқомат душворихоро пеш меоварад. Лозим ба қайд аст, ки фаъолияти умумии назорат ва контрол бо истифода аз воситаҳои электронии назорат ва контроли маҳкумшудагон амалӣ карда мешавад. Аммо истифодаи воситаҳои электронии нисбатан маҳдудкунандаи озодии шахс дар қонунгузории кишвар муқаррар карда нашудааст. Дар ин хусус ба назари муаллиф мавқеи ишғолнамудаи Тоҷикистон дуруст мебошад, зеро баъзе аз воситаҳои электроние дар кишварҳои хориҷӣ истифода мешаванд (аз ҷумла, дастмонаҳои электронӣ), ки онҳо доираи озодиҳои шахсро аз меъёр зиёд маҳдуд менамоянд. Ҳарчанд онҳо сифати назоратро беҳтар намоянд ҳам, вале аз як тараф хароҷоти зиёдотӣ ва аз тарафи дигар ба принципҳои ҳуқуқи инсон муҳолифат менамоянд.

Қисми дуюми зербоби дуюм – «**Проблемаҳои иҷрои ҷазои маҳдуд кардани озодӣ**» ном гирифта, муаллиф зимни таҳқиқот ишора мекунад, ки имрӯз гуманизатсияи қонунгузории ҷиноятӣ дар саросари кишварҳо ба як тамоюли байналмилалӣ мубаддал гардидааст. Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, дар тамоми кишварҳо мавриди истифода қарор доранд ва Тоҷикистон низ дар ин самт истисно нест.

Ба ақидаи муҳаққиқ, кормандони нозироти қорҳои ислоҳӣ бояд рафтори маҳкумшудагонро на фақат ҳангоми рафтан ба ҷойҳои баргузории чорабиниҳои оммавӣ, балки ҳангоми ҳузур ёфтани онҳо дар марказҳои кӯдакон, мактабҳо, беморхонаҳо, нақлиёти ҷамъиятӣ назорат кунанд, ки ин аз нигоҳи ӯ ҷавобгӯ бо хусусияти ҳуқуқии намуди ҷазо ва эҳтиёҷоти иҷрои он намебошад. Гузашта аз ин, дар аксари маврид он аз сабаби ҳаҷми калон ва ғайриимкон будани объективии андешидани чораҳои беасос иҷронашуда боқӣ мемонад, зеро амалан имкони ба ҳар як маҳкумшуда таъин намудани корманди нозироти қорҳои ислоҳӣ оид ба назорати риояи рафтори ӯ ба меъёрҳои муқарраршуда мавҷуд нест. Бояд илова намуд, ки

маҳқумшудае, ки дар ҷойи ҷамъиятӣ қарор дорад, метавонад ба осонӣ онро тарк карда, аз кормандони нозироти корҳои ислоҳӣ пинҳон шавад, дар ин ҳолат ошкор кардани далели вайрон кардани ин манъкунӣ танҳо ҳангоми мулоқоти бевоситаи корманди нозироти корҳои ислоҳӣ бо маҳқумшуда имкон дорад.

Диссертант ибраз доштааст, ки дар номгӯи уҳдадорӣ, ки нисбати маҳқумшуда татбиқ мегарданд, уҳдадорӣ зерин илова карда шаванд: «Бояд дар давоми моҳ як бор дар комиссияи назорати ҷамъиятӣ барои анҷом гирифтани суҳбатҳои тарбиявӣ ҳозир шавад; моҳе ду бор барои дарёфти машварат ба ҳузури равоншинос бирад».

Аз таҳқиқот бармеояд, ки яке аз самтҳои муҳим дар тақмили механизми маҳдуд кардани озодӣ ин ҷорӣ кардани гузориши рақамӣ мебошад. Он метавонад ба воситаи барномаи мобилӣ ҳафтае як ё якчанд маротиба пешниҳод шавад ва дар он шахс маълумоти заруриро дар бораи фаъолияти рӯзмарра, ҷойи кор ва дигар ҳолатҳо пешниҳод намояд. Бо ин роҳ мақомоти назоратӣ на танҳо риояти маҳдудиятҳоро мушоҳида мекунанд, балки вазъи иҷтимоии маҳқумшударо низ зери назорат қарор медиҳанд. Лозим ба зикр аст, ки дар баробари ин ҷалби ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва мақомоти маҳаллӣ низ метавонад ба беҳтар ва пурсамар шудани раванди назорат мусоидат намояд. Агар ҷомеа ва ниҳодҳои иҷтимоӣ дар ин раванд ширкат кунанд, маҳқумшуда на танҳо таҳти назорат қарор мегирад, балки дастгирӣ низ мешавад ва ин дар навбати худ ба мутобиқшавии ҷомеа ва ҳамзамон коҳиш додани тақрори ҷиноят таъсири мусбат мерасонад.

Таҳқиқбаранда қайд намудааст, ки модели омехтаи назорат ҳам метавонад яке аз роҳҳои муфид дар ин самт бошад. Бар асоси ин модел раванди назорати электронӣ бо барномаҳои таълимӣ, машваратҳои равоншиносӣ ва барномаҳои дигари иҷтимоӣ тавҷҳ карда мешавад. Яъне шахс на танҳо маҳдуд карда мешавад, балки ҳамзамон имкон меёбад малакаҳои навро фаро гирад, машварат гирад ва дар ҷомеа фарди фаъол бошад. Бо ин роҳ ҷазо хусусияти ислоҳӣ касб мекунад ва шахс ба ҷомеа бармегардад ва зиндагии фаъоли иҷтимоиро дунбол мекунад. Механизми дигаре, ки метавонад ба иҷрои ҷазо таъсири мусбат расонад, огоҳсозии ғаввӣ мебошад. Дар сурати риоя нашудани шартҳои таъиншуда аз сӯи шахси маҳқумшуда, на танҳо мақомот, балки хонавода ё шахсони қафили ӯ низ огоҳ карда мешаванд. Ин усул масъулияти иҷтимоии

маҳкумшударо зиёд мекунад, зеро вай медонад, ки вайрон кардани қоидаҳо на танҳо барои худ, балки барои наздиконаш низ пайомадҳои ногувор дорад.

Ба ақидаи муаллиф, истифодаи технологияҳои нав ва аз ҷумла ҳуши маснуъӣ метавонад дар амри таҳлили рафтор ва пешгӯии хавфи содиршавии такрори ҷиноят кумак кунад. Бо истифодаи чунин системаҳо мақомоти назоратӣ метавонанд чораҳои иловагӣ андешанд ва сатҳи хавфро пешакӣ муайян кунанд. Ҳамчунин таъсиси марказҳои махсуси назорат ва пуштибонӣ, ки дар онҳо ба таври муштарак ва тавҳам аз назорат, машварат ва кумакҳои иҷтимоӣ кор гирифта мешавад, метавонад ба таври назаррас самаранокӣ маҳдуд кардани озодиро афзоиш диҳад. Ба сурати умум ин ҳама роҳу равишҳои ишорашуда нишон медиҳанд, ки маҳдуд кардани озодӣ танҳо бояд воситаи назорат набошад, балки он бояд ба як низоми мураккаби ҳамгиро табдил ёбад ва назоратро бо ислоҳ ва пуштибонӣ пайванд диҳад. Танҳо дар ин сурат он метавонад ҳамчун алтернативаи воқеии ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ мавриди истифода қарор бигирад ва ҳамзамон ба мақсадҳои асосии ҳуқуқи ҷиноятӣ – пешгирӣ аз такрори ҷиноят, ислоҳи шахс ва ҳифзи манфиатҳои ҷомеа мутобиқ гардад.

Муҳаққиқ ибрази назар намудааст, ки яке аз муассиртанин воситаҳои назорати муосир имрӯз дастгоҳҳои электронӣ ба ҳисоб мераванд, ки аз онҳо дар шакли дастмона истифода сурат мегирад. Дастгоҳҳои ёдшуда бо системаи GPS пайваست мебошанд ва мавқеият ва маҳалли ҷойгиршавии шахси маҳкумшударо аз рӯи низоми вақти реалӣ муайян месозанд ва ҳангоми риоя нашудани маҳдудиятҳои эъморшуда нисбат ба шахси маҳкумшуда ба сурати фаврӣ ба мақомоти масъули иҷрои назорат ва контрол паём мефиристанд. Бартариини ин васоили муосир дар он аст, ки дар натиҷаи мавриди истифода қарор додани онҳо хароҷотҳои марбути давлатӣ дар робита ба ниғаҳдории афрод дар муассисаҳои ислоҳӣ ба таври назаррас коҳиш меёбад ва гузашта аз он, шахси маҳкумшуда дар муҳити иҷтимоии худ боқӣ мемонад ва зимни ин доиман эҳсоси назоратро бо худ дорад. Истифодаи дастгоҳҳои мавриди назар ҳамчунин ба пешгирии содиршавии такрори ҷиноят амалан мусоидат мекунад.

Дар баробари ин, метавон ҳамчунин аз дигар роҳҳои мушобеҳи муосир низ истифода кард. Масалан, ҷорӣ кардани низоми имзои электронӣ ё ҳузур ёфтан ба таври онлайн имкон медиҳад, ки шахси

маҳқумшуда дар замони муайян тавассути барномаи мобилӣ ва ё дастгоҳи махсус ҳузури худро сабт намояд. Корбурди ин равиш ба мақомоти назорат имкон медиҳад, ки бидуни хароҷоти зиёд ва зарурати назорати шахс аз тарафи нозирон риоя ва иҷрои маҳдудиятҳоро таъмин намояд. Бо истифодаи назорати биометри, ки аз ангуштшиносӣ, шинохти чеҳра ё овоз иборат аст, имкони тақаллуб ва фиреб хеле кам мешавад. Зеро шахс наметавонад бо дигар роҳ ҳузури худро тасдиқ кунад. Системаи геозона низ яке аз роҳҳои ҷолиби дигарест, ки тавассути он маҳдудияти ҳаракати шахси маҳқумшуда тавассути ҳудуди иҷозатшуда ва мамнӯъ муқаррар карда мешавад. Агар шахс аз ҳудуди муайяншуда берун гардад, система ба таври худкор мақомоти дахлдорро огоҳ месозад ва ин усул метавонад махсусан дар мавридҳои самаранокӣ худро нишон диҳад, ки шахси маҳқумшуда набояд ба ҷойҳои муайяншуда наздик шавад.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқи масъалаҳои ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳқумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, хулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳқумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, таҷассуми принципҳои инсонгарой мебошанд, ки шахсро аз муҳити иҷтимоӣ ҷудо намеkunанд ва имкони ислоҳсозии шахси маҳқумшударо фароҳам меоранд. Шахси маҳқумшуда метавонад дар муҳити оила ва ҷомеа боқӣ монда, ҳамзамон робитаҳои оилавӣ ва меҳнатии худро нигоҳ дорад, ки ин заминаи барқарорсозии муносибатҳои солими иҷтимоиро фароҳам меорад. Иҷрои ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳқумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, хароҷоти давлатӣ ва фишор ба муассисаҳои ислоҳиро коҳиш медиҳад ва ҳамзамон имкони идомаи фаъолияти меҳнатии шахс ва таъмини манфиатҳои оилавию фароҳам месозад. Ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳқумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба таҳкими робитаи байни давлат ва шаҳрванд, баланд бардоштани эътимод ба адолати судӣ ва маърифати ҳуқуқӣ мусоидат мекунанд. Мақсади асосии ин намудҳои ҷазо, на танҳо танбеҳи ҷазо, балки барқарорсозии адолати иҷтимоӣ, ислоҳи шахси маҳқумшуда ва пешгирии содиршавии ҷиноятҳои нав мебошад. Ҳамин тавр, ҷазоҳое, ки бо ҷудосозии маҳқумшуда аз ҷомеа алоқаманд нестанд, маҷмуи ҷораҳои таъсиррасонии давлатие мебошанд, ки давлат дар қонунгузорию ҷиноятӣ ҳамчун ҷораи ҷавобии маҷбуркунанда ба

шахсе, ки содиркунандаи ҷинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна мебошад, муқаррар намудааст [6-М].

2. Мақсади ҷазои ҷиноятӣ ифодакунандаи натиҷаи ниҳоии ҳуқуқию иҷтимоие мебошад, ки тавассути он давлат чораи маҷбуриро ҳамчун ҷазои ҷиноятӣ амалӣ мекунад. Мақсади ҷазои ҷиноятӣ татбиқкунандаи сиёсати ҳуқуқии давлат дар самти ислоҳ ва азнавтарбиякунии маҳкумшудагон ва пешгирии ҷинояткорӣ арзёбӣ мегардад. Мақсади ҷазои ҷиноятӣ аломат, ҷиҳат ва нишонаҳои ба худ хосси сиёсати давлат дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб мераванд ва онҳо дар амал самт, мазмун, муҳтаво ва мутобиқати ин мақсадҳоро бо меъёрҳои ҳуқуқии пазируфташудаи байналмилалӣ ва ватанӣ муайян месозанд. Мақсадҳои ҷазо дар қонунгузории Тоҷикистон муқаррар шудаанд, вале раванди амалишавии онҳо камтар ба талаботи воқеӣ мутобиқат дорад. Ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ дар амалияи судӣ бештар таъин мешавад, ки ин ба мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар кишвар оварда мерасонад. Муассисаҳои ислоҳӣ шароити кофӣ барои ислоҳ ва тарбияи маҳкумшудагонро надоранд, ки ин хавфи такрори ҷиноятро афзоиш медиҳад. Барномаҳои давлатӣ дар татбиқи мақсадҳои ҷазо нақши калидӣ доранд, вале дар амал кам татбиқ мешаванд. Ҷома барои қабули шахсони адои ҷазо карда омода нест, ки ин ба маҳкумшудагон таъсири манфӣ мерасонад ва эҳтимоли бозгашт ба ҷиноятро зиёд мекунад. Тағйирот ва ислоҳоти низоми ҷазо бо равишҳои инсонсозӣ ва ислоҳгароёна барои беҳбуди низоми ҷазо дар Тоҷикистон зарур аст.

3. Тасаввуроти имрӯза дар бораи низоми ҷазои ҷиноятӣ ба таври қатъӣ аз низоми ҷазои ҷиноятӣ давлатҳои тараққикарда фарқ мекунад. Низоми ҷазо бояд номгӯӣ мукаммали намудҳои ҷазоро дар бар гирад. Аз ин хотир дар қатори ҷазоҳои ҷиноятӣ метавон танҳо он чораҳои дорои хусусияти ҳуқуқи ҷиноятиеро ҳамроҳ намуд, ки шомили низоми ҷазо ба ҳисоб мераванд. Аммо дар қисмати санксияҳои меъёрҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ фақат чораҳои бояд зикр шаванд, ки дар низоми ҷазо қайд шудаанд. Суд метавонад ҳамчун ҷазо танҳо аз миёни он чораҳои ҷазо таъин наояд, ки он дар номгӯӣ чораҳои дорои хусусияти ҳуқуқи ҷиноятӣ пешбинӣ шуда бошад. Бо ин роҳ қонунгузор риояи ҳуқуқи маҳкумшудагонро дар баробари худсариҳои эҳтимолии номаҳдуди судӣ кафолат медиҳад [6-М]; [13-М].

4. Дар натиҷаи омӯзиши масъала маълум гардид, ки кор, меҳнат ҳамчун воситаи ислоҳи шахси маҳкумшуда баромад мекунад. Ба туфайли меҳнат, раванди ислоҳи шахси маҳкумшуда дар руҳияи эҳтиром гузоштан ба манфиатҳои ҷомеа, рушди малакаҳои корӣ ва хусусиятҳои бо низоми будан, софдилона амал кардан ва риояи қонун амалӣ мегардад. Дар баробари ин, бояд ба назар гирифт, ки меҳнат, кор як мафҳуми илмӣ абстрактӣ буда, ба шакли мафҳуми ҳолис вучуд надорад. Дар амал навъҳои ҷудогонаи кор вучуд доранд, ки онҳо тавассути шахсони мушаххас анҷом дода мешаванд. Дар раванди кор одамон неъматҳои мушаххаси маънавию моддиро ба вучуд меоваранд. Дар зимн, бояд ёдовар шуд, ки ҳар як навъи кор, дар навбати худ, дорои хусусияту аломатҳои хоссе мебошанд, ки онҳо дар маҷмӯъ, мазмуну муҳтавои категорияи “меҳнат”-ро ташкил медиҳанд [29-М].

5. Мазмуну моҳияти корҳои ҳатмиро тавассути хусусиятҳои онҳо ифода кардан мумкин аст. Зимни анҷоми таҳқиқоти мазкур чунин хусусиятҳои муҳими корҳои ҳатмиро бояд ҷудо намуд: 1) Маҳдудиятҳои конституционии марбут ба иҷрои корҳои ҳатмӣ. Татбиқи корҳои ҳатмӣ як қатор ҳуқуқҳои конституционии маҳкумшударо маҳдуд менамояд. Аз ҷумла: маҳдудиятҳои озодии интиҳоби ҷойи кор ва намуди кор, маҳдудияти ҳуқуқ ба истироҳат, маҳдудияти гирифтани музд барои кор; 2) Маҳдудсозӣ, ки ба иҷрои корҳои ҳатмӣ алоқаманданд, хусусияти ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ доранд. Татбиқи корҳои ҳатмӣ як қатор маҳдудиятро ба миён меорад, ки мазмуну муҳтавои муҳталифро доро мебошанд. Аз ҷумла иҷрои корҳои ҳатмӣ дар баробари таҳсил ва берун аз вақти таҳсил. Мавриди тазаққур аст, ки ҷанбаи муҳими чунин ҷазо, яъне иҷрои корҳои ҳатмиро на унсурҳои сазой, балки ҷиҳати тарбиявии онҳо ташкил медиҳад. Ягона роҳе, ки иҷрои ин мақсадҳоро таъмин менамояд, ин тарбияи шахрвандон дар руҳияи эҳтиром ба қонунҳо мебошад.

6. Дар саросари ҷаҳон инсондӯстона гардонидани ҷазоҳои ҷиноятӣ бо маром идома дорад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯшиш намуда истодааст, ки барои ҳар як ҷиноят ҷазои мувофиқ таъин карда шавад. Аз ин ҷост, ки барои ҷиноятҳои хусусияти молумулкидошта ҷазоҳои молумулкӣ муқаррар карда мешаванд. Яке аз чунин ҷазоҳои ҷиноятӣ, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ин корҳои ислоҳӣ мебошад. Корҳои ислоҳӣ як намуди ҷазои молумулкӣ мебошанд,

ки иқтидори кофии сазоро нисбати маҳкумшуда ва таъсири хеле мусбати иқтисодиро ифода мекунанд. Корҳои ислоҳӣ барои ҷинойтҳои хусусияти молумулкидошта таъсири хуби тарбиявӣ доранд [28-М].

7. Маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷинойтӣ ба тартибот ва устувории сохторҳои низомӣ замина мегузорад. Ин ҷазо бо мақсади таъмини интизом ва риояи қонунҳо дар байни хизматчиёни ҳарбӣ амалӣ мешавад. Ин гуна ҷазоҳо на танҳо ба сазо додан равона шудаанд, балки ҳамчунин ба таври назаррас ба тарбияи хизматчиён ва ислоҳи рафторашон мусоидат мекунад. Бо татбиқи маҳдудиятҳои махсус дар муҳити хизматӣ, хизматчиён вазифадоранд қонунҳоро риоя намуда, муносибатҳои дурусти касбиро нигоҳ доранд, ки ин дар таъмини суботи устувории умумии низоми ҳарбӣ ва амнияти миллий муҳим аст. Чораи маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ дорои хусусиятҳои хосси ҳуқуқӣ ва ҳуқуқи ҷинойтӣ мебошад, ки он аз дигар намудҳои ҷазо фарқ менамояд. Ҷазои мазкур танҳо нисбат ба субъектҳои махсус - хизматчиёни ҳарбӣ татбиқ шуда, бо ҳукми суд ва дар муҳлати муайян таъин мегардад. Ин ҷазо шахсро аз муҳити ҳарбӣ ҷудо намекунад, балки ўро дар доираи қонун ва интизом маҳдуд мекунад. Ҳамин хусусиятҳо ба давлат ва мақомоти низомӣ имкон медиҳанд, ки бо ин воситаҳо ҳам тартиботро нигоҳ доранд ва ҳам хизматчиӣ ботаҷрибаро нигоҳ доранд ва ба роҳи дуруст равона созанд.

8. Дар КҶ ҚТ мафҳуми маҳдуд кардани озодӣ вучуд надорад. Аз мазмуни меъёри Кодекси ҷинойтӣ бармеояд, ки он ифодакунандаи мафҳуми ҷазои маҳдуд кардани озодӣ намебошад ва мазмуни онро низ пурратар ошкор намесозад. Ҳамзамон бояд гуфт, ки нигоҳ доштан дар муассисаҳои махсус, ки дар меъёр муқаррар шудааст, аллакай худ ифодакунандаи ҷудо кардани маҳкумшуда аз ҷомеа ба ҳисоб меравад ва моҳияти онро ҳамчун ҷазои бидуни ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа аз байн мебарад. Бо ин назардошт мо зарур мешуморем, ки дар қонунгузории ҷинойтӣ мафҳуми маҳдуд кардани озодӣ муқаррар карда шавад.

9. Судҳо ҳангоми таъин намудани ҷазо дар намуди корҳои ҳатмӣ мавқеи собиту муайян ишғол менамоянд. Бо таҳлили натиҷаҳои бадастомадаи вобаста ба истифодаи гардидани ҷазои корҳои ҳатмӣ, метавон чунин натиҷагирӣ намуд, ки намуди ҷазои

мазкур аз тарафи судҳои ноҳияҳои Тоҷикистон нисбатан кам таъин карда мешаванд [33-М].

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар давраи 6 соли охир, яъне аз соли 2019 то соли 2024 теъдоди аҳолии ба маҳрум сохтан аз озодӣ маҳкумшуда дар Тоҷикистон ба нуқтаи ҳассоси худ расидааст: танҳо таъини ин давра лозим ба зикр аст, ки дар кишвар дар асоси 62502 ҳукми судӣ ба 63842 нафар ҷазои ҷиноятӣ таъин гардидааст, ки аз ин шумора 23984 ҳукми онро ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ташкил медиҳад. Агар ба таври дигар бигӯем, яъне ба 38,37%-и шахсон ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ таъин карда мешавад, ки ба мақсад мувофиқ нест. Тақрибан, аз се як ҳиссаи ҳукмҳои судиро ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ ташкил медиҳад. Аз ҳукмҳои баровардашудаи 6 соли охир (2019-2024) қорҳои ҳатмӣ 3986 парвандаро ташкил медиҳанд, ки нисбат ба ҳукмҳои дар умум баровардашуда 6,37%-ро ташкил менамояд. Бинобар ин масъалаи баланд бардоштани самаранокии қорҳои ҳатмӣ ва васеъ намудани асосҳои татбиқи намудани он ҳалли худро талаб менамояд.

10. Нисбати маҳкумшудагон ҷиҳати иваз намудани ҷазои қорҳои ҳатмӣ бо дигар намуди ҷазо тибқи талаботи қ. 5 м. 48 (1) КҶ ҚТ ба суд пешниҳод фиристода мешавад. Ба назари муаллиф, чунин қоидаи иваз намудани қорҳои ҳатмӣ, ки дар қ. 5 м. 48(1) КҶ ҚТ муқаррар шудааст, на он қадар ҳам мантиқӣ ва асоснок ҳисобида мешавад, зеро маҳдуд кардани озодӣ то бунёди ҷойҳои махсуси иҷрои он дар амалия иҷро намешавад. Танҳо ҳангоми ашаддӣ саркашӣ қардан аз қорҳои ҳатмӣ барои ивазнамой қорҳои ислоҳӣ боқӣ мемонанд. Аммо иваз намудани қорҳои ҳатмӣ бо қорҳои ислоҳӣ қандон асоснок нест, чунки шахс аз қор саркашӣ мекунад ва суд қорро боз ба қор иваз мекунад. Бинобар ин, диссертант чунин пешниҳод менамояд, ки дар ҳолатҳое, ки шахс ашаддӣ аз адои қорҳои ҳатмӣ саркашӣ менамояд, бояд бо ҷарима ё маҳрум сохтан аз озодӣ иваз карда шавад [33-М]; [56-М].

11. Ҷазои қорҳои ислоҳӣ дар илми ҳуқуқшиносии муосир ба яке аз мавзӯҳои баҳс табиқӣ ёфтааст. Таҳлили омори таъини ҷазои мазкур, ҳукмҳои судӣ ва андешаҳои олимони ватанию хориҷӣ нишон медиҳанд, ки дар амалияи таъини қорҳои ислоҳӣ баъзе масъалаҳои ҳалталаб мушоҳида мегардад. Омӯзиш ва таҳқиқи амалияи татбиқи ҷазои қорҳои ислоҳӣ ба ҳалли мушкилоти ҷойдошта дар самти мазкур, тақмили қонунгузорӣ, бартараф намудани баъзе камбудӣҳое, ки дар ҳукмҳо ба назар

мерасанд ва такмили масъалаҳои муҳимми назарию амалӣ мусоидат менамояд.

Таъини ҷазои корҳои ислоҳӣ нисбати занони ҳомила ба принципи фардикунонии ҷазо муҳолифат менамояд. Ҷазо танҳо ба шахси ҷиноятсодиркарда таъин карда мешавад ва кӯдаки ғанӯз таваллуднашуда ҳуқуқ ба ҳаёт дошта, дар кирдори содирнамудаи модараш шарикӣ ҷиноят маҳсуб намешавад. Бинобар ин таъини ҷазои корҳои ислоҳӣ нисбат ба занӣ ҳомиладор боиси ҷавобгар доништан ва зерӣ хатар мондани ҳаёти кӯдак мегардад [54-М].

12. Таҳлили муқоисавии санксияҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ дар солҳои 2010 ва 2024 нишон медиҳад, ки ҷазои корҳои ислоҳӣ аз бисёр санксияҳо хориҷ карда шудааст, зеро корҳои ислоҳӣ дар 95 санксияи моддаҳои Қисми махсуси КҶ ҚТ (то соли 2010) пешбинӣ шуда буд. Таҳлили КҶ ҚТ (давраи соли 2024) нишон медиҳад, ки дар он истилоҳи “корҳои ислоҳӣ” ҳамагӣ 89 маротиба истифода гардидааст, ки аз ин шумора 21 адад ба Қисми умумӣ ва 68 адад ба Қисми махсус рост меояд. Айни замон дар 61 моддаи Қисми махсуси КҶ ҚТ ҷазои корҳои ислоҳӣ муқаррар карда шудааст. Аз ин шумора, дар 5 ҳолат то як сол, дар 3 ҳолат аз як то ду сол, дар 1 ҳолат аз ду моҳ то як сол, 2 ҳолат аз шаш моҳ то як сол ва дар 57 ҳолати дигар ба муҳлати то ду сол муқаррар карда шудааст. Аз 61 моддае, ки корҳои ислоҳиро муқаррар кардааст, дар 7 модда ду маротиба ва дар 54 моддаи дигар танҳо як маротиба муқаррар гардидааст.

13. Нишондиҳандаҳои омӯрӣ дар хусуси таъини ҷазои корҳои ислоҳӣ вобаста ба солҳо фарқ менамояд. Дар таъини ҷазо корҳои ислоҳӣ аз соли 2000 то 2005 афзоиш ёфта, баъдан боз кам гардидаанд. Омӯри солҳои 2019-2024 низ ҳамин ҳолати коҳишёбиро нишон медиҳад. Табиист, ки омилу сабабҳои ба ҳолати мазкур таъсири худро расонида истодааст: якум, кам шудани шумораи ҷойҳои корӣ барои маҳкумшудагон, ки ҷойи кор надоранд. Дуюм, номутобиқатии қонунгузор ба категорияҳои маҳкумшудагон, ки имкон дорад нисбати онҳо корҳои ислоҳӣ таъин карда шаванд, се маротиба тағйир ёфтааст. Сеюм, аксари маҳкумшудагон ҷойи кори доимӣ надоранд ва ё дар ноҳияи истиқоматиашон ҷойи корӣ мавҷуд нест, ки мақомоти иҷрокунандаи ҷазо барои онҳо ҷойи корӣ муқаррар намоянд.

14. Ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ, ки нисбат ба хизматчиёни ҳарбие, ки аз рӯйи шартнома хизмати ҳарбиро адо

менамоянд, фақат метавонад ба сифати намуди ҷазои асосӣ татбиқ гардад (қ. 1 м. 48 КҶ ҚТ). Танҳо ҷазои иловагӣ, ки метавон онро ба ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ ҳамроҳ намуд, ин маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба ҳисоб меравад. Ҷиҳати бартараф намудани проблемаҳои муҳокимашаванда мушкилоте, ки ҳангоми истифодаи ҷазои мавриди назар ба миён меояд, илова кардани ҷазои ҷиноятӣ нисбат ба хизматчиёни ҳарбӣ ба мақсад мувофиқ аст, зеро тақмили қонунгузории дахлдор нисбат ба ҷавобгариҳои ҷиноятии хизматчиёни ҳарбӣ зарур аст. Ироаи тақлифҳои самарабахш имконият медиҳанд нисбат ба хизматчиёни ҳарбӣ бештар аз ду ҷазои ҷиноятӣ пешбинӣ карда шавад то барои ноил шудан ба мақсадҳои ҷазои дар м. 46 КҶ ҚТ зикршуда саҳм гузоранд.

15. Механизми таъини ҷазои маҳдуд кардани озодӣ дар Тоҷикистон ба як қатор мушкилот ва камбудии сохторӣ ва амалӣ мувоҷеҳ аст. Сабабҳои асосии татбиқи нокифояи механизмҳои ин ҷазо дар баробари норасоии дастмонаҳои электронӣ, мутахассисони баландхисос ва муассисаҳои назоратӣ дар якҷоягӣ мушоҳида мешавад. Дастмонаҳои электронӣ, ки барои назорат ва контроли маҳдуд кардани озодӣ истифода мешаванд, ба монанди пайгирии ҳаракати инсон, назорати дақиқи маҳкумшудагон ё истифодаи технологияҳои муосири мониторинг дар Тоҷикистон дар сатҳи паст қарор доранд. Аз ҷумла заминаи техникӣ барои гузаронидани таҳлилҳо ва назоратҳои муассисаҳои ислоҳӣ бо истифода аз технологияи муосир вучуд надорад, ки ин боиси дуруст татбиқ нашудани ҷазои маҳдуд кардани озодӣ ва нақзи ҳуқуқи инсон гардад. Дар муассисаҳои ислоҳӣ ва ниҳодҳои назоратӣ, ки вазифаи иҷроӣ ҷазо ва назорати ҳолатҳо дар заминаи маҳдуд кардани озодӣ доранд, мутахассисони соҳаи ҳуқуқ, информатик-барномасозон, психологҳои ҳирфавӣ, инчунин кормандони техникӣ, ки бо технологияҳои нав кор меkunанд, ангуштшуморанд. Набуди кадрҳо метавонад ба камбудии мониторинг ва иҷроӣ қонунҳо дар бораи маҳдуд кардани озодӣ оварда расонад.

16. Дар ҚТ асосҳои меъёрии ҳуқуқии корҳои ҳатмиро санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин ташкил медиҳанд: Кодекси ҷиноятии ҚТ, Кодекси муҳофизаи ҷиноятии ҚТ, Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятии ҚТ, Қонуни ҚТ “Дар бораи системаи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ” ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ. Дар санадҳои меъёрии

ҳуқуқии мазкур масъалаҳои зерини корҳои ҳатмӣ мавриди танзими ҳуқуқӣ қарор гирифтаанд: ҳисоб кардани муҳлати корҳои ҳатмӣ; тартиби иҷро ва адои ҷазо дар намуди корҳои ҳатмӣ; шароити иҷро ва адои ҷазо дар намуди корҳои ҳатмӣ; уҳдадориҳои маъмурияти ташкилотҳои, ки дар онҳо маҳкумшудагон корҳои ҳатмиро адо мекунанд; масъулияти шахсоне, ки ба корҳои ҳатмӣ маҳкум шудаанд; қасдан саркашӣ кардан аз адои корҳои ҳатмӣ; асосҳои озод кардан аз адои ҷазо; ба таъхир андохтани адои ҷазо ва пеш аз муҳлат озод кардан; тартиби пешниҳоди ариза дар бораи озод кардан аз адои ҷазо; қатъ гардидани адои ҷазо ва тартиби озод кардан; дигар паҳлуҳои иҷрои ҷазои корҳои ҳатмӣ [30-М]; [32-М].

17. Айни замон дар кишвар ислоҳоти низоми ҷазо қараён дорад, ки самтҳои афзалиятноки он пурзӯр намудани мубориза ба муқобили ҷиноятҳои вазнин ва махсусан вазнин ҳангоми сабук кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна мебошад. Сиёсати давомдор оид ба гуманизатсия, ташаккули муносибати сифатӣ ба дарки моҳияти ҷазои ҷиноятӣ, сабук кардани сиёсати ҷазо, пеш аз ҳама, дар афзоиши намудҳои ҷазое, ки қонунгузориҳои ҷиноятӣ пешбинӣ кардааст ва бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста нестанд, васеъ намудани доираи асосҳои татбиқи онҳо ва такмил додани танзими иҷрои онҳо зоҳир мегардад. Ислоҳоте, ки дар ду даҳсолаи охир дар низоми ҷазои ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ анҷом дода шудааст, рушди ҷазоҳои алтернативии маҳрум сохтан аз озодиро, махсусан таъхирнопазир кардааст. Ин раванд на танҳо бо тавсеаи амалии татбиқи ин намудҳои ҷазои ҷиноятӣ, такмили механизми танзими ҳуқуқии онҳо, балки инчунин бо ҷустуҷӯи васеи таносуби оптималии фишороварии мазмуни ҳамаи ҷазоҳои ҷиноятии муқарраркардаи қонунгузориҳои амалкунанда пешбинӣ шудааст, ки дар байни онҳо корҳои ислоҳӣ мавқеи муҳимро ишғол мекунад [27-М]; [48-М].

18. Қонунгузорӣ намуди кор ва шакли иншоотро барои адои корҳои ҳатмӣ дақиқан муқаррар накардааст ва судҳо низ инро муайян накарда, ба зиммаи мақомоти маҳаллӣ вогузор менамоянд. Дар ин ҷо бояд намудҳои корҳое, ки барои адои корҳои ҳатмӣ мувофиқ мебошанд ва ҳамчунин намудҳои иншоот (давлатӣ ва ё ғайридавлатӣ) муқаррар карда шаванд. Ҳамзамон мо ҷонибдори ташкили сохтори нав оид ба иҷрои ҷазои корҳои ҳатмӣ мебошем, зеро иҷрои корҳои ҳатмӣ дар маҳалли истиқоматӣ сохтор ва ё шахси масъулро тақозо менамояд. Инро ба инобат гирифта, дар ноҳияҳо

(шаҳрҳо) ба нафъи кор хоҳад буд агар шуъбаи махсуси нозир бар раванди иҷрои ҷазои қорҳои ҳатмӣ бо ҳузури намоёндаи он дар ҳайати сохтори ҷамоатҳои шаҳрак ва деҳот созмон дода шавад.

19. Дар шароити кӯҳистони кишвар мушкilotи таъмини маҳкумшуда бо ҷойи қор дар маҳалли истиқомат ва назорати ӯ хароҷот ва шумораи муайяни қормандонро талаб менамояд. Дар минтақаҳои кӯҳӣ ҳатто маҳалҳои мавҷуданд, ки ба он ҷойҳо рафту омад душвор мебошад. Бинобар ин, чунин ҳолатҳо қори нозироти қорҳои ислоҳиро басо душвор қардонид, аз онҳо хароҷоти зиёдатӣ тақозо менамоянд. Бо ин назардошт, масъалаи қарри нозироти қорҳои ислоҳӣ ва сарчашмаи хароҷоти нозирот дар раванди назорати маҳкумшуда дар маҳалли истиқомати ва тартиб додани ҳуҷҷатҳои ӯ бояд дар сатҳи қонунгузорӣ муайян ва муқаррар қарда шавад.

20. Иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд қардан дар хизмати қарбӣ бо истифодаи чунин воситаҳои ислоҳӣ, ба мисли меҳнати қориданоки қамъиятӣ, қорҳои тарбиявӣ ва таълими қарбӣ аз рӯйи қарномаҳои махсус сурат меқарда. Аммо дар қонунгузорӣ таълими қарбӣ ва омодагии қарбӣ ҳамчун воситаи ислоҳӣ муқаррар қарда нашудааст. Қамзамон дар қонунгузорӣ истифодаи воситаҳои тарбиявӣ нисбати маҳкумшудаҳои ҷазои маҳдуд қардан дар хизмати қарбӣ муқаррар қарда нашудааст, қорнобар ин, пешниҳод менамоем, ки дар м. 14 ҚИҚҚ ҚТ таълими қарбӣ ҳамчун воситаи ислоҳи маҳкумшудагон муқаррар қарда шавад. Инчунин дар қори 16 як моддаи диқар ба масъалаи татқиқи қорҳои ислоҳӣ нисбати шаҳсои маҳкумшуда ба ҷазои маҳдуд қардан дар хизмати қарбӣ пешбини шавад. Дар моддаи мақкур бояд истифодаи қораҳои тарбиявӣ, номгӯйи иқдоми таҳддор ва субъектҳои босалоҳияти татқиққунанда бояд мушаххас ва муқаррар қарда шавад [50-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Пешниҳод қарда мешавад, ки дар қонуни қиноятӣ мафҳуми маҳдуд қардани озодӣ дар қ. 1 м. 54 ҚҚ ҚТ дар чунин шакл таҳрир қарда шавад: «Маҳдуд қардани озодӣ намуди ҷазои қинояти мебошад, ки бо қудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз қомеа вобаста намебошад ва он бо маҳдуд шудани ҳуқуқҳои маҳкумшуда ва иҷрои уҳдадорҳои иловагӣ бо адои ҷазо дар қойи истиқомати худ ифода қарда мешавад».

2. Муҳлати корҳои ҳатмӣ (м. 48 (1) КҶ ҚТ) барои шахсони бекор то 8 соат дар як рӯз муқаррар карда шавад. Ин ба маҳкумшуда имконият медиҳад, ки муҳлати ҷазоро ҳар чӣ зудтар адо намояд ва ҳам бо кор таъмин намудани маҳкумшударо осонтар менамояд. Бинобар ин, пешниҳод менамоем, ки ҳаҷми кор то ба 480 соат расонида шавад **[33-М]**.

3. Дар қ. 3 м. 52 КҶ ҚТ чунин бандҳо илова карда шавад: “ё) заноне, ки дар тарбияшон кӯдакони то 5 сола доранд; ж) шахсоне, ки такроран ҷиноят содир кардаанд” “з) шахсоне, ки алимент месупоранд”.

4. Муҳлати татбиқи ҷазои корҳои ислоҳӣ то се сол дароз карда шуда, нигоҳдошти музди меҳнат дар ҳаҷми аз панҷ то бист фоиз муқаррар гардад.

5. Дар қисми 3 м. 54 КҶ ҚТ чунин муқаррарот ҳамроҳ карда шавад: «шахсоне, ки дар ҳудуди қаламрави ҚТ ҷойи зисти доимӣ надоранд, ба кор ҷалб карда нашаванд».

6. Дар қонунгузори ҷиноятӣ (м. 48 (1) КҶ ҚТ) бояд бо истилоҳи зерин: «Корҳои ҳатмӣ дар ҳудуди минтақаи шаҳрӣ ё маҳалҳои ноҳия, ки маҳкумшуда воқеан зиндагӣ мекунад, адо карда мешаванд» ва «вале дар маҳалли истиқомати маҳкумшуда» ба истилоҳи «вале дар ҳудуди минтақаҳои шаҳрӣ ё ноҳияе, ки маҳкумшуда воқеан зиндагӣ мекунад» иваз карда шавад **[30-М]; [32-М]**.

7. Дар м. 41-и КИҶ ҚТ бояд иловаи зерин ворид карда шавад: “Аз тарафи нозироти корҳои ислоҳӣ кори тарбиявӣ бо маҳкумшудагон ташкил ва анҷом дода шавад” **[52-М]**.

8. Пешниҳод менамоем, ки дар м. 14 КИҶ ҚТ таълими ҳарбӣ ҳамчун воситаи ислоҳи маҳкумшудагон муқаррар карда шавад. Инчунин дар боби 16 КИҶ ҚТ як моддаи дигар ба масъалаи татбиқи корҳои ислоҳӣ нисбати маҳкумшудагони ҷазои маҳдуд кардан дар хизмати ҳарбӣ пешбинӣ карда шавад **[50-М]**.

9. Қисми 10 м. 52 КИҶ ҚТ ба ҳолатҳое, ки ба маҳкумшуда ҷиҳати баромадан аз ҳудуди адои ҷазо иҷозат дода мешавад, бахшида шавад **[53-М]**.

10. Пешниҳод мегардад, ки дар номи м.м. 48, 49 ва дигар меъёрҳои КИҶ ҚТ истилоҳи “маҳалли адои ҷазо” ба истилоҳи “муассисаи адои ҷазо” иваз карда шавад **[53-М]**.

11. Дар назди идораи корҳои ислоҳӣ ё дар мақомотҳои маҳаллии ҳокимият ҳадамоти махсуси иҷрокунандаи ҷазои корҳои ҳатмӣ ташкил карда шавад.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Монографияҳо:

[1-М]. Зокиров, З.Х. Тавсифи ҳуқуқи ҷиноятии мусодираи молу мулк [Матн]: монография / З.Х. Зокиров.. – Душанбе: «Нашри Камол», 2016. – 152 с.; ISBN 978-99975-0-472-3.

[2-М]. Зокиров, З.Х. Мусодираи молу мулк: дирӯз ва имрӯзи он [Матн]: монография / З.Х. Зокиров. – Душанбе: «Сухан», 2016. – 96 с.; ISBN 978-99947-0-702-05.

[3-М]. Зокиров, З.Х. Масъалаҳои мубрами ҳуқуқшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / З.Х. Зокиров. – Душанбе, 2020. – 166 с.; ISBN 978-99975-0-990-1.

[4-М]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи ҷиноятии мусодираи молу мулк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография: наشري аввал [Матн] / З.Х. Зокирзода / Зери таҳрири Шарипов Тақдиршо Шарифович – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – 196 с.; ISBN 978-99985-977-0-9.

[5-М]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография наشري аввал / З.Х. Зокирзода. – Душанбе: «Маориф ва фарҳанг», 2021. – 185 с.; ISBN 978-99975-398-7-8.

[6-М]. Зокирзода, З.Х. Ҷазои ҷиноятӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ [Матн]: монография: наشري аввал // З.Х. Зокирзода. – Душанбе: «Ашӯриён», 2023. – 215 с.; ISBN 978-99985-3721-7.

II. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расидаанд:

[7-М]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества [Текст] / З.Х. Зокиров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2017. – № 2/10. – С. 222-229; ISSN 2074-1847.

[8-М]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества в теории уголовного права [Текст] / З.Х. Зокиров // Вестник РТСУ. – 2018. – Т. 1. – №1 (61). – С. 88-95; ISSN 2074-1847.

[9-М]. Зокирзода, З.Х., Шарипов, Т.Ш. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятӣ давлатҳои пасошуравӣ оид ба ҷазо дар намуди мусодираи молу мулк [Матн] / З.Х. Зокирзода, Т.Ш. Шарипов // Маҷалаи академии ҳуқуқ. – 2019. – №4 (32). – С. 104-113; ISSN 2305-0535.

[10-М]. Зокирзода, З.Х. Конфискация имущества в теории уголовного права: сущность и содержание [Текст] / З.Х. Зокирзода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2021. – №2 (42). – С. 90-96; ISSN 2410-2903.

[11-М]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Ҳифзи ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ дар муносибатҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2021. – №4. – С. 220-229; ISSN 2074-1847.

[12-М]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Некоторые вопросы криминализации и декриминализации клеветы в уголовном законодательстве Республики Таджикистан [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №3. – С. 207-214; ISSN 2074-1847.

[13-М]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д. Низомии ҷазо дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №5. – С. 223-230; ISSN 2074-1847.

[14-М]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д., Алиев, И.И. Масъалаҳои асосии мақсади ҷазо дар сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов, И.И. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №6. – С. 218-225; ISSN 2074-1847.

[15-М]. Зокирзода, З.Х., Мелюханова, Е.Е. Совершенствование уголовного законодательства Российской Федерации и Республики Таджикистан о конфискации имущества

[Матн] / З.Х. Зокирзода, Е.Е. Мелюханова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №7. – С. 294-301; ISSN 2074-1847.

[16-М]. Зокирзода, З.Х. Асосҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асоси ва иловагӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 294-301; ISSN 2074-1847.

[17-М]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д. Баъзе масъалаҳои объекти қасдан расонидани зарари миёна ба саломатии инсон [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №11. – С. 212-219; ISSN 2074-1847.

[18-М]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Оид ба масъалаи декриминализатсия кардани тухмат ва таҳқир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – 2022. – №1(25). – С. 68-81; ISSN 2414-9217.

[19-М]. Зокирзода, З.Х., Азимов, Ф.А. Баъзе масъалаҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ тибқи Вандидод ва таносуби он бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Азимов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – 2022. – №2(26). – С. 29-43; ISSN 2414-9217.

[20-М]. Зокирзода, З.Х. Мафҳум ва моҳияти ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд [Матн] / З.Х. Зокирзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – № 4 (56). – 37-48; ISSN 2412-141X.

[21-М]. Зокирзода, З.Х. Мушкilotи системавии таносуби намудҳои ҷазои асосӣ ва иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Законодательство. – 2022. – №4(48). – С. 120-126; ISSN 2410-2903.

[22-М]. Зокирзода, З.Х., Алиев, И.И. Пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ ҳамчун шакли амалисозии функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, И.И. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №2. – С. 250-254; ISSN 2074-1847.

[23-М]. Зокирзода, З.Х., Алиев, И.И. Шаклҳои амалисозии функцияи ҷаримавии ҷавобгарии ҳуқуқӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода,

И.И. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №3. – С. 213-219; ISSN 2074-1847.

[24-М]. Зокирзода, З.Х., Воробьев, С.М., Бобохонов, Ф.А. Конфискация имущества в Конституции и Уголовном кодексе Республики Таджикистан: сравнительно-правовой анализ [Текст] / З.Х. Зокирзода, С.М. Воробьев, Ф.А. Бобохонов // Человек: преступление и наказание. – 2023. – Т.31. – №3. – С. 352-360; ISSN 1999-9917.

[25-М]. Зокирзода, З.Х., Шодизода, Н.М. Проблемаҳои тақдир қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҷавобгарии ҷиноятӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – 2023. – №11. – С. 232-239; ISSN 2074-1847.

[26-М]. Зокирзода, З.Х. Шароити иҷрои қарзҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №4-1. – С. 232-241; ISSN 2074-1847.

[27-М]. Зокирзода, З.Х. Масъалаҳои таъкиди ҳуқуқи иҷрои қарзҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2024. – № 1(33). – С. 237-249; ISSN 2414-9217.

[28-М]. Зокирзода, З.Х. Моҳият ва мазмунҳои қарзҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2024. – № 3(100). – С. 64-75; ISSN 2411-1945.

[29-М]. Зокирзода, З.Х. Моҳият ва мазмунҳои қарзҳои ҳатмӣ ҳамаҷун намуди ҷазои ҷиноятӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2024. – № 4 (101). – С. 48-58; ISSN 2411-1945.

[30-М]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи иҷрои қарзҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – № 4 (52). – С. 199-210; ISSN 2410-2903.

[31-М]. Зокирзода, З.Х. Мақоми ҳуқуқи шахсоне, ки ба маҳдуд кардани озодӣ маҳкум шудаанд [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №8. – С. 231-238; ISSN 2074-1847.

[32-М]. Зокирзода, З.Х. Танзими ҳуқуқи иҷрои қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2024. – № 1 (61). – 19-29; ISSN 2412-141X.

[33-М]. Зокирзода, З.Х., Маҳмадқубова, С.М. Таъини ҷазо дар намуди қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.М. Маҳмадқубова // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2025. – № 1 (65). – С. 52-64; ISSN 2412-141X.

III. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[34-М]. Зокиров, З.Х. Моҳияти мусодираи молу мулк ҳамчун ҷазои иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокиров // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи илмӣ ва оммавии устодони ДОТ дар ноҳияи Рашт. – Душанбе: «Сухан», 2016. – С. 31-46.

[35-М]. Зокиров, З.Х. Восстановление социальной справедливости как цель конфискации имущества. Материалы LVII Итоговой Международной научно-практической конференции «Юриспруденция и основы правового поведения в современном гражданском обществе». [Текст] / З.Х. Зокиров // Общество Науки и Творчества. – 23 февраля, 2018 г. – Россия, Казань. – С. 63-68.

[36-М]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества. Материалы LVII Итоговой Международной научно-практической конференции «Юриспруденция и основы правового поведения в современном гражданском обществе» [Текст] / З.Х. Зокиров // Общество Науки и Творчества. – 23 февраля 2018 г. – Россия, Казань, 2018. – С. 69-78.

[37-М]. Зокиров, З.Х. Конфискация имущества и другие виды наказания в Матикане (Краткий закон Сасанидов) как историко-правовой источник [Текст] / З.Х. Зокиров // Вестник Науки и Творчества. – 2018. – № 5 (29). – С. 13-15.

[38-М]. Зокиров, З.Х., Латифов, М.А., Саидов, Н.Т. Наказание в мусульманском уголовном праве: незабытая история [Текст] / З.Х. Зокиров, А.М. Латифов, Т.Н. Саидов // Научное знание современности. – 2018. – № 5(17). – С. 18-23.

[39-М]. Зокиров, З.Х., Латифов, М.А., Саидов, Н.Т. Особенности конфискации имущества и другие виды наказания в государстве Тимуридов: исторический аспект [Текст] / З.Х.

Зокиров, А.М. Латифов, Т.Н. Саидов // Научное знание современности. – 2018. – № 5 (17). – С. 29-33.

[40-М]. Зокиров, З.Х. Сущность конфискации имущества как дополнительное наказания [Текст] / З.Х. Зокиров // Законодательства. – 2018. – № 1 (29). – С. 74-77. ISSN 2410-2903.

[41-М]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества [Текст] / З.Х. Зокиров // В сборнике: ЭКСПЕРТ ГОДА 2020 / Сборник статей Международного научно-исследовательского конкурса. Петрозаводск, 2020. – С. 135-144.

[42-М]. Зокирзода, З.Х. Критерияи ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Маводҳои конференсияи илмӣ-назариявии устодон, кормандон ва донишҷӯёни Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба 25-солагии Ваҳдати миллӣ” ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) (18-23 апрели соли 2022 – ҳафтаи илм). – Рашт, 2022. – С. 9-10.

[43-М]. Зокирзода, З.Х. Маҳакҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ (9 декабри соли 2022) / зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Қурбонализода Н.Ш. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2022. – С. 187-193.

[44-М]. Зокирзода, З.Х. Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества: понятие и сущность [Текст] / З.Х. Зокирзода // Основные подходы к управлению знаниями в науке и образовании: сборник научных трудов. – Казань: Общество с ограниченной ответственностью "САНТРЕМ", 2023. – С. 224-230.

[45-М]. Зокирзода, З.Х. Ҷазоҳое, ки ба ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд: мафҳум, хусусият ва моҳияти он [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. – № 1(13). – С. 69-73; ISSN 3078-3402.

[46-М]. Зокирзода, З.Х. Мақсади ҷазо ҳамчун асоси сиёсати ҷиноятӣ давлат дар соҳаи муқовимат бо ҷинояткорӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. – №2(14). – С. 77-80; ISSN 3078-3402

[47-M]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи иҷрои қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №3 (15). – С. 86-96; ISSN 3078-3402.

[48-M]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои ташкилӣ-ҳуқуқи иҷрои қорҳои ислотӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Научно-просветительская деятельность в условиях глобализации: сборник научных трудов. – Казань: общество с ограниченной ответственностью «Базис», 2024. – С. 163-170.

[49-M]. Зокирзода, З.Х. Мафҳум ва хусусиятҳои маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Научно-просветительская деятельность в условиях глобализации: сборник научных трудов. – Казань, 2024. – С. 156-162.

[50-M]. Зокирзода, З.Х. Иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода / Маҷмуаи маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Мушкилоти муқориза бо ҷиноятқорӣ дар фазои Аврусиё», бахшида ба «Соли маърифати ҳуқуқӣ» (ш. Душанбе, 10 майи 2024) / Зери таҳрири д.и.ҳ., дотсент Р.Ҳ. Раҳимзода. – Душанбе: Нашрияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024. – С. 109-118.

[51-M]. Зокирзода, З.Х., Маҳмадқубова, С.М. Баъзе масъалаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ дар давлати Сомониён [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.М. Маҳмадқубова // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №1 (1). – С. 63-72; ISSN 3079-1758.

[52-M]. Зокирзода, З.Х., Шарипов, Т.Ш. Проблемаҳои истифодаи воситаҳои ислотӣ нисбат ба шахсоне, ки қорҳои ислотиро адо (иҷро) менамоянд [Матн] / З.Х. Зокирзода, Т.Ш. Шарипов // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №1 (1). – С. 6-19; ISSN 3079-1758.

[53-M]. Зокирзода, З.Х. Баъзе масъалаҳои иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд қардани озодӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №1 (1). – С. 20-33; ISSN 3079-1758.

[54-M]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Баъзе ҷанбаҳои баҳсноки таъини ҷазои қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Баҳши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №2 (2). – С. 26-35; ISSN 3079-1758.

[55-M]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои ташкилии ҳуқуқии иҷроии қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // 15-солагии Кодекси муҳофизатии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамо: маҷмуаи маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, ш. Душанбе, 03 декабри с. 2024 / Зери таҳрири н.и.х., генерал майёри милитсия П.А. Насуриён, д.и.х., дотсент Р.Р. Раҳмадҷонзода. – Душанбе: Нашриёти Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. – С. 129-136.

[56-M]. Зокирзода, З.Х. Масоили танзими ҳуқуқии таъини ҷазо дар намуди қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода / Маводди VII-умин конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалии «Ҳуқуқи инсон ва ҷаҳонишавӣ» баҳшида ба Рӯзи ҳуқуқи инсон ва эълон гардидани «Соли маърифати ҳуқуқӣ» // Зери назари умумии н.и.х. П.А. Насуриён, д.и.х., дотсент Р.Р. Раҳмадҷонзода. – Душанбе: Нашриёти ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. – С. 126-133.

[57-M]. Зокирзода, З.Х. Мафҳуми ҷазоҳое, ки ба ҷудо негӯ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд [Матн] / З.Х. Зокирзода // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии устодон, қормандон ва донишҷӯёни Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт баҳшида ба 26-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) (14-20 апрели соли 2023. – Ҳафтаи илм). – Рашт, 2023. – С. 114-117.

[58-M]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои ташкилӣ-ҳуқуқии иҷроии қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии устодон, қормандон ва донишҷӯёни Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт баҳшида ба соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шудани соли 2024, 27-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) (15-20 апрели соли 2024 – ҳафтаи илм). – Рашт, 2024. – С. 93-97.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 343+343.98 (575.3)

ББК: 67.99(2)93+67.99(2)94(2Т)

З— 81

ЗОКИРЗОДА ЗАФАР ХАЙРУЛЛО

ОСНОВНЫЕ НАКАЗАНИЯ, НЕ СВЯЗАННЫЕ С ИЗОЛЯЦИЕЙ ОСУЖДЕННОГО ОТ ОБЩЕСТВА: ПРОБЛЕМЫ ДОКТРИНЫ, ПРАВОПРИМЕНЕНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертация выполнена на кафедре уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Шарипов Такдиршох Шарипович** – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Абдухамитов Валиджон Абдухалимович** – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного права юридического факультета Российско-Таджикского (Славянского) университета;

Бободжонзода Исрофил Хусейн – доктор юридических наук, доцент, заведующий отделом теоретических проблем государства и современного права Института государства и права Национальной Академии наук Таджикистана;

Салаев Нодирбек Сапарбаевич – доктор юридических наук, профессор отдела уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета Республики Узбекистан.

Ведущая организация: Образовательное учреждение Высшего профессионального образования «Академия Министерства Внутренних дел Республики Таджикистан» (г. Душанбе).

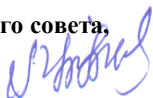
Защита диссертации состоится «16» мая 2026 г., в 10⁰⁰ часов на заседании диссертационного совета 6Д.КОА-019 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, корпус 11, 1 этаж, зал диссертационного совета юридического факультета).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Адрес: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17 E-mail: gobil9498@mail.ru
Тел: 988949405.

Автореферат разослан: «__» _____ 2026 года.

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат юридических наук

Мирзозода К.Х.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. После распада СССР и обретения Республикой Таджикистан независимости начался современный этап развития уголовного законодательства. Законодательство РТ на основе внесенных изменений стало более гуманным, были введены новые виды уголовных наказаний. Изменения и дополнения, внесенные в законодательство Республики Таджикистан в этой связи, придали законодательству страны более гуманный и четкий вид, соответствующий требованиям эпохи современного правового развития.

Уголовное наказание служит одним из эффективных средств в борьбе против преступности и, следовательно, система исполнения наказаний напрямую связана с уголовной политикой государства. Современная уголовно-правовая политика государства в сфере наказания реализуется в двух противоположных направлениях: гуманизации и интенсификации. Это одна из ярких черт современной правовой политики Республики Таджикистан в нынешний период развития и совершенствования правовой и законодательной политики страны. Процесс гуманизации уголовных наказаний охватывает большое количество государств, и внутреннее уголовное законодательство должно учитывать эту проблему. Именно поэтому нормы и санкции уголовного законодательства регулярно и систематически адаптируются к требованиям гуманных принципов.

Система уголовных наказаний представляет собой обширный правовой спектр, где существуют различные наказания с учетом того, что насколько они связаны с лишением лица, совершившего преступление, свободы и, соответственно, изоляцией осужденного от общества. Исходя из того, что лишение свободы представляет собой наказание за тяжкие и особо тяжкие преступления и, соответственно, все усилия государства направлены на то, чтобы соблюдать баланс интересов всего общества и защищать его от преступных посягательств, но при этом принимаются гуманные меры уголовно-правового воздействия в отношении преступников. Подобные усилия государства определяют существование и регулирование системы наказания, не зависящей от меры изоляции осужденного от общества.

В настоящее время реализуется в стране уголовно-правовая политика, направленная на укрепление и расширение сферы, в которой применяются так называемые альтернативные виды

наказания. В результате реализации основных видов наказаний, выдвинутые автором труда появляются новые возможности для профилактики рецидивизма и воспитания лиц, совершивших преступления. Кроме того, назначение таких наказаний позволяет снизить расходы на содержание осужденных, что в свою очередь может оказать положительное влияние на государственный бюджет.

Безусловно, анализ действующего законодательства относительно вопросов связанных с назначением и исполнением основных видов наказаний показывает, что в этом направлении существуют определенные проблемы. При назначении всех видов тяжких наказаний, суды обычно допускают отдельные ошибки и недочеты и это повышает значимость проведения научных исследований в данной области.

Рассматриваемые автором наказания имеют свою уникальную историю становления и развития. Необходимость их применения на протяжении всей истории была обусловлена разными факторами: от экономии процессуальных и финансовых средств до достижения такой социально важной и полезной для общества цели, как снижение рецидивизма, реализация гуманных идей и концепций. В последнее время в уголовном законодательстве большинства стран все больше внимания уделяется вопросу основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества с целью сделать законодательство более гуманным.

Многолетний опыт уголовного законодательства и исполнения уголовных наказаний в стране показал, что правовые акты, связанные с регулированием общественных отношений в этой сфере, имеют существенные недостатки, обусловленные поспешностью их принятия. Вместе с тем с момента принятия данных документов прошло много времени, а их положения становятся сложными и малопонятными из-за внесения чрезмерных изменений и дополнений. Например, некоторые законодательные нормы не соответствуют действующей в стране практике, а отдельные виды наказаний утратили механизм реализации. В частности, наказание в виде ограничения свободы в судебной практике длительное время не применялось, а необходимые меры относительно механизма его реализации не принимались.

Как видно из статистических данных, обязательные работы в 2019 году составили 586 единиц, в 2020 году – 673 единицы, в 2021

году – 585 единиц, в 2022 году – 812 единиц, в 2023 году – 757 единиц, в 2024 году – 573 единицы, исправительные работы в 2019 году – 588 единиц, в 2020 году – 710 единиц, в 2021 году – 535 единиц, в 2022 году – 575 единиц, в 2023 году – 537 единиц, в 2024 году – 368 единиц, ограничения по военной службе в 2019 году – 44 единицы, в 2020 году – 52 единицы, в 2021 году – 41 единица, в 2022 году – 65 единиц, в 2023 году – 63 единицы, в 2024 году – 84 единицы [44].

Стоит отметить, что правительство страны принимает необходимые правовые меры по реализации правовой политики и повышению эффективности уголовно-правовой политики. Президент страны, Лидер нации уважаемый Эмомали Рахмон в своих выступлениях неоднократно высказывал полезные замечания по вопросам правовой политики, повышения правосознания, безусловного исполнения законодательства страны. В частности, им было отмечено: «Главная цель повышения правосознания граждан состоит в том, чтобы признание и уважение, соблюдение и реализация закона стали делом обычая и традиции. Поскольку, как показывают процессы развития мирового сообщества, прогресса и развития может достичь только такое общество, в котором Конституция и законы безусловно соблюдаются и реализуются, а верховенство права обеспечивается как важная ценность государства, основанного на верховенстве права» [43]. В государственной Концепции правовой политики на 2018-2028 годы отмечено что «в современных условиях уголовное законодательство выступает одним из важных средств регулирования общественных отношений и защищает интересы личности, общества и государства от преступных посягательств» [2]. Концепция уголовно-правовой политики Республики Таджикистан рассматривает гуманизацию уголовного законодательства как одно из направлений государственной уголовной политики [1]. В целом, в стране разработаны нормативные правовые акты в соответствующих сферах уголовно-правовой политики.

Степень изученности темы исследования. Заметен вклад отечественных ученых и исследователей в изучение и рассмотрение вопроса об основных наказаниях, не связанных с изоляцией осужденного от общества. Несмотря на то, что в отечественной юридической науке данный вопрос не был детально изучен в рамках комплексного исследования, однако отечественные ученые, такие как А.А. Абдурашидзода [24], Дж.А. Абдуллозода [23], У.А. Азиззода [25],

А.М. Диноршох [14], З.А. Камолов [28], Н.А. Кудратов [6], М.М. Махмудов [7], Э.Б. Миралиев [34], С.Т. Мирзоев [35], Н.М. Надирзода [36], А.И. Сафарзода [39], А.С. Тагозода [40], И.Р. Тулиев [41], Т.Ш. Шарипов [22] и другие затронули этот вопрос.

В исследованиях отечественных ученых основные виды наказаний, не связанные с изоляцией осужденного от общества, изучены недостаточно полно, затронуты лишь некоторые аспекты этих наказаний. Относительно аспектов содержания, назначения и исполнения основных наказаний не связанных с изоляцией осужденного от общества, исследователи А.А. Абдурашидзода [11] и И.Р. Тулиев [41] проявили большой интерес. Из четырех основных видов наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, только исправительные работы стали предметом детального исследования таких отечественных ученых как Т.Ш. Шарипов [22], З.А. Камолов [16], А.А. Абдурашидзода [24], Н.М. Нодирзода [36; 17]. В то же время имеется ряд работ по уголовному праву, разработанных отечественными учеными и освещающих отдельные аспекты исследуемой темы [3]. В целом, в отечественной юридической науке до сих пор не проведено комплексное монографическое и диссертационное исследование по рассматриваемой теме.

В отличие от таджикских юристов, многие российские ученые уделяли особое внимание отдельным аспектам предмета исследования и некоторым видам основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, например, В.П. Марков [33], Е.Е. Мелюханова [8], С.А. Рожков [20], В.А. Уткин [10] и другие. В работе этих исследователей были рассмотрены многие аспекты основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, в том числе вопросы системы таких наказаний, их содержания, порядка назначения и исполнения. Вопросы содержания, характера, назначения и исполнения наказания в виде обязательных работ рассматриваются в трудах следующих исследователей: С.Н. Бударов [13], В.А. Дуюнов [27], А.П. Кузнецов [18], Е.В. Лядов [19], Н.Г. Осадчая [38] и другие.

Вопросам содержания, сущности, назначения и исполнения наказания в виде исправительных работ уделяли внимание следующие исследователи: Д.А. Бова [12], Н.С. Ирина [15], А.В. Корнеева [31], П.Н. Красоткин [32], В.Н. Орлов [37], О.П. Шибанкова [42] и другие.

Вопросы понятия, сущности, порядка назначения и исполнения наказания в виде ограничения по военной службе рассмотрены в исследованиях следующих исследователей: Ю.Н. Ермолович [4], А.Л. Карабанов [29], Т.В. Уткина [21] и другие.

Вопрос об ограничении свободы является одним из самых спорных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, и обсуждался многими исследователями, в том числе С.Б. Бойко [26], Е.В. Колбасова [30], Р.В. Комбаров [5], И.В. Соколов [9] и другие.

Так, отечественные и зарубежные ученые внесли вклад в изучение различных аспектов основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, в том числе обязательных и исправительных работ, ограничения по военной службе, ограничения свободы. Однако, как было отмечено, большинство из вышеупомянутых исследований являются разрозненными и неполными и относятся они в основном к зарубежному уголовному праву и, следовательно, не охватывают современное таджикское законодательство. В то же время отдельные аспекты исследуемой темы не исследовались и не обсуждались на основе отечественного законодательства и судебной практики. В связи с этим данное исследование считается одним из первых диссертационных исследований на тему основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества по законодательству и правоприменительной практике Республики Таджикистан и будет иметь существенное значение для отечественной юридической науки и правоприменительной практики страны.

Связь исследования с программами, либо научной тематикой. Настоящее диссертационное исследование является частью научных проектов кафедры уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета ТНУ, посвященных теме «Актуальные теоретические и практические вопросы уголовного законодательства и реализации уголовного наказания (на 2021-2025 годы)».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является изучение и доктринальное исследование, правоприменение и совершенствование уголовного законодательства, назначение и

исполнение уголовных наказаний. Вместе с тем целью настоящего исследования является определение понятия и сущности, порядка назначения и исполнения наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе, ограничения свободы, выявление недостатков и совершенствование законодательства страны в области указанных наказаний.

Задачи исследования. Для достижения поставленных целей необходимо решить следующие задачи:

- определение понятия и сущности наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества;
- исследование проблем целей наказания в уголовного права Республики Таджикистана;
- исследование проблем системы наказания в уголовном праве Республики Таджикистан;
- определение сущности и содержания обязательных работ в качестве вида уголовного наказания;
- определение характера и содержания исправительных работ;
- определение понятия и правовых признаков ограничений по военной службе;
- определение понятия и признаки ограничения свободы;
- расследование назначений наказания в виде обязательных работ;
- рассмотреть вопрос о назначении наказания в виде исправительных работ;
- изучение вопроса назначения наказания в виде ограничения по военной службе;
- изучение вопроса назначения наказания в виде ограничения свободы;
- рассмотрение правового регулирования исполнения обязательных работ;
- рассмотрение вопроса об исполнении наказания в виде исправительных работ;
- рассмотрение вопроса об исполнении наказания в виде ограничения по военной службе;
- рассмотрение вопроса об организации исполнения наказания в виде ограничения свободы.

Объект исследования. Объектом исследования являются основные виды наказаний, не связанные с изоляцией осужденного от общества.

Предмет исследования. Предметом исследования является изучение понятия и сущности, порядка назначения и исполнения наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества.

Этап, место и период проведения исследования (исторические рамки исследования).

Исследование состоит из двух конкретных этапов.

На первом этапе (2022-2023 годы) проведена систематизация, которая утверждена Ученым советом научно-информационных ресурсов по теме исследования.

На втором этапе (2023-2025 годы) поставленные цели и задачи были достигнуты. По теме исследования опубликованы научные статьи и подготовлена диссертация.

Исследование охватывает вопросы некоторых историко-правовых систем, в том числе зороастрийского, мусульманского и советского периодов. Исследование широко охватывает законодательство и теоретические основы за 1994–2025 годы.

Место проведения исследования – кафедра уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета Таджикского национального университета. Период исследования охватывает 2022-2025 годы.

Теоретическую основу диссертационных исследований.

Теоретическую основу диссертационного исследования составили Послания Президента Республики Таджикистан, Основателя мира и национального единства – Лидера нации уважаемого Эмомали Рахмона, сборник теоретических и практических трудов по основным проблемам уголовно-правовой доктрины, связанные с исследуемой темой, а также труды отечественных и зарубежных ученых, в том числе А.А. Абдурашидзода, Д.А. Абдуллозода, У.А. Азиззода, С.Б. Бойко, Д.А. Бова, С.Н. Бударов, А.М. Диноршох, В.А. Дуюнов, Я.Н. Ермолович, Н.С. Ирина, З.А. Камолов, А.Л. Карабанов, А.В. Корнеева, Е.В. Колбасова, Р.В. Комбаров, П.Н. Красоткин, А.П. Кузнецов, Н.А. Кудратов, Е.В. Лядов, М.М. Махмудов, В.П. Марков, Е.Е. Мелюханова, Э.Б. Миралиев, С.Т. Мирзоев, Н.М. Нодирзода, В.Н. Орлов, Н.Г. Осадчая, С.А. Рожков, А.И. Сафарзода, И.В. Соколов, А.С.

Тагозода, И.Р. Тулиев, Т.В. Уткина, В.А. Уткин, Т.Ш. Шарипов, О.П. Шибанкова и другие.

Методологические основы исследования. Основу методов исследования диссертации составляют общенаучные философские и специальные юридические методы.

Для решения поставленных задач применены формально-юридические, формально-логические, сравнительно-правовые, статистические и другие общенаучные и специальные методы, разработанные наукой и проверенные на практике. С применением формально-юридического метода формально были проанализированы, исследованы и представлены понятия и сущность основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, понятия и сущность обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе и ограничения свободы, а также иные правовые понятия и термины, связанные с предметом исследования. С использованием формально-логического метода проанализирован и рассмотрен порядок назначения и исполнения наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе, ограничения свободы, а также судебных приговоров за указанные преступления, выявлены имеющиеся недостатки. Методом публичного сравнения анализируется уголовное законодательство и исполнение уголовного законодательства Республики Таджикистан с другими зарубежными странами. В ходе исследования использовался статистический метод, и на основе достоверных официальных источников были проанализированы статистические данные о применении уголовных наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ и ограничения по военной службе на практике и сделаны соответствующие выводы. При этом в исследовании, используя его термины, были рассмотрены определения правовых категорий в действующем законодательстве.

Эмпирическая предпосылка. В процессе исследования изучен опыт правоохранительных органов Республики Таджикистан в сфере исполнения основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, в том числе Службы исполнения наказаний при Правительстве Республики Таджикистан, более 635 дел из архива Верховного суда Республики Таджикистан, статистические данные Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, а также более 250 исполнительных постановлений о наказаниях в виде

обязательных работ, исправительных работ и ограничения по военной службе.

Научная новизна исследования. Научная новизна диссертационного исследования проявляется в комплексном и доктринальном исследовании, правоприменении и совершенствовании основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества. В то же время данное исследование является одним из первых проведенных комплексных научных исследований, которое охватывает все соответствующие аспекты рассматриваемой диссертантом работы в виде обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе и ограничения свободы.

Проанализировано содержание рассматриваемых видов наказаний с учетом уголовного права и права исполнения уголовных наказаний, что позволяет не только оценить материальные атрибуты данного вида наказания, но и определить его особенности и правовое положение осужденного.

При написании диссертации и обосновании положений, предлагаемых к защите, автор опирался на имеющийся зарубежный опыт в данной сфере и выявил возможности его осмысления применительно к развитию уголовного законодательства Республики Таджикистан.

Положения, выносимые на защиту. На защиту выносятся следующие научные положения, отражающие научную новизну диссертации:

1. Автор обосновывает и представляет в своей научной концепции понятие системы наказаний, согласно которому под системой наказаний понимается полный перечень обязательных для суда наказаний, установленных действующим уголовным законодательством и расположенных в определенном порядке в зависимости от их строгости. Система отрегулирует виды наказаний с учетом их строгости: от смягчающих до отягчающих. Значимость системы наказания определяется тремя факторами:

– согласно уголовному закону установление видов наказаний при назначении конкретного наказания одновременно с их объемом и порядком реализации исключает возможное допущение произвола со стороны суда;

– система уголовного наказания способствует формированию правовой основы позволяющей суду обеспечить принцип применения правосудия по уголовным делам;

– система уголовных наказаний позволяет суду дать правильную правовую оценку характеру и степени общественной опасности совершенного преступления, личности виновного и иным обстоятельствам дела.

2. Доказано, что обязательные работы как вид уголовного наказания закреплены в уголовном законодательстве страны и имеют собственное содержание и сущности. Сущность обязательных работ в качестве отдельного уголовного наказания находить свое отражение в том, что во время их отбывания осужденный занимается общественно полезным трудом без оплаты, искупая тем самым свою вину перед обществом. Данное наказание влечет за собой карательные последствия и выступает в качестве исправительной меры в отношении осужденного. Содержание и сущность обязательных работ в качестве уголовного наказания выражаются в его особенностях и атрибутах.

3. Исследование показывает, что в деле реализации исправительных работ существуют следующие проблемы:

– нехватка рабочих мест в зоне отбывания осужденным исправительных работ;

– нехватка кадров для осуществления надзора за осужденными, отбывающими исправительные работы;

– несовершенство механизма применения дисциплинарных взысканий в случае нарушения осужденным правил трудового распорядка;

– несовершенство механизма учета времени отбывания осужденными исправительных работ;

– недопущение необоснованного направления сотрудниками органов уголовного преследования материалов о возбуждении розыскных дел в отношении осужденных лиц.

4. Следует отметить, что мнения о необоснованности признания наказания в виде ограничения свободы нас не удовлетворяют и не могут подорвать устойчивость нашей позиции по сохранению и совершенствованию механизма реализации данного наказания. По нашему мнению, в этом вопросе не следует проявлять спешку, поскольку данное наказание не утратило своего значения и имеет

карательные и исправительные последствия. Наличие данного наказания свидетельствует о гуманности уголовного законодательства страны.

5. Трудности в применении наказания в виде ограничения свободы могут быть вызваны различными причинами, включая отсутствие законодательства, экономические трудности, сомнения в их эффективности и угрозу рецидивизма. Для совершенствования системы и усиления правильности назначения соответствующего наказания необходимо совершенствовать законодательство, использовать механизмы мониторинга и внедрять инструменты контроля. Недостатки судебной практики назначения и исполнения наказания в виде лишения свободы, начиная от законодательных и технических недостатков и заканчивая социальными, экономическими и кадровыми проблемами, могут привести к несовершенству применения этого вида наказания и забвению первоначальной цели реинтеграции осужденных в общество. Для устранения этих недостатков необходимо изучить судебную практику и законодательство наказания об альтернативных лишению свободы, в том числе ограничения свободы и контрольные механизмы, как мониторинг и электронный браслет как пробация в некоторых исправительных учреждениях.

6. Обоснованно, что в настоящее время в РТ осуществляется реформа система наказания, приоритетными направлениями которой являются усиление борьбы с тяжкими и особо тяжкими преступлениями при смягчении уголовной ответственности за менее тяжкие и средней тяжести преступления. Проводимая политика гуманизации, формирования качественного подхода к пониманию сущности уголовного наказания, смягчения карательной политики проявляются прежде всего в увеличении видов наказаний, предусмотренных уголовным законодательством, не связанных с изоляцией осужденного от общества, расширении круга оснований их применения, совершенствовании регламентации их исполнения.

7. Действующее законодательство оценивает выполнение обязательных работ преимущественно в количественном выражении, то есть по количеству отработанных часов. Однако, как показывает практика, такой метод оценки не может в полной мере отразить реальный уровень исправления осужденных. Ведь два осужденных с одинаковым объемом работы могут вести себя по-разному. Поэтому

необходимо ввести в систему оценки выполнения обязательных работ качественно-поведенческий элемент. Этот элемент должен отражать не только поведение, но и морально-социальную готовность человека. Такой элемент можно считать «системой перевода часов». Согласно этой системе, каждый час обязательных работ оценивается на основе особых моральных, дисциплинарных и социальных стандартов. То есть, на основе равноправного учета (1 час = 1 час), предлагается механизм, при котором каждый час, учитывающий качество исполнения наказания, приобретает индивидуальный «вес» и «ценность» и рассчитывается с помощью специальных коэффициентов.

8. Исследование показало, что уголовное законодательство страны и система исполнения уголовных наказаний нуждаются в совершенствовании, а некоторые важные вопросы остаются вне правового поля. К ним относятся:

- Срок выполнения обязательных работ в ст. 48(1) УК РТ установить для безработных лиц до 8 часов в день. Это позволяет осужденному отбыть наказание в кратчайшие сроки, а также облегчает трудоустройство осужденного. Поэтому предлагается увеличить количество часов до 480 часов.

- Ч. 3 ст. 52 УК РТ дополнить пунктами следующего содержания: «п) женщины, воспитывающие детей в возрасте до пяти лет; ж) лица, неоднократно совершившие преступления», «з) лица, уплачивающие алименты».

- В уголовном законодательстве (ч. 1 ст. 48 УК РТ) заменить следующие термины: «Обязательные работы выполняются в пределах города или местности района фактического проживания осужденного» и «по месту жительства осужденного» на термины «но в пределах города или местности фактического проживания осужденного».

- Мы предлагаем ввести военную подготовку в качестве средства исправления осужденных (ст. 14 КИУН РТ). Также в главе 16 КИУН РТ следует предусмотреть еще одну статью по вопросу применения исправительных работ к осужденным к ограничению военной службы.

- Часть 10, ст. 52 КИУН РТ необходимо дополнить положениями, предусматривающими возможность выезда осужденного за пределы территории, где он отбывает наказание.

– Предлагается в наименовании статей 48, 49 и других норм КИУН РТ термин «место отбывания наказания» заменить термином «исполнительное учреждение».

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Диссертационные исследования позволяют совершенствовать теоретические положения, применяемые судам и органам исполнения наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ и ограничения свободы. Материалы исследования могут быть использованы для систематизации и развития научных представлений о содержании основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, механизме назначения и исполнения данного вида наказания, а также путях повышения эффективности реализации наказаний, применяемых в соответствии с законодательством Республики Таджикистан.

Практическая значимость исследования заключается в том, что предложенные в нем рекомендации могут быть применены в судебной и исправительной практике, а также использованы прокурорами, осуществляющими надзор за соблюдением законности при исполнении основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества. Материалы и результаты исследования могут быть использованы в учебных целях в высших учебных заведениях юридического профиля. Иными словами, полученные в результате исследования научные результаты имеют образовательную и воспитательную ценность, имеют экспертное значение и могут быть использованы в учебном процессе в высших юридических учебных заведениях. Результаты и выводы исследования могут быть широко использованы при разработке научных и учебно-методических работ, в том числе при разработке учебных пособий и учебников. В то же время предложения и выводы исследования могут быть использованы при разработке научных и официальных комментариев при совершенствовании уголовного законодательства и реализации уголовных исполнений.

Степень достоверности результатов исследования.

Достоверность результатов диссертационного исследования базируется на реалистичном и всестороннем анализе теоретических и практических исследований различных аспектов основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, анализе принятых в науке результатов и выводов, концепций, идей,

теоретических и практических рекомендаций автора, научных положений исследования и рекомендаций, анализе государственно-правового сопоставления отечественного законодательства с законодательством зарубежных стран в области порядка назначения и исполнения уголовных наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе, ограничения свободы.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности.

Тема и содержание исследования соответствуют паспорту специальности 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право, утвержденному решением Президиума Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан от 25 сентября 2025 года, №10.

Личный вклад соискателя ученой степени. Личный вклад автора диссертации обоснован уровнем научной новизны диссертационного исследования, научными положениями, вынесенными на защиту, научными статьями, докладами на республиканских и международных научно-теоретических конференциях по различным аспектам основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества. Диссертационное исследование выполнено непосредственно автором, в рамках исследования выявлены основные понятия, разъяснения и новые тенденции, выявлены недостатки в уголовном законодательстве и порядке исполнения уголовного наказания, в назначении судами обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе и ограничения свободы, указаны пути решения актуальных проблем в данной сфере в рамках научных положений, выводы и предложения опубликованы в научных публикациях автора по теме диссертационного исследования.

Апробация и применение результатов диссертации.

Диссертация была выполнена на кафедре уголовного права и противодействия коррупции юридического факультета ТНУ, неоднократно обсуждалась на ее заседаниях, а затем рекомендована к защите в Диссертационном совете 6D.КОА-019 при ТНУ. Отдельные результаты диссертационного исследования были представлены в виде докладов на ежегодных республиканских научно-теоретических и практических конференциях (профессорско-преподавательского состава и сотрудников) Таджикского педагогического института в

Раштском районе (2022-2025 гг.), а также выводов и предложений на следующих международных и республиканских конференциях:

а) международные:

– Международная научно-практическая конференция на тему «Права человека: прошлое и настоящее» – доклад на тему «Критерии разделения уголовных наказаний на основные и дополнительные» (Душанбе, 9 декабря 2022 г.);

– Международная научно-практическая конференция на тему «Основные подходы к управлению знаниями в науке и образовании» – доклад на тему «Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества: понятие и сущность» (Казань, 2023 г.);

– Международная научно-практическая конференция на тему «Научно-просветительская деятельность в условиях глобализации» – доклад на тему «Организационно-правовые проблемы исполнения исправительной работы» (Казань, 2024 г.);

– Международная научно-практическая конференция на тему «Научная и образовательная деятельность в условиях глобализации» – доклад на тему «Понятие и особенности ограничения по военной службе» (Казань, 2024 г.);

– Международная научно-практическая конференция на тему “Проблемы борьбы с преступностью в пространстве Евразия” – доклад на тему “Исполнение наказания в виде ограничения по военной службе” (Душанбе, 2024);

– Международная научно-практическая конференция на тему “15-летие Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан: состояние и перспектива” – доклад на тему “Проблемы правовой организации исполнения исправительных работ” (Душанбе, 2024);

– Международная научно-теоретическая конференция на тему “Права человека и глобализация”, посвященная Дню права человека и объявление года “Год правового просвещения” – доклад на тему “Проблемы правового регулирования назначения наказания в виде обязательных работ” (Душанбе, 2024).

б) республиканские:

– Научно-теоретическая конференция преподавателей, сотрудников и студентов Таджикского педагогического института в Раштском районе, посвященная 25-летию дня Национального Единства и Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных

и математических наук в сфере науки и образования (2020-2040 гг.) – доклад на тему «Критерии разделения уголовных наказаний на основные и дополнительные наказания» (Рашт, 18-23 апреля 2022 года – неделя науки);

– Научно-теоретическая конференция преподавателей, сотрудников и студентов Таджикского педагогического института в Раштском районе, посвященная 26-летию дня Национального Единства и Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования (2020-2040 гг.) – доклад на тему “Понятие наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества” (Рашт, 14-20 апреля 2023 года – неделя науки);

– Научно-теоретическая конференция преподавателей, сотрудников и студентов Таджикского педагогического института в Раштском районе, посвященная 27-летию дня Национального Единства и Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования (2020-2040 гг.) – доклад на тему “Организационно-правовые проблемы исполнения исправительных работ” (Рашт, 15-20 апреля 2024 года – неделя науки).

Публикации по теме диссертации. По теме диссертационного исследования автором опубликовано 6 монографий, 6 учебных пособий, 52 научных статей, в том числе 27 в рецензируемых журналах, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан, и 25 статей в других изданиях.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из перечня сокращений, введения, пяти глав, пятнадцати подразделов, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования, каталога литературы, списка научных публикаций соискателя. Общий объем диссертации составляет 409 страницы.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, излагаются уровень изученности, цель и задачи исследования, методологические основы исследования, научная новизна исследования и научные положения, выдвигаемые на защиту, теоретическая и практическая значимость исследования, апробация

полученных результатов исследования, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации посвящена вопросу **«Сущность, цели и система наказаний в уголовном законодательстве Республики Таджикистан»** и состоит из трех подразделов, в которых рассматриваются различные аспекты системы наказаний в соответствии с уголовным законодательством Таджикистана.

В первом параграфе рассматривается вопрос **«Понятие и сущность наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества»** в котором исследователь отмечает, что с началом качественно нового периода развития законодательства в Республике Таджикистан, а именно с обретением страной независимости, а также с уделением внимания проводимым правовым реформам, значимость данных наказаний существенно возросла.

Наказание в уголовно-правовой системе каждого государства является не только средством охраны общественного порядка, но и важным фактором правового воспитания личности и восстановления социальной справедливости. С точки зрения уголовного права наказание применяется как мера государственного принуждения для восстановления прав и предупреждения новых преступлений. На этапе развития и реформирования уголовной политики, который в настоящее время осуществляется в Республике Таджикистан, основные наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, занимают особое место, поскольку они одновременно носят воспитательный, социальный и экономический характер.

Концепция этих наказаний заключается главным образом в том, что человек не отрывается от своей социальной среды, а остаётся в семье, по месту жительства и работы. Таким образом, осуждённый, отбывая законное наказание, имеет возможность поддерживать социальные связи и воздерживаться от повторного совершения преступлений. Этот вид наказания выполняет двойную функцию: с одной стороны, человек уважает закон и компенсирует совершённое преступление, а с другой – общество сохраняет возможность восстановить здоровые социальные отношения с этим человеком.

Уголовное законодательство Таджикистана определило наказания без изоляции осуждённого от общества как важный элемент уголовной политики. С точки зрения уголовного права наказание определяется как мера государственного принуждения, назначаемая по

приговору суда лицу, признанному виновным, и одновременно преследующая цели восстановления социальной справедливости, исправления осуждённого и предупреждения совершения новых преступлений.

Суть этих видов наказания не ограничивается наказанием, а включает в себя воспитательное и социальное воздействие. Осужденному предоставляется возможность оставаться в естественной среде и обществе, сохранять семейные и трудовые связи, а также корректировать и совершенствовать свою личность. Такой подход имеет большое значение для восстановления гуманного отношения и защиты прав человека, поскольку человек осознает контроль закона, сохраняя при этом возможность продолжать нормальную жизнь.

Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, являются воплощением принципа гуманизма в уголовном праве. Такие наказания позволяют человеку компенсировать совершённое преступление чувством социальной ответственности. Такие виды наказаний не только исправляют человека, но и формируют в сознании общества новый образ справедливого и гуманного отношения к правонарушителям. На практике суды и органы исполнения наказаний стремятся чаще применять наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, с целью сокращения числа осуждённых в исправительных учреждениях и снижения негативного социального воздействия.

Социальная значимость наказаний, не связанных с изоляцией осуждённого от общества, выражается в том, что человек привлекается к материальной и моральной ответственности, не нарушая при этом его социальную среду. Например, штрафы или обязательные работы заставляют человека осознать своё противоправное поведение и почувствовать личную и общественную ответственность. Таким образом, государство рассматривает человека не как преступника, а как члена общества, что само по себе является фактором предупреждения новых преступлений и повышения гражданской ответственности.

Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, также экономически выгодны для государства. Исполнение наказаний имущественного или трудового характера менее затратно, чем содержание в исправительных учреждениях. Кроме того, осужденный

имеет возможность продолжать трудовую деятельность и сохранять рабочее место, что выгодно как самому осужденному, так и его семье. Это способствует снижению давления правосудия на исправительные учреждения и повышению эффективности системы наказания.

Автор диссертации в основном посвятил свои исследования уголовным наказаниям, связанным с изоляцией осужденного от общества, раскрывая сущность таких наказаний в приоритете их исправительного механизма. По мнению исследователя, общество давно признано критерием воздействия и воспитания. Содержание осужденного в среде широкой общественности может сделать исправительный процесс вдвойне эффективным и предотвратить дополнительные издержки. Например, отбывая исправительные работы, осужденный занимается оплачиваемым трудом, с одной стороны, принося пользу своей семье, а с другой стороны, выполняя свои обязательства перед обществом и государством, а также принося пользу государству. Поэтому карательные и воспитательные последствия уголовных наказаний, связанных с изоляцией осужденного от общества, высоки, что в определенном смысле отражает суть и важность таких наказаний.

С точки зрения уголовного права наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, занимают промежуточное положение между свободой и лишением свободы. Применение таких наказаний принуждает человека к соблюдению закона, но в то же время не изолирует осужденного от окружающей среды.

Эффективное исполнение наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, предполагает определенные социально-правовые требования. Во-первых, контроль и надзор должны быть полноценными и эффективными, чтобы лицо серьёзно относилось к наказанию. Во-вторых, в обществе должны быть высокая правовая культура и гражданская ответственность, чтобы осужденный мог стремиться к самоисправлению с чистой волей и совестью. В-третьих, соответствующие органы должны создавать благоприятные условия для исполнения наказания в виде исправительных и обязательных работ.

Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, также имеют нравственно-культурное значение. Применение таких наказаний пробуждает чувство ответственности и заставляет человека действовать по совести. Эти виды наказаний применяются по

принципу «наказание для исправления», а не «наказание для мучения». Опыт зарубежных стран также показывает, что широкое применение наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, способствует укреплению связи между государством и гражданином, поскольку человек исправляется в своей социальной среде и принимается обществом.

Одним из важнейших аспектов наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, является их воздействие на семью и социальную среду. Осужденный может оставаться в семейном окружении, заботиться о детях и супруге, продолжать выполнять общественные и профессиональные обязанности, что способствует восстановлению семейных связей и поддержанию социальной стабильности. Практические исследования системы наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, показывают, что осужденные, имеющие возможность поддерживать естественную среду обитания, более склонны к исправлению и формированию законопослушных взглядов. Осужденные не испытывают негативных впечатлений и социальной тревожности, связанных с лишением свободы от данного вида наказания, что, в свою очередь, способствует укреплению их психического здоровья.

Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, также имеют определенный экономический и материальный эффект. Например, человек может уплатить штраф, что обеспечивает как пользу государству, так и чувство личной ответственности. Исправительные работы могут составлять от 10 до 30 заработных плат, и выполняются одновременно с трудовой деятельностью и сохранением рабочего места. Такой подход не только сокращает дополнительные расходы государства, но и дает возможность продолжать трудовую деятельность и защищать интересы семьи.

Применение наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, требует эффективных и всесторонних механизмов надзора и контроля. Отсутствие эффективного надзора может привести к неисполнению наказания и его невыполнению. В этой связи важно, чтобы соответствующие органы соблюдали правила и требования исполнения наказаний, а также создавали надлежащие условия для отбывания наказания и исправительных работ. Кроме того, развитие правосознания и высокого чувства ответственности в

обществе побуждает осужденных стремиться к исправлению с чистой совестью и твердой волей.

Второй подраздел посвящен вопросу **«Проблемы цели наказания в уголовном праве Республики Таджикистан»**. При исследовании данного вопроса автор исследования отмечает, что цель наказания определяет указание суда, назначающего конкретное наказание, а также соответствующие органы, ответственные за исполнение наказания. В уголовном законодательстве Республики Таджикистан цели наказания определены как основной элемент наказания. Наказания направлены на обеспечение правосудия, поддержание общественного порядка и исправление осуждённых. Однако, на практике реализация целей наказания сталкивается с определёнными трудностями, которые снижают эффективность уголовно-исполнительной системы и негативно влияют на права человека.

Следует отметить, что цель наказания – одна из основных научных категорий уголовного права, определяющая социально-правовую сущность назначения наказания, поскольку целью наказания является не наказание, а восстановление социальной справедливости, исправление осуждённого и предупреждение преступности. В результате достижения целей уголовного наказания как виновный, так и государство ощущают ценность справедливости и права. Поэтому некоторые виды наказания (обязательные работы, исправительные работы) носят воспитательный характер.

По мнению автора, цель наказания в виде восстановления социальной справедливости выражается в следующих моментах:

- 1) назначаемое виновному наказание должно соответствовать характеру и степени общественной опасности совершенного им преступления, обстоятельствам его совершения, личности виновного;
- 2) с учетом интересов потерпевшего, что определяет справедливость и неотвратимость наказания;
- 3) возмещение вреда, причиненного преступлением личности, обществу и государству, возможно посредством исполнения наказания;
- 4) назначение и применение соответствующего наказания в соответствии с принципами уголовного права и законодательством об исполнении уголовных наказаний.

Автор отмечает, что средством обеспечения реализации цели исправления является ограничение сферы осуществления прав и свобод, степень которого определяется в зависимости от вида и размера наказания, назначаемого судом. Человеку, совершившему преступление, необходимо изменить свое мировоззрение и убеждения, содержание которых является одним из условий, побуждающих человека к совершению преступления. Человеку необходимо дать инструменты, которые направят его поведение в определенном позитивном направлении.

Согласно мнению диссертанта, в уголовном праве, как и в любой другой отрасли права, существуют определенные средства, влияющие на поведение конкретного лица. Такие меры в уголовном праве считаются мерами пересечения. Ограничение прав считается сущностью уголовного наказания, посредством которого государство воздействует на поведение личности. Государство, осуществляя наказание, использует метод поощрения правомерного поведения путем установления правовых ограничительных механизмов. На этой основе можно утверждать, что правовыми и уголовно-правовыми средствами обеспечения реализации цели исправления являются правовые ограничения. Поскольку суть ограничения принуждение, суть исправления также заключается в том, чтобы заставить человека вести законопослушный образ жизни.

Процесс отбывания наказания способствует формированию уважительного отношения к людям, обществу, труду, социальным нормам, правилам и традициям, позитивного поведения. Такая ситуация отражено в ст. 14 КИУН РТ. Уголовный закон предусматривает определенные объективные критерии, наличие которых может подчеркнуть эффективность избранной меры наказания в отношении осужденного и, как следствие, выполнение цели наказания в отношении его.

Как указывает автор, процесс реформирования предполагает установление конкретных ограничений, которых обязаны придерживаться соответствующие лица. Конечным показателем исправления виновного является выполнение им обязанностей, возложенных на него приговором суда.

По мнению исследователя, понятие исправления осужденного заключается в том, что он становится личностью, безопасной для общества, как в период отбывания наказания, так и после окончания срока судимости. Такого результата можно достичь путем всеобщего осуждения преступления и его исполнителя, то есть лица, его совершившего, со стороны государства. Естественным, что такое осуждение имеет большое воспитательное значение,

давая основу для трансформации и эволюции мировоззрения осужденного. В ходе исполнения наказания исправление осужденного осуществляется посредством применения исправительных механизмов и комплекса налагаемых ограничений с мотивом ответственности и поощрения, что в свою очередь приводит к пересмотру нравственных ценностей осужденного. От того, насколько оптимален набор этих средств, во многом зависит успешность реабилитации осужденного. Как главная цель наказания исправление осужденного имеет смысл и значение духовного преобразования человека, его мышления и мировоззрения.

Исследователь констатировал, что понятие исправления осужденного в Уголовном кодексе Республики Таджикистан не дано. То есть оно не нашло четкого отражения в Уголовном кодексе Республики Таджикистан, и по этой причине сохраняется неопределенность относительно понятия исправления осужденного в Уголовном кодексе Республики Таджикистан.

Целями наказания в теории уголовного права и законодательстве являются: искоренение преступности, исправление осуждённых, предупреждение преступлений, обеспечение справедливости и защита прав граждан. Однако наказание не следует воспринимать как форму мести и лишения свободы, что несовместимо с современными ценностями прав человека. Применение наказания в Таджикистане в основном связано с суровыми наказаниями и лишением свободы, что приводит к росту числа осуждённых и экономическому давлению на государство, в том числе давление правосудия на исправительные учреждения. Исправительные учреждения во многих случаях не имеют достаточных возможностей для исправления личности, реализации образовательных и воспитательных программ, что способствует повышению риска рецидивизма.

Наказания, не связанные с изоляцией осужденных от общества, могут дать больший эффект при меньших затратах. Это обусловлено отсутствием экспертизы и правовой базы, а также недостаточным участием общества в процессах исправления и реабилитации. Общество также относится к осужденным с настороженностью и зачастую не принимает их, что приводит к ухудшению их социального положения и рецидивизму. Органы исполнения наказаний также уделяют мало внимания вопросу поддержки лиц, освободившихся после отбытия наказания. Отсутствие социальных программ, профессионального обучения и доступа к трудоустройству приводит к тому, что осужденные не возвращаются к нормальной жизни, и увеличивается вероятность их повторного совершения преступлений.

Для повышения эффективности достижения целей наказания в Таджикистане необходимо усилить воспитательную и гуманную ориентацию системы наказания. Это означает, что наказание должно применяться не только в целях наказания, но и в целях реабилитации и совершенствования личности. Кроме того, необходимо расширить применение наказаний, не связанных с изоляцией осужденных от общества, а также разработать социальные программы поддержки осужденных и освободившихся. С этой точки зрения, необходимы изменения в законодательной системе и реализация целей наказания путем внедрения программ обучения, воспитания осужденных и вовлечения общества в процесс исправления. Только такие подходы позволят снизить уровень преступности и повысить общественную безопасность.

Таким образом, наказание должно служить средством обеспечения справедливости, защиты прав и воспитания личности и общества. Если мы не достигнем этих целей, система наказания станет лишь средством лишения свободы и наказания, что препятствует устойчивому развитию общества и не обеспечивает подлинной справедливости.

Третий подраздел первой главы называется – **«Система наказаний в уголовном праве Республики Таджикистан»**, в котором автор рассматривает вопросы системы исполнения наказаний в уголовном праве и ее значение; рассмотрены основания разделения уголовных наказаний на основные и дополнительные.

Первая часть третьего подраздела исследования называется – **«Система наказаний в уголовном праве и ее значение»**, и в ходе исследования автор указывает, что система наказаний, по нашему мнению, представляет собой социально обусловленную систему, которая определяется в законе и применяется в судебной деятельности с учетом необходимости индивидуализации наказания и взаимосвязанного отдельных видов и групп наказаний.

Одним из стержневых и центральных институтов в системе уголовного права Республики Таджикистан является система наказания, определяющая порядок, вид и последовательность исполнения уголовных наказаний. Система наказания представляет собой механизм реализации государством уголовной ответственности в отношении виновного лица. Это означает, что без четкой системы наказаний не обеспечивается справедливость и не защищаются общественные интересы. По сути, речь идет о главном звене всего механизма воздействия уголовного закона на лиц, совершивших преступления.

Автор констатирует, что система классифицирует наказания по степени их строгости: от смягчающих до отягчающих. Современное восприятие системы уголовного наказания радикально отличается от системы уголовного наказания развитых стран. Большое значение для классификации преступлений имеет многообразие видов наказаний в системе уголовных наказаний, предусмотренных УК РТ (1998 г.).

Таким образом, уголовная система является важной частью уголовно-правовой структуры, задачей которой является защита государства, общества и личности от преступности. Уголовная система является важным инструментом социальной справедливости, служащим восстановлению правопорядка, предупреждению преступлений и исправлению осуждённых. Следует отметить, что без полноценной уголовной системы уголовное право не может выполнять свою главную задачу – обеспечение правосудия и общественной безопасности.

Автор определил значение системы наказаний следующими факторами:

1) в соответствии с уголовным законом при назначении наказания устанавливаются виды наказаний с указанием размера и порядка их применения, что исключает возможность произвола суда;

2) система наказаний создает правовую основу, позволяющую суду осуществлять правосудие по уголовным делам.

3) система наказаний позволяет суду дать правильную правовую оценку характеру и степени общественной опасности совершенного преступления, личности виновного и другим обстоятельствам дела, а также реализовать принцип индивидуализации наказания.

4) система наказаний является нормой, посредством которой государство определяет степень ответственности. Эта норма позволяет суду назначать соответствующее наказание за каждое преступление в целях обеспечения правосудия.

5) система наказаний выражает политику государства в борьбе с преступностью, поскольку посредством нее государство указывает, каким видам наказаний следует придавать значение и при каком виде наказания будет достигнуто восстановление справедливости.

6) В системе наказания обеспечивается соразмерность и сбалансированность наказания тяжести преступления. Эта сбалансированность является одним из основных принципов правосудия.

7) Система наказания обеспечивает перевоспитание осуждённых. Государство посредством применения смягчающих наказаний

исправительного характера (обязательных работ, исправительных работ) даёт виновному возможность вернуться в общество. Это свидетельствует о том, что система наказания включает в себя не только наказание, но и исправление и перевоспитание личности.

Вторая часть третьего подраздела исследования озаглавлена – **«Основания разделения уголовных наказаний на основные и дополнительные»**, в этой части диссертантом отмечается, что согласно Уголовному Кодексу Республики Таджикистан совершение преступления виновным лицом влечет за собой назначение наказания лицу, виновному в совершении конкретного уголовного деяния. Применение различных видов дополнительных наказаний считается одним из актуальных вопросов и практически требует дальнейшего совершенствования системы уголовных наказаний. Однако следует отметить, что надлежащее регулирование правового института дополнительных наказаний на самом деле является сложным и нерешенным вопросом, поскольку, как наблюдается в настоящее время, в уголовно-правовой системе страны существует системная проблема соотношения видов основных и дополнительных наказаний.

Автор исследования утверждает, что изначально произошла «революция в сознании и мышлении» относительно смягчения наказания и его значимости. Государство приняло идею гуманизма, прежде всего, в конце XX начале XXI века, когда стало ясно, что она полезнее и предпочтительнее применения суровых форм наказания. В данном случае понятие полезности относится не только к материальной стороне дела, но и к его социальной стороне. Этот процесс не был равномерным и гладким, но его правильность подтвердилась со временем, и он продолжался в том же духе.

Следует отметить, что одним из важнейших теоретических вопросов уголовного права является деление уголовных наказаний на основные и дополнительные. Это деление играет ключевую роль в правильном и справедливом назначении уголовных наказаний. Каждый вид уголовного наказания в зависимости от цели, характера и способа назначения относится к одной из этих двух групп.

По мнению исследователя, разделение уголовных наказаний на основные и дополнительные является важным теоретическим и практическим принципом уголовного права. Такое двустороннее разделение позволяет суду назначать соответствующее наказание за каждое преступление в целях обеспечения правосудия, защиты закона и исправления осуждённого. Разделение уголовных наказаний на основные и дополнительные имеет большое значение для системы уголовного права:

- 1) обеспечивает соразмерность наказания степени опасности преступления;
- 2) предоставляет суду возможность выбора и индивидуализации наказания;
- 3) способствует и обеспечивает достижение социальной справедливости;
- 4) обеспечивает исправление личности;
- 5) позволяет усилить общий эффект наказания.

Вторая глава диссертации называется **«Содержание основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества»**, и состоит из четырех параграфов.

В первом параграфе – **«Сущность и содержание обязательных работ как вида уголовного наказания»**, автор отмечает, что в Республике Таджикистан обязательные работы являются частью системы уголовных наказаний и применяются с 2004 года. Данное наказание имеет самостоятельное содержание и может преследовать цели уголовного наказания. В уголовном праве ведутся различные дебаты и споры относительно содержания и сущности этого наказания. Многие ученые показали воспитательные и карательные последствия этого наказания и разъяснили суть наказания в виде обязательных работ.

Автор диссертации отмечает, что уголовное законодательство РТ и РФ ставят обязательные работы на четвертое место в системе уголовных наказаний. Однако, в отличие от положений уголовного законодательства РФ, в УК РТ, на наш взгляд, подход к нормам несколько некорректен. Дело в том, что в УК РФ, поскольку система уголовных наказаний предусматривает последовательные наказания, в последующих статьях наказания перечислены отдельно по порядку. В УК РТ обязательные работы занимают четвертое место в системе наказаний, однако в отдельных статьях они указаны на первом месте. То есть при установлении отдельных видов наказаний не учитывался их системный характер. В этой связи предлагается в УК РТ придерживаться системы уголовных наказаний.

По мнению исследователя, учет и обобщение выполненных исследований и разработок полезны для определения содержания и сути обязательной работы. Они должны быть созданы и назначены в пределах и объеме, требуемых целью исполнения наказания. Следует отметить, что элементы кары в наказании не только вызывают ограничения и страдания для осужденного, но и служат средством его исправления и воспитания,

воспитания у осужденного чувства уважения к правопорядку и соблюдения закона.

Автор исследования указывает, что наличие безработицы в любой стране мира, в том числе и в Таджикистане, не означает, что в стране полностью отсутствуют вакансии. Например, как показывают наблюдения, публикация вакансий свидетельствует о том, что в различных учреждениях и на предприятиях в разных регионах страны постоянно имеются вакантные должности грузчиков, уборщиков территорий, зданий, административно-бытовых зданий, рабочих разного рода, подсобных рабочих, пожарных (кочевников), рабочих по содержанию и эксплуатации дорог, сельскохозяйственных рабочих и т. д. Кроме того, анализ зарубежной прессы показывает, что спрос на эту группу и категорию работников всегда есть, даже в самых развитых странах мира. В Республике Таджикистан обязательные работы проводятся только на государственных объектах. По нашему мнению, в современных условиях данное положение представляется правильным, поскольку выполнение обязательных работ на частных объектах утрачивает свою сущность как полезный общественный труд.

По мнению диссертанта, на основании внесенных в законодательство изменений (изменений уголовного законодательства) можно сделать следующие выводы: сущность и содержания наказания в виде обязательных работ выражается в том, что изменилась возможность замены обязательных работ другим видом наказания, и это было обусловлено главным образом как появлением новых видов наказаний, так и невозможностью исполнения уже существующих наказаний; изменился круг лиц, не привлекаемых к обязательным работам, как за счет исключения некоторых категорий, так и за счет добавления новых.

Автор отмечает, что эффективность социального характера наказания определяется степенью воздействия наказания на лицо, совершившее преступление. Содержание и сущность обязательных работ можно выразить через их характеристики. В ходе данного исследования следует выделить следующие важные особенности обязательных работ:

1. Применение обязательных работ ограничивает ряд конституционных прав осужденного. Наиболее важными из них можно назвать следующие:

- а) ограничения свободы выбора места работы и вида работы.
- б) ограничение права на отдых.
- в) ограничения в получении заработной платы за труд.

2. Ограничения, связанные с выполнением обязательных работ, имеющие уголовно-правовой характер. Реализация обязательных работ влечет за собой ряд ограничений, имеющих разнообразное содержание. В частности, выполнение обязательных работ параллельно с обучением, но вне учебного времени и тому подобное.

Раскрывая карательные особенности обязательного труда, диссертант отметил, что важным аспектом такого наказания, а именно исполнения обязательного труда, является не его карательный, а воспитательный аспект. Единственный способ обеспечить достижение этих целей воспитывать граждан в духе уважения к закону.

В диссертационном исследовании определено, что сущность обязательных работ как вид уголовного наказания закреплены особые признаки работы во время отбывания периода исполнения наказания посредством осужденного. Сущность обязательных работ как уголовного наказания выражается в том, что во время их отбывания осужденный занимается общественно полезным трудом без оплаты, искупая тем самым свою вину перед обществом. Данное наказание имеет карательные последствия и служит мерой исправления осужденного. Содержание и сущность обязательных работ как уголовного наказания выражаются в его характеристиках и признаках.

Обязательные работы как вид уголовного наказания, целью которого является законное наказание преступника и одновременное содействие исправлению осужденного посредством полезного труда. Этот вид наказания применяется как альтернатива лишению свободы и на основании приговора суда. Обязательные работы отличаются тем, что человек свободен, но обязан выполнять неоплачиваемые общественные работы в определённые сроки и в определённых местах.

Правовая сущность обязательных работ проявляется в том, что это наказание, вовлекая человека в полезный труд, укрепляет чувство ответственности и ответственности перед обществом. То есть человек своим трудом компенсирует обществу совершённое им преступление. Этот труд, который обычно выполняется в коммунальных учреждениях, на очистке окружающей среды, полезных общественных работах и других неоплачиваемых видах деятельности, носит воспитательный характер. Главное преимущество обязательных работ заключается в том, что человек содержится в обществе и отбывает наказание за пределами исправительного учреждения. В отличие от тюрьмы, которая часто оказывает негативное психологическое и социальное воздействие на осужденного, обязательные

работы ограждают человека от криминальной среды. Кроме того, они освобождают государство от расходов на содержание человека в исправительном учреждении. Этот вид наказания и дешевле, и эффективнее.

Однако, реализация обязательных работ имеет и свои сложности. В некоторых регионах отсутствуют учреждения и инфраструктура, необходимые для приёма и трудоустройства осуждённых. Кроме того, уровень контроля и надзора может быть снижен, что приводит к уклонению от исполнения наказания или его неисполнению. Поэтому необходимы скоординированные действия местных органов власти, судов и учреждений исполнения наказаний, а также индивидуальный подход к каждому осуждённому.

В целом, обязательные работы как уголовное наказание являются одной из современных форм реализации юридической ответственности, целью которой является воспитание гражданина, предупреждение повторных преступлений и обеспечение социальной справедливости в рамках гуманных норм. Этот вид наказания выступает не только как средство наказания, но и как механизм социального исправления.

Во втором параграфе второй главы – **«Сущность и содержание исправительных работ»**, автор отмечает, что гуманизация уголовных наказаний продолжает оставаться целью во всем мире. Международное сообщество стремится назначить соответствующее наказание за каждое преступление, из-за чего за преступления имущественного характера назначаются имущественные наказания. Исправительные работы современный вид имущественного наказания, который несет в себе достаточный карательный потенциал для осужденного и весьма положительный экономический эффект. Исправительные работы за имущественные преступления имеют положительный воспитательный эффект.

По мнению исследователя, законодатель недостаточно четко определил содержание уголовного наказания в зависимости от видов исправительных работ. Поскольку в законодательстве не определено понятие исправительных работ, необходимо исследовать и проанализировать этот вопрос.

Автор исследования отмечает, что трудно согласиться с идеей, что воспитание не является средством наказания, поскольку основным содержанием любого наказания является воспитание. Кроме того, воспитание считается неотъемлемой частью одной из целей наказания исправления осужденного. Также воспитательная работа осуществляется

именно во время отбывания осужденным наказания в исправительном учреждении. Воспитание является одной из основных функций юридической ответственности. В то же время автор справедливо отметил, что наказание может быть средством воспитания. Поскольку наказание является средством воспитания, то естественно, что содержанием исправительного наказания является воспитание.

Система уголовных наказаний является одной из важнейших основ обеспечения социальной справедливости и правопорядка в обществе. В современном мире всё большее значение придаётся тому, что наказание должно носить не только компенсационный, но и воспитательный, профилактический характер. Именно в этом контексте исправительные работы приобретают всё большую значимость как один из относительно «смягчающих» видов наказания. Этот вид наказания, применяемый преимущественно к лицам, совершившим преступления небольшой и средней тяжести, служит восстановлению связей человека с обществом, его реабилитации как активного и полезного члена общества.

Основная суть исправительных работ заключается в том, что осуждённый вместо отбывания наказания в исправительном учреждении обязан заниматься общественными работами в определённом месте. Во время исполнения данного вида наказания осуждённый не отрывается от социальной среды, а продолжает трудиться, жить и работать в обществе, принимая на себя ответственность. Такой подход позволяет преступнику исправиться без помещения в условия лишения свободы, что само по себе является фактором дальнейшего формирования преступности.

Социальное содержание такого наказания заключается в том, что осуждённый чувствует личную ответственность за свои поступки, но не оказывает существенного материального или морального давления на общество. Кроме того, он ограждается от среды лишения свободы, которая считается криминогенной. Это важное преимущество, поскольку, как доказали специалисты, тюремная среда не всегда является «исправительной», но может ещё больше отчуждать человека от общества и predispose его к рецидивизму.

Однако исправительные работы имеют явные преимущества по сравнению с более строгими наказаниями, включая лишение свободы.

Во-первых, этот вид наказания менее затратен для государства, поскольку содержание осуждённого в исправительном учреждении требует больших средств и ресурсов.

Во-вторых, пребывание человека в семье и социальной среде гораздо более полезно для его воспитания и реабилитации.

В-третьих, этот вид наказания способен снизить уровень рецидивизма, поскольку человек ощущает себя в процессе «возвращения в общество», а не вне его.

С точки зрения уголовного права, исправительные работы одновременно отвечают трём основным задачам наказания: восстановлению социальной справедливости, перевоспитанию осуждённых и предупреждению новых преступлений. То есть человек становится ответственным за свои поступки, хочет быть призванным к ответственности на основе полезного труда и в то же время чувствует, что общество не отвергло его окончательно.

В заключение можно сказать, что исправительные работы как вид уголовного наказания являются современным и относительно эффективным средством борьбы с преступностью при условии их правильного и полноценного применения. Исправительные работы позволяют обеспечить гуманный подход и социальную реабилитацию в системе уголовного правосудия. Для совершенствования реализации такого вида наказания необходимо совершенствовать правовую базу, инфраструктуру и контрольные процессы, чтобы данный вид наказания мог исполняться эффективно.

Третий подраздел посвящен вопросу **«Понятие и юридические признаки ограничения по военной службе»**. В данном подразделе автор отмечает, что правопорядок в воинских структурах считается одним из основных столпов стабильности государства и обеспечения национальной безопасности. В современных условиях, когда мир сталкивается с различными угрозами, изучение вопросов, связанных с военной службой и специальными наказаниями в этой сфере, приобрело беспрецедентное значение. Одним из важнейших видов наказания, применяемых к военнослужащим, является ограничение по военной службе. Данное наказание применяется в целях обеспечения дисциплины и воспитания военнослужащих, а также исправления и предупреждения преступлений.

Ограничения по военной службе – это понятие, определяемое как уголовное наказание в законодательстве многих стран. Это наказание применяется в случаях, когда военнослужащий нарушает закон и к нему не применяются более строгие наказания, такие как лишение свободы. В результате военнослужащий не может занимать новую должность или службу, может быть лишен премий, а в некоторых случаях – покидать

воинскую часть. Ограничения, устанавливаемые по военной службе, направлены на обеспечение порядка и соблюдения требований службы, а также способствуют поддержанию обстановки, соответствующей требованиям военной системы.

Главной особенностью ограничения по военной службе является то, что оно применяется только к военнослужащим и назначается по решению суда. Срок наказания может быть различным, но обычно составляет от двух месяцев до двух лет. Это наказание не изолирует военнослужащего от общества, а, напротив, удерживает его в служебной среде и принуждает действовать в рамках закона и порядка. Главная цель этого наказания – не только наказание, но и воспитание и исправление военнослужащего.

В контексте обеспечения национальной безопасности и внутренней стабильности введение ограничений по военной службе имеет большое значение как эффективный инструмент регулирования. Применение данного вида наказания позволяет государству регулировать поведение опытного военнослужащего без отстранения его от военной службы и обеспечивать законность в рядах Вооружённых Сил. Данное наказание способствует отказу военнослужащих от совершения ошибок и нарушений закона, а также повышает их готовность нести ответственность.

Изучение сущности и правовых особенностей ограничений по военной службе важно для военнослужащих, юристов и специалистов в области обороны. Данная тема поможет им правильно понимать порядок применения специальных наказаний и использовать их для создания упорядоченной и стабильной среды службы. Кроме того, для преподавателей, студентов и граждан четкое понимание данного вида наказания будет способствовать обеспечению ответственности и уважения прав каждого человека в обществе.

Однако, ограничение по военной службе как специальное наказание, применяемое в целях обеспечения порядка и подготовки военнослужащих, играет действенную роль в обеспечении стабильности военных структур и безопасности государства. В условиях современных угроз и постоянной потребности в ответственных и квалифицированных кадрах правильное исполнение данного наказания играет важную роль в обеспечении стабильности военной системы и укреплении правопорядка. Поэтому изучение данной темы имеет ключевое значение не только для военнослужащих, но и для всего общества.

В целом, ограничение по военной службе как специальное наказание, предусмотренное уголовным законодательством для военнослужащих,

играет ключевую роль в стабильности системы и обеспечении национальной безопасности. Регулирование служебных отношений с использованием таких наказаний обеспечивает реализацию закона и поддержание воинского порядка. Этот вопрос всегда должен находиться в центре внимания государственных органов и общества, поскольку стабильность военной системы и стабильность общества зависят от высокой ответственности каждого военнослужащего.

В результате исследования автор определил понятие ограничения по военной службе следующим образом: Ограничение по военной службе – это система ограничений, установленных уголовным законом и исполнением уголовных наказаний, имеющих правовые, материальные и служебные характеристики, в результате которых в целях перевоспитания и исправления осужденного на него оказывается правовое, материальное, психологическое, служебное, экономическое и т. п. воздействие.

В четвертом параграфе – **«Понятие и юридические признаки ограничения свободы»**, автор отмечает, что ограничение свободы является одним из новых видов уголовного наказания, имеющий свое содержание, сущность и признаки, некоторые из которых установлены действующим уголовным законодательством и порядком исполнения уголовного наказания. Поскольку речь идет о свободе и ее ограничениях, этот вопрос напрямую связан с международными документами, правами и свободами человека. В связи с этим анализ данного вопроса имеет большое научное и практическое значение.

Согласно тезису, цель ограничения свободы как одного из видов альтернативного наказания в современной правовой системе заключается в установлении контроля и привлечении лица, совершившего преступление, к юридической ответственности без отделения его от общества. Эффективность данного наказания зависит от того, какие механизмы контроля и поддержки используются для обеспечения его реализации. В прошлом контроль и надзор традиционно осуществлялись, главным образом, посредством явки осужденного в уполномоченные органы и периодических проверок. Однако сегодня, помимо вышеуказанного подхода, появляются и другие новые и современные варианты, применение которых позволяет сочетать контроль с социальной поддержкой, в результате чего обеспечивается не только целенаправленное исполнение наказания, но и исправление осужденного.

Как отмечает исследователь, внутренняя природа этих элементов составляет сущность меры ограничения свободы, и именно эти элементы

превращают средство воздействия в наказание. Благодаря этим элементам наказание не превращается, с одной стороны, в ненужные страдания, а с другой стороны, не превращается в средство мотивации, например, в средство отдыха от работы.

Согласно диссертации, ограничение свободы является одним из элементов уголовно-правового механизма охраны и важнейших интересов личности, общества и государства. При этом ограничение свободы осуществляется лишь в рамках особых правоотношений, присущих институту наказания. Ограничение свободы как элемент механизма уголовно-правовой защиты направлено не только на обеспечение нарушенных в результате преступления общественных ценностей, но и на обеспечение особого статуса лиц, подвергнутых данному виду наказания. Другими словами, это означает, что лицо может быть помещено в здание, отличное от того, которое используется для временного содержания под стражей лиц, находящихся под следствием. Незаконное помещение человека в определенное место или здание с намерением причинить ему боль и страдания также считается формой ограничения личной свободы.

Ограничение личной свободы один из основных видов уголовного наказания, заключающийся в ограничении прав и свобод лица, виновного в совершении преступления, путем содержания его в исправительном учреждении.

Исследование показывает, что в УК РТ понятие ограничения свободы отсутствует. Из содержания данной нормы УК следует, что она не выражает понятия наказания в виде ограничения свободы и не раскрывает в полной мере его содержание. При этом следует отметить, что содержание в специальных учреждениях, установленное в норме, уже рассматривается как форма изоляции осужденного от общества, и его сущность как наказания без изоляции осужденного от общества устраняется. В связи с этим считаем необходимым закрепить в уголовном законодательстве понятие ограничения свободы.

Ограничение свободы как один из видов уголовного наказания занимает особое место в современном законодательстве, и его правовое значение растёт из года в год. Этот вид наказания считается более мягкой и гуманной формой уголовной ответственности, чем лишение свободы. Его основное назначение — обеспечение уголовного правосудия путём поддержания связи осуждённого с обществом. То есть человек наказывается, но не отрывается полностью от социальной среды.

Ограничение свободы, по сути, является промежуточной формой между свободой и лишением свободы.

Содержание ограничения свободы заключается в том, что осуждённый не имеет права покидать место жительства без разрешения соответствующих органов, обязан проживать и работать в определённом месте и соблюдать ряд ограничений. Эти ограничения могут носить как физический, так и социальный характер, например, запрет на выезд из города, обязательная отметка в исправительно-трудовую инспекцию, соблюдение установленного порядка труда и деятельности. При этом осуждённый имеет возможность работать, находиться с семьёй и продолжать привычный образ жизни, что способствует его реабилитации и возвращению к здоровой жизни.

Юридические характеристики этого вида наказания чётко определены, и оно отличается от других видов наказания рядом особенностей. Во-первых, ограничение свободы назначается только по решению суда, который определяет место жительства осужденного, вид ограничения и срок его действия. Во-вторых, данный вид наказания не применяется в исправительных учреждениях, а помещается в условия свободы, но под официальный надзор органов исполнения наказания. В-третьих, нарушение установленных условий может повлечь замену наказания более строгим, что является фактором обеспечения.

Важным моментом, отличающим ограничение свободы от других видов наказания, является его социальный характер. Лишение свободы зачастую приводит к ухудшению психического и социального состояния осуждённого, тогда как ограничение свободы снижает этот эффект. В связи с этим в законодательстве многих стран данный вид наказания применяется к лицам, представляющим низкую социальную опасность или впервые совершившим преступление.

Хотя ограничение свободы является относительно смягчающей формой наказания, его эффективное применение зависит от готовности и компетентности надзорных органов. В центре внимания должны быть надлежащий надзор, работа с осуждённым, применение методов воспитательного и исправительного воздействия. Если применяется только ограничение свободы без надзора и сотрудничества, такое наказание не даст желаемого эффекта. Поэтому на практике этот вид наказания должен сопровождаться социально-психологическим контролем.

В целом, ограничение свободы в современном мире признаётся высокозаконным способом исправления личности, сокращения числа

осуждённых в исправительных учреждениях и социального воспитания граждан. Ограничение свободы позволяет применять наказание в целях исправления осуждённого, а не только как средство наказания. Эффективность такого наказания зависит от степени его поддержки и координации со стороны органов исполнения наказаний и общества.

Третья глава диссертации называется **«Назначение основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества»**, и состоит из четырех параграфов.

В первом параграфе – **«Назначение наказания в виде обязательных работ»**, автор указывает, что в условиях формирования в стране демократического общества и правового государства соблюдение принципа приоритетности защиты свобод и прав человека и гражданина в сфере уголовно-правовых отношений требует достижения двух различных по содержанию целей: использование и применение более строгих наказаний к лицам, виновным в совершении тяжких и особо тяжких преступлений, и гуманизации процесса назначения и исполнения наказаний к лицам, которые с социальной точки зрения не считаются представляющими серьезную угрозу обществу и исправление и воспитание, которых возможно без изоляции их от общества.

Автор диссертации констатирует, что за последние 6 лет, с 2019 по 2024 год, количество осужденных к лишению свободы в Таджикистане достигло критической отметки: только за этот период в стране по 62 502 приговорам судов к уголовному наказанию были приговорены 63 842 человека, из которых 23 984 были приговорены к лишению свободы. Другими словами, 38,37% лиц приговариваются к лишению свободы, что нецелесообразно. Примерно треть приговоров судов связаны с лишением свободы. Из вынесенных за последние 6 лет (2019-2024) приговоров обязательные работы составили 3986 случаев, что составляет 6,37% от общего числа вынесенных приговоров.

По мнению исследователя, также требует решения вопрос повышения эффективности обязательной работы и расширения базы ее проведения. Данная ситуация сложилась в связи с тем, что согласно санкциям, установленным нормами Особой части УК РТ, наказания, связанные с лишением свободы, преобладали за преступления небольшой тяжести и средней тяжести. Также в этом контексте важное значение имеет единообразие и унификация практического опыта судов при определении конкретных видов, применяемых наказаний.

Автор диссертации отмечает, что при исправительных учреждениях или в органах местного самоуправления необходимо создать специальную службу по исполнению обязательных работ, поскольку передавать исполнение обязательных работ исправительным учреждениям, имеющим множество других обязанностей, помимо исполнения данного наказания, нецелесообразно. Кроме того, во многих зарубежных странах действуют специальные органы по надзору за исполнением данного вида наказания, основной задачей которых является именно организация и исполнение этого наказания.

Второй подраздел третьей главы посвящен вопросу **«Назначение наказания в виде исправительных работ»** и состоит из двух частей.

Первая часть второго подраздела именуется – **«Моменты, учитываемые судом при назначении наказания в виде исправительных работ»**. В ходе исследования автор указывает, что при назначении каждого вида наказания суд должен учитывать определенные законодательством обстоятельства, облегчающие назначение наказания. Исправительные работы являются одним из тех видов наказаний, реализация которых на практике вызывает различные споры и дискуссии. В частности, в юридической литературе ведутся различные дискуссии и споры относительно срока наказания, размера удержаний из заработной платы осужденных, порядка применения исправительных работ к несовершеннолетним и т. д.

Исследователь констатирует, что исправительные работы являются наказанием, которые не являются слишком суровым и не ограничивают права и свободы человека. Поэтому его часто назначают за преступления, не представляющие особой опасности для общества, или лицам, исправление которых возможно без применения более строгих мер наказания. Многие вопросы назначения наказания в виде исправительных работ до сих пор не решены и требуют дальнейшего законодательного совершенствования. Устранением недостатков уголовного законодательства и исполнения уголовного наказания будут решены проблемы назначения и исполнения наказания в виде исправительных работ.

По мнению автора исследования, вопрос изучения личности подсудимого при назначении ему наказания в виде исправительных работ является весьма важным, в том числе по той причине, что имеет ли он судимость, является ли он несовершеннолетним, относится ли он к группе, не подлежащей к применению данного наказания, и т. д.

Следует отметить, что при назначении исправительных работ работающим подросткам возникает немало проблем. В большинстве случаев несовершеннолетние, к сожалению, не обладают необходимой и высокопрофессиональной квалификацией и, следовательно, в силу данного фактора зарабатывают меньше по сравнению с другими категориями людей. Поэтому назначение наказания в виде исправительных работ с изъятием определенной части заработка несовершеннолетнего не является обоснованной мерой.

По мнению диссертанта, при назначении несовершеннолетнему обвиняемому наказания в виде исправительных работ суду следует рассмотреть следующие моменты и положения:

- 1) социально-демографические обстоятельства;
- 2) уголовно-правовые обстоятельства;
- 3) ситуации, связанные с социальными явлениями в различных сферах жизни;
- 4) моральные качества;
- 5) психологические признаки;
- 6) биологические характеристики.

Исследование автора показывает, что при назначении наказания несовершеннолетним в виде исправительных работ необходимо учитывать требования трудового законодательства, однако к несовершеннолетним обучающимся не следует применять исправительные работы. В этом случае первостепенное значение имеет образование как важный фактор социализации субъекта. Следует отметить, что назначение наказания в виде исправительных работ несовершеннолетним на практике не реализовано в полной мере. По мнению автора, вопросы эффективности исправительного воздействия на несовершеннолетних посредством применения наказаний, назначаемых судом за совершение различных преступлений, свидетельствуют об особой важности исследуемой темы. По мнению автора, исправительные работы позволяют несовершеннолетнему осужденному находиться в привычной для него среде, не прерывать его общение с родными и близкими, при этом осужденный имеет определенную степень свободы действий и передвижения.

Автор отмечает, что исправительные работы являются весьма спорным институтом уголовного права с точки зрения его применения к несовершеннолетним. Имеющиеся междисциплинарные конфликты и разногласия свидетельствуют о нецелесообразности широкого применения

этого наказания к несовершеннолетним подросткам. По мнению диссертанта, существование исправительных работ в системе исполнения наказаний несовершеннолетним следует признать возможной альтернативой для ограниченной категории несовершеннолетних.

Анализ норм уголовного законодательства показывает, что УК РТ не устанавливает материальное и семейное положение подсудимого, наличие у него постоянного места работы, состояние здоровья и трудоспособность подсудимого, вопрос образования и социального развития несовершеннолетнего, наличие у него постоянного места работы и тому подобное.

Вторая часть второго подраздела называется – **«Практика назначения наказания в виде исправительных работ»**, где автор указывает, что исправительные работы – это вид уголовного наказания, не связанный с изоляцией осужденного от общества и он широко применяется на практике. Однако анализ статистики назначения данного наказания, судебных решений, мнений отечественных и зарубежных ученых показывает, что в ходе практики назначения исправительных работ возникают некоторые вопросы, требующие решения. Изучение и исследование практики применения исправительно-трудового наказания способствует решению существующих проблем в этой сфере, совершенствованию законодательства, устранению некоторых недостатков, проявляющихся в судебных решениях, и решению других важных теоретических и практических вопросов.

Анализ УК РТ (2024 года) показывает, что термин «исправительные работы» употреблялся в нем всего 89 раз, из них 21 в Общей части и 68 в Особой части. В настоящее время 61 статья Особой части УК РТ предусматривает назначение исправительных работ, из которых 5 случаев предусматривают наказание на срок до одного года, 3 случая – от одного года до двух лет, 1 случай – от двух месяцев до одного года, 2 случая – от шести месяцев до одного года и 57 других случаев – на срок до двух лет. Из 61 статьи, предусматривающей исправительные работы, в 7 статьях они предусмотрены дважды, а в остальных 54 статьях – только один раз.

По словам исследователя, анализ законодательства показывает, что с одной стороны, мер исправительного воздействия назначается меньше, чем раньше, а с другой стороны, в большинстве санкций (57 случаев) срок устанавливается до двух лет. По мнению автора, такая ситуация может лишить суда возможности действовать и это может стать в свою очередь причиной возникновения определенных коррупционных действий. То есть

суд может учесть некоторые смягчающие обстоятельства и назначить более снисходительное наказание. Поэтому было бы лучше, если бы в 57 санкциях, предусматривающих назначение исправительных работ, были указаны минимальные и максимальные сроки наказания с учетом совершенного преступления и его последствий, например, от одного года до двух лет, от одного года и двух месяцев до двух лет, от двух месяцев до одного года, от шести месяцев до полутора лет и т. д.

Исследователь отмечает, что наказание в виде исправительных работ не соответствует шестой категории. Обязательные работы, занимающие пятое место, являются более суровыми, чем исправительные работы. Потому что, во-первых, осужденный выполняет обязательные работы на бесплатной основе. Во-вторых, выполнение этой работы осуществляется вне основной работы и учебы, тогда как исправительная работа назначается вместо основной работы и оплачивается. Поэтому считаем допустимым усилить возможность назначения исправительных работ путем увеличения срока лишения свободы. Поэтому автор предлагает увеличить верхний предел срока рассматриваемого наказания до 5 лет, поскольку это соответствует принципу социальной справедливости. С другой стороны, это позволяет назначить соразмерное наказание в случае совершения небольших тяжких преступлений, а также преступлений средней тяжести.

Как указывает автор диссертации, осужденные, не имеющие постоянного места работы, отбывают наказание в виде исправительных работ в местах, определяемых органами местного самоуправления по согласованию с органами, исполняющими исправительные работы, в пределах территории их места жительства. Напротив, лица, имеющие основную работу, выполняют исправительные работы на своем рабочем месте.

Исследования показывают, что на практике суды назначают сравнительно-суровые наказания в виде исправительных работ, независимо от наличия смягчающих обстоятельств. При этом в судебных решениях зачастую не указывается, имеет ли ответчик работу или нет. Из судебных постановлений следует, что в решении суда не уточняется, имелась ли у ответчика постоянная работа или нет. Кроме того, были выявлены и учтены многие смягчающие обстоятельства, а срок отбывания исправительных работ был установлен всего в четыре месяца вместо двух лет. Однако процент удержаний из заработной платы был снижен с 30 процентов до всего лишь 50 процентов.

Диссертант высказывает мнение, что виновный причиняет моральный или материальный вред потерпевшему, но суд назначает исправительные работы и наказывает лицо в интересах государства. В ходе судебного разбирательства жертве лишь причиняется дополнительный материальный ущерб. Поэтому было бы лучше, если бы и в нашей стране был создан Фонд компенсации жертвам, в который часть заработной платы лиц, отбывающих исправительные работы, направлялась бы, а оттуда уже перечислялась бы в пользу потерпевшего. В то же время размер удержаний из заработной платы в нашей стране сравнительно велик. По мнению автора, более целесообразным было бы увеличить срок исправительных работ до 3 лет и установить размер взыскания в размере от 5 до 20 процентов.

Назначение исправительных работ несовершеннолетним имеет свои особенности, требующие специального подхода. Уголовное законодательство предусматривает взыскание определенной суммы из заработной платы как несовершеннолетних, так и взрослых, что является целесообразным. Однако с несовершеннолетними обращаются гуманно, а уровень удержания заработной платы составляет от 5 до 15 процентов.

Автор диссертации отмечает, что статистические показатели назначения наказания в виде исправительных работ варьируются по годовым показателям. Например, если посмотреть статистику за 2000-2010 годы, то становится ясно, что назначение наказания в виде исправительных работ увеличивалось до 2005 года, а затем снова снижалось. Статистика за 2019–2024 годы также показывает такое же снижение. По мнению автора исследования, можно назвать следующие причины снижения доли исправительных работ: Во-первых, сокращение количества рабочих мест для осужденных, не имеющих работы. Во-вторых, непоследовательность законодателя, изменившего подход к категориям осужденных, по отношению к которым исправительные работы могут быть назначены трижды. В-третьих, большинство осужденных не имеют постоянной работы или в ареале их проживания нет работы, которую орган исполнительного наказания мог бы им назначить.

Автор отмечает, что неназначение исправительных работ категории рецидивистов и женщин, имеющих детей в возрасте до 5 лет, не отражено в уголовном законодательстве Республики Таджикистан, и мы считаем целесообразным включить их в УК РТ. Например, если человек ранее совершил кражу, то назначение ему исправительных работ в случае совершения им повторного преступления будет неэффективным. Во-

первых, ни одно предприятие не может нанять его без доверия из-за его предыдущего преступления. Во-вторых, существует высокая вероятность того, что он снова совершит кражу на новом рабочем месте. Женщинам, имеющим детей в возрасте до 5 лет, запрещено работать днем и ночью, так как их дети остаются без присмотра. Матери являются воспитателями подрастающего поколения, и их отдаленность от маленьких детей негативно сказывается на их нравственном, духовном, психологическом и физическом воспитании. Учитывая это, лучше было бы ч. 3 ст. 52 УК РТ дополнить пунктами следующего содержания: «п) женщины, воспитывающие детей в возрасте до пяти лет; ж) лица, неоднократно совершившие преступления», з) лица, уплачивающие алименты».

В третьем параграфе – **«Назначение наказания в виде ограничения по военной службе»**, автор указывает, что в конечном итоге рассматриваемое законодательное решение предусматривает возможность выхода за пределы соответствующих санкций Особой части УК РТ путем ужесточения наказания, поскольку перечень наказаний, предусмотренных ст. 47 УК РТ считает наказание в виде ограничения по военной службе более строгим наказанием, чем наказание в виде исправительных работ. Например, военнослужащий, проходящий военную службу по контракту, за уничтожение земель осуждается к ограничению по военной службе (ч. 1 ст. 228 УК РТ). Однако в санкциях указанных статей такое наказание вообще не упоминается. К тому же, такое наказание является более суровым и жестким, чем суровые санкции, содержащиеся в вышеупомянутых статьях. В этом контексте наблюдается следующий правовой пробел: согласно закону, никаких серьезных последствий за уклонение от отбывания данного наказания не предусмотрено.

Автор исследования отмечает, что предусмотренные уголовным законодательством наказания за воинские преступления не отражают всех методов воздействия на военнослужащих, в том числе проходящих военную службу по контракту. Было бы целесообразнее если шире использовать штрафы как наиболее эффективное средство воздействия на таких лиц. Сохранение в уголовном кодексе специальных наказаний для военнослужащих, предусматривающих возможность отбывания наказания с сохранением за осужденным статуса военнослужащего, негативно сказывается на репутации Вооруженных Сил Республики Таджикистан.

Исследование показывает, что для устранения рассматриваемых проблем и трудностей, возникающих при применении целевого наказания, было бы целесообразно дополнить уголовное наказание военнослужащих,

поскольку необходимо совершенствование соответствующей законодательной базы в части уголовной ответственности военнослужащих. Реализация эффективных предложений позволит применять к военнослужащим более двух уголовных наказаний для достижения целей, предусмотренных ст. 46 УК РТ.

Основная цель ограничения свободы по военной службе – исправление и воспитание военнослужащих. Данное наказание позволяет человеку осуществлять трудовую деятельность и вести себя в условиях службы с определёнными ограничениями. Таким образом, ограничение свободы по военной службе является социально-правовой и конструктивной формой исправления осуждённого, которая может играть ключевую роль в качестве эффективного средства поддержания воинской дисциплины.

В современных условиях, когда возросли угрозы национальной безопасности и внутренней стабильности, правильное применение ограничений при прохождении военной службы приобретает всё большую актуальность. Данный вид наказания служит профилактическим и регулирующим средством обеспечения соблюдения законности в рядах Вооружённых Сил. Он способствует поддержанию воинского порядка, предупреждению правонарушений и повышению ответственности военнослужащих, что является важным фактором стабильности государства.

Изучение и исследование темы ограничений по военной службе представляется важным для военнослужащих, юристов и специалистов в области обороны. Данное исследование позволит лучше понять механизмы реализации наказания и его применение в интересах поддержания порядка и соблюдения прав. Кроме того, для общества понимание данного вида наказания играет действенную роль в обеспечении справедливости, регулировании правоотношений и обеспечении ответственности военнослужащих.

Четвертый подраздел третьей главы называется – **«Назначение наказания в виде ограничения свободы»**. В данном подразделе автор отмечает, что проблемы с применением ограничений свободы могут быть вызваны различными причинами, включая отсутствие законодательства, экономические трудности, сомнения в их эффективности и угрозу рецидивизма. Для совершенствования системы и усиления правильности назначения соответствующего наказания необходимо совершенствовать

законодательство, использовать механизмы мониторинга и внедрять инструменты контроля.

По мнению автора, механизм назначения наказания в виде лишения свободы в Таджикистане сталкивается с рядом структурных и практических проблем и недостатков. Основными причинами неадекватной реализации этих механизмов наказания можно считать отсутствие электронных браслетов, высококвалифицированных специалистов и надзорных органов. Электронные устройства, используемые для контроля и управления ограничения свободы, такие как отслеживание перемещений людей, пристальное наблюдение за осужденными или использование современных технологий мониторинга, находятся на низком уровне в Таджикистане. Например, отсутствует техническая база для проведения анализов и проверок исправительных учреждений с использованием современных технологий, что может привести к ненадлежащему исполнению наказаний в виде лишения свободы и нарушению прав человека.

Автор в данном случае отмечает, что одной из важных проблем реализации механизмов наказания в виде лишения свободы в Республике Таджикистан является нехватка квалифицированных специалистов. В исправительных учреждениях и учреждениях надзора, исполняющих наказания и осуществляющих надзор за осужденными к лишению свободы, не хватает специалистов в области права, программистов, профессиональных психологов, а также технического персонала, работающего с новыми технологиями. Нехватка персонала может привести к отсутствию контроля и обеспечению соблюдения законов, ограничивающих свободу.

В случаях, когда наказание в виде лишения свободы не применяется, одной из основных причин может быть отсутствие законодательства или несовершенство правовых норм, касающихся рассматриваемого вида наказания. Уголовное законодательство Таджикистана можно было бы еще больше усовершенствовать, обратив внимание на механизмы назначения данного вида наказания, либо предусмотреть иные полезные ограничения и условия для более правильного применения наказания, в противном случае в определенных случаях вместо ограничения свободы суд прибегал бы к наказанию лишения свободы.

По мнению исследователя, наказания в виде лишения свободы в форме электронного мониторинга требуют соответствующих механизмов и структур надзора для надлежащей и эффективной реализации. Если такие

механизмы будут созданы, а надзорные и технические институты в Таджикистане будут созданы на необходимом уровне, то этот вид наказания будет эффективно применяться. Наказание в виде ограничения свободы, например, в виде установки на осужденных контрольно-измерительных приборов или электронных браслетов, предъявляет иные требования к обучению и подготовке кадров. В Таджикистане мало специалистов в области уголовного правосудия с техническим складом ума. Если соответствующие исправительные учреждения не обладают необходимым опытом и возможностями для надлежащего внедрения необходимых механизмов, наказания в виде лишения свободы не будут исполняться на должном уровне. В развитых странах для контроля за осужденными и обеспечения исполнения наказаний в виде лишения свободы используются электронные системы мониторинга и GPS. Эти устройства отслеживают заключенных с помощью электронных браслетов, которые обнаруживают опасность или движение во время перемещения в нормальной или нелегальной среде.

Исследования автора показывают, что в развитых странах, таких как Нидерланды и Германия, механизм наказания в виде ограничения свободы с использованием контрольных браслетов является эффективным методом и способствует обеспечению нахождения осужденных в обычной среде или в иной среде под постоянным электронным контролем. Эти приемы и технологические методы не только обеспечивают общественную безопасность и порядок, но и дают осужденным больше шансов адаптироваться к общественной жизни. Они пытаются использовать наказание в виде ограничения свободы как альтернативу наказания лишения свободы, что, с одной стороны, призвано снизить нагрузку на систему уголовного правосудия, а с другой способствовать реинтеграции (возвращению) осужденных в общество.

Такие страны, как США, Канада, Норвегия, Швеция, Нидерланды и Германия, успешно применяющие меры наказания в виде лишения свободы с использованием контрольных браслетов в сочетании с электронным мониторингом и отслеживанием, пытаются содержать осужденных в контролируемой среде, пока они возвращаются в общество. Предоставляя соответствующие и эффективные варианты, эти страны стремятся защитить права человека. Такое действие было бы полезным и выгодным как для осужденных, так и для общества в целом.

В ходе своего исследования диссертант указывает, что недостатки судебной практики назначения и исполнения наказания в виде ограничения

свободы, начиная от законодательных и технических недостатков и заканчивая социальными, экономическими и кадровыми проблемами, могут привести к несовершенству применения этого вида наказания и забвению изначальной цели реинтеграции осужденных в общество.

Четвертая глава посвящена вопросу **«Исполнение наказаний, связанных с обязательной трудовой деятельностью осужденных»** и состоит из двух параграфов.

Первый подраздел четвертой главы озаглавлен – **«Правовое регулирование исполнения обязательных работ»**, и в ходе исследования автор указывает, что в теории и практике права одним из актуальных вопросов остается правовое регулирование исполнения уголовного наказания. В этой связи особо можно выделить наказание в виде обязательных работ, которое в силу недавнего введения в уголовное законодательство не лишено нормативно-правовых сложностей. Обязательные работы считаются одним из самых гуманных наказаний и занимают заметное место в системе уголовного наказания большинства стран мира. Стоит отметить, что нормативно-правовые аспекты исполнения уголовного наказания в виде обязательных работ широко исследованы в зарубежной юридической науке. Однако следует подчеркнуть, что до настоящего времени в юридической науке Республики Таджикистан по данному вопросу серьезных и конкретных научных работ не проводилось. Такая ситуация сложилась, прежде всего, из-за нерешенности ряда существующих проблем теоретического и практического характера, связанных с исполнением наказания в виде обязательных работ. В связи с этим, данное исследование представляется ценным и актуальным с точки зрения юридической науки в научно-правовой среде Таджикистана.

Исследователь рассматривает обязательные работы как вид наказания, являющимся альтернативным наказанием лишению свободы. Дальнейшее расширение опыта ее применения будет способствовать сокращению числа осужденных к лишению свободы, что, в свою очередь, направлено на развитие системы уголовных наказаний на основе принципов, соответствующих международным стандартам обращения с осужденными. Отдельными зарубежными учеными были проведены ценные научные исследования в направлении теоретических и практических аспектов наказания в виде обязательных работ.

По мнению исследователя, если РФ не готова к внедрению обязательной работы в таких сложных условиях, то РТ, по-видимому, еще

рано его вводить. Но это не значит, что это наказание следует отменить. Напротив, необходимо усовершенствовать процесс его реализации, ввести механизм правового регулирования и обеспечения обязательной работы.

По мнению автора диссертации, законодательство не дает точного определения вида работ и формы объекта, а суды не уточняют этого, оставляя это на усмотрение местных органов власти. Здесь, во-первых, должны быть установлены виды работ, пригодные для выполнения обязательных работ, а во-вторых, типы объектов (государственные или негосударственные). Таким образом, согласно ст. 29.1 КИУН РТ необходимо внести дополнения, так как внедряется более совершенный и эффективный порядок уточнения видов работ и объектов, которые могут быть назначены в качестве уголовного наказания.

Автор исследования выступает за создание новой структуры исполнения наказаний в виде обязательных работ. По мнению автора, для осуществления обязательных работ на территории жилого массива необходимы ответственная структура или лицо. Учитывая это, предлагается, что в районах (городах) целесообразно создать специальный отдел по надзору за исполнением наказания в виде обязательных работ с наличием его представителя в составе городских и сельских общин.

Результаты исследования показывают, что необходимость разработки и регламентации механизма взаимодействия инспекций и органов местного самоуправления не вызывает сомнений. Вопрос назначения конкретных объектов целесообразно оставить на усмотрение центров занятости населения. Потому что в границах таких объектов планируется проведение обязательных работ. Под объектом понимается конкретное предприятие, учреждение, организация или объединение, на территории которых осужденному предстоит отбывать обязательные работы.

Анализ показывает, что многие ученые, особенно отечественные, поддержали объекты государственных организаций. Действительно, с этим мнением можно согласиться. Однако следует учитывать и некоторые другие вопросы, такие как относительно небольшое количество государственных организаций в этом районе. В частности, на местах практически невозможно проводить благоустройство, посадку деревьев, подметание дорог и т. д., поскольку практически каждый уголок территории зависит от кого-то, за исключением школ и медицинских учреждений. В связи с этим проведение обязательных работ на объектах

организаций местного самоуправления представляется сравнительно затруднительным.

Автор отмечает, что если обратиться к опыту стран мира по использованию обязательных работ, то станет ясно, что осужденные, выполняющие так называемую «неоплачиваемую общественную работу», вносят значительный вклад в благоустройство жилых массивов, школ и больниц. Члены общества наблюдают и понимают, что осужденные, выполняя неоплачиваемые общественные работы, также находятся в процессе исправления и перевоспитания. Также очень важно с духовно-нравственной точки зрения, чтобы осужденный понимал и чувствовал свой личный вклад и пользу в решении различных вопросов развития.

По мнению исследователя, одним из важных вопросов исполнения наказания в виде обязательных работ является то, что при выполнении обязательных работ лицо вступает в трудовые отношения, и многие стороны его взаимоотношений и деятельности должны регулироваться трудовым законодательством.

Исследователь подчеркивает, что организация и проведение работ, связанных с исполнением обязательных работ, в первую очередь относится к деятельности и обязанностям органов местного самоуправления и исправительных служб. Поддержание тесной коммуникации, своевременное и точное распределение перечня задач, которые необходимо выполнить (поддержание чистоты и порядка на определенных территориях, посадка деревьев, сбор урожая, очистка мусора, труб и т. д.) являются важными задачами этих органов власти во всех регионах.

По мнению автора диссертации, в современной системе правосудия, особенно в обеспечении исполнения наказаний, не связанных с лишением свободы, всё большее значение приобретает поиск эффективных способов и средств, оказывающих реальное исправительное воздействие. В современной юриспруденции исполнение обязательных работ как вида наказания, не связанного с изоляцией осужденного от общества, нуждается в актуализации и совершенствовании. Одним из таких нововведений, впервые рассматриваемым автором в рамках настоящего исследования, является «система перевода часов».

Действующее законодательство оценивает исполнение обязательных работ преимущественно по количественному признаку – количеству отработанных часов. Однако, как показывает практика, такой метод оценки не может в полной мере отразить реальный уровень исправления осужденных. Ведь два осужденных, отработавших одинаковый объем

работ, могут иметь разное поведение и отношение к себе. Поэтому необходимо ввести в систему оценки исполнения обязательных работ качественно-поведенческий элемент. Этот элемент должен отражать не только поведение, но и духовную и социальную готовность человека.

Данная система представляет собой научное исследование, согласно которому каждый час обязательных работ оценивается по особым моральным, дисциплинарным и социальным стандартам. То есть, на основе равноправного учёта (1 час = 1 часу), предлагается механизм, при котором каждый час приобретает индивидуальный «вес» и «ценность» с учётом качества наказания и рассчитывается с помощью специальных коэффициентов.

Практические преимущества системы: во-первых, имеющиеся практические преимущества системы создают основу для такой возможности, что осуждённые мотивируются не только к формальному и механическому отбыванию наказания, но и к реальному его исправлению. Во-вторых, благодаря наличию и реализации практических преимуществ рассматриваемой системы, органы, обеспечивающие осуществление надзора могут на основе данной системы правильно и обоснованно принимать решения об условном сокращении срока исполнения наказания или замене назначенного наказания.

Второй параграф называется – **«Исполнение наказания в виде исправительных работ»** и состоит из трех частей.

Первая часть второго параграфа озаглавлена – **«Правовые вопросы организации процесса исполнения исправительных работ»**. Автором указывается, что в системе наказаний, установленных уголовным законодательством страны, одним из видов наказаний является исполнение исправительных работ, и, как показывает судебная практика, оно применяется на практике чаще других видов наказаний. Изучение теоретических и практических вопросов реализации данного наказания будет способствовать совершенствованию законодательства страны и поиску решений некоторых существующих проблем в этой сфере.

Автор научного труда констатирует, что процесс реформирования системы наказания в стране еще не полностью завершен, и в этой связи одной из важных его целей является усиление борьбы с тяжкими и особо тяжкими преступлениями при смягчении уголовной ответственности за совершение небольших тяжких и средней тяжести преступлений. Проводимая политика гуманизации, формирования качественного подхода к пониманию сущности уголовного наказания, смягчения карательной

политики проявляются, прежде всего, в увеличении видов наказаний, предусмотренных уголовным законодательством, не связанных с изоляцией осужденного от общества, расширении круга оснований их применения, совершенствовании регламентации их реализации. Стоит отметить, что исправительные работы исторически закреплены в законодательстве страны.

По словам исследователя, исправительные работы как один из важнейших видов уголовного наказания предусмотрены во всех государствах – участниках Содружества Независимых Государств (далее – СНГ), за исключением Республики Молдова. Однако реформаторские усилия не имеют законодательного регулирования в законодательстве некоторых стран Центральноазиатского региона, в частности Казахстана, Туркменистана и Узбекистана. Однако, в отличие от вышеперечисленных стран и многих других государств, следует отметить, что в Республике Беларусь исправительные работы назначаются судами либо в качестве основного, либо в качестве дополнительного наказания.

Исследование автора показывает, что нормы уголовно-исполнительного и трудового права об отпусках противоречат друг другу, а единственным кодифицирующим документом в сфере трудовых отношений и отпусков является Трудовой кодекс Республики Таджикистан. Поэтому положения ст. 40 УИК РТ об исчислении продолжительности ежегодного оплачиваемого трудового отпуска осужденного следует привести в соответствие с положениями трудового законодательства. По этой причине положения ст. УИК РТ об исчислении срока ежегодного оплачиваемого трудового отпуска осужденного следует привести в соответствие с положениями трудового законодательства. По его мнению, в трудовое законодательство следует включить дополнительные положения об исключительных обстоятельствах, установленных законодательством Республики Таджикистан.

Исследователь утверждает, что запреты и обязанности могут возникать только в случае изменения поведения осужденного в период отбывания наказания, а не до его назначения. Таким образом, если поведение осужденного соответствует закону, то на него не налагаются никакие обязанности или запреты. Поэтому они не влияют на содержание предложения. Из проанализированных мнений следует, что перечень запретов и обязанностей в отношении осужденных к исправительным работам не отражен в законодательстве об исполнении уголовного наказания, тогда как все условия исполнения данного наказания

реализуются именно на основании законодательства об исполнении уголовного наказания. В этой связи, по его мнению, в Уголовном кодексе следует в рамках одной статьи установить перечень запретов и основных обязанностей, применяемых к осужденному.

Исследование показывает, что в горных условиях страны проблема обеспечения осужденных работой по месту жительства и надзора за ними требует затрат и определенного количества работников. Даже в горных районах есть труднодоступные места. Поэтому такие ситуации существенно затрудняют работу исправительной инспекции и требуют от нее дополнительных расходов. В этой связи вопрос кадрового состава исправительных служб, а также источник расходов служб на осуществление контроля за осужденным по месту жительства и оформление его документов должны быть определены и установлены на законодательном уровне.

По мнению автора работы учитывая необходимость изучения личности осужденного и разработки эффективных воспитательных мер, направленных на исправление осужденного, в местах лишения свободы функционируют психологические центры. Несмотря на это, психологи не привлекаются к изучению осужденных, отбывающих исправительно-трудовые наказания.

Исследование автора показывает, что в настоящее время в стране проводится реформа система наказания. Одним из приоритетов этого процесса объявлено усиление борьбы с совершением тяжких и особо тяжких преступлений в случаях смягчения уголовной ответственности за небольшие тяжкие и средней тяжести преступления. Проводимая политика гуманизации, формирования качественного подхода к пониманию сущности уголовного наказания, смягчения карательной политики проявляются, прежде всего, в увеличении видов наказаний, предусмотренных уголовным законодательством, не связанных с изоляцией осужденного от общества, расширении круга оснований их применения, совершенствовании регламентации их реализации. Завершение законодательных реформ в области системы наказания и реализации уголовных наказаний за последние два десятилетия сделало важным и актуальным широкое применение альтернативных наказаний наряду с наказанием лишения свободы.

По мнению исследователя, сущностью исправительных работ является исправление и перевоспитание осужденного, независимо от того, осуществляется ли оно в форме трудовой, воспитательной или учебной

работы. Однако сотрудники исправительных учреждений, хотя и имеют юридическое образование, не обладают педагогическими и психологическими знаниями. Поэтому роль педагогов и психологов в работе с осужденными очень важна. В этой связи целесообразно создать в исправительных учреждениях психолого-педагогическое рабочее подразделение для проведения коррекционной работы.

Вторая часть второго подраздела озаглавлена – **«Условия исполнения исправительных работ»**, где автор указывает, что исправительные работы осуществляются в соответствии с условиями и положениями, установленными законодательством страны. Инспекция исправительных учреждений отвечает за разъяснение условий осуществления исправительных работ, обеспечение их безусловного соблюдения и решение вопросов уклонения.

Автор указывает, что к общим условиям относятся следующие обязанности осужденных: соблюдение установленного порядка отбывания наказания; добросовестный подход к выполнению работы. Особыми условиями исполнения исправительных работ являются; взыскание определенной суммы из дохода осужденного; невозможность освобождения осужденного по его собственному желанию. По мнению автора, общей чертой условий отбывания наказания является их обязательность. По мнению диссертанта, представленная классификация не в полной мере учитывает специфику условий осуществления исправительных работ.

Исследователь напоминает, что осужденные к исправительным работам обязаны соблюдать порядок и условия отбывания наказания, а также по вызову незамедлительно являться в исправительно-трудовую инспекцию. Сумма удержаний из заработной платы осужденного должен соответствовать размеру, определенному судом. В период отбывания исправительных работ осужденный к таким работам не имеет права самостоятельно покидать место выполнения работ без письменного разрешения органа исправительно-трудовой инспекции. Только при наличии обоснованных доказательств осужденному может быть предоставлено разрешение на освобождение от работы. Отказ в выдаче разрешения должен иметь законное основание. Решение об отклонении заявления может быть обжаловано в суд в порядке, установленном законом. Осужденный не имеет права по закону уклоняться от выполнения возложенной на него работы. Осужденный к исправительным работам обязан сообщить органу, обеспечивающему исполнение уголовных

наказаний, инспекции по исполнению наказаний об изменении места работы или жительства не позднее чем за 10 рабочих дней. Осужденному в период исправительных работ предоставляется ежегодный оплачиваемый отпуск продолжительностью 18 рабочих дней в организации, исполняющей исправительные работы. Осужденные могут использовать иные виды отпусков, предусмотренные трудовым законодательством.

Исследователь констатирует, что в современных политико-правовых условиях, когда наше государство реализует политику декриминализации отдельных преступных деяний, не представляющих серьезной общественной опасности, ответственность за умышленное уклонение от отбывания наказания не связана с лишением свободы, то есть признание их преступлением нецелесообразно. В то же время следует отметить, что между уголовным законодательством и исполнением уголовного наказания существует теоретическое противоречие, и внесение изменений в УК или КИУН РТ позволит устранить это противоречие. Признать целесообразным за нарушение запретов и обязанностей, установленных исправительными инспекциями к дисциплинарной или административной ответственности лиц, осужденных как к исправительным, так и к обязательным работам.

Третья часть второго подраздела озаглавлена – **«Вопросы применения подходов исправления лиц, осужденных к исправительным работам»**. Автор указывает, что из названия наказания следует, что основой реализации исправительных работ является процесс исправления осужденного. Исполнение наказания в виде исправительных работ связано не только с наказанием, но и с исправительным воздействием. В части исправления осужденных законодательством об исполнении наказаний установлены соответствующие нормы, предусматривающие эффективные меры исправления. В частности, ст. 14 КИУН РТ гласит, что «исправление осужденных состоит в формировании у них уважительного отношения к людям, обществу, труду, нормам, правилам и традициям общечеловеческого быта, поощрении правомерного поведения».

По мнению автора диссертации, действующее законодательство Республики Таджикистан имеет недостатки и упущения, наличие которых влияет на процесс розыска и задержания лиц, находящихся вне контроля исправительных учреждений. К таким проблемам относятся: трудности, возникающие при задержании осужденных, уклоняющихся от надзора за исправительными учреждениями, содержание их под стражей до 48 часов

до рассмотрения вопроса о замене наказания лишением свободы; случаи применения оружия при обыске и задержании осужденных, способы применения физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия не регламентируются; обеспечить качественное и своевременное проведение первоначальных следственных действий, правильное оформление документов в целях исключения их возвращения в органы уголовного преследования для повторного рассмотрения; не допускать необоснованного направления сотрудниками органов уголовного преследования материалов о возбуждении розыскных дел в отношении осужденных; расширение опыта проведения рабочих встреч с другими заинтересованными службами для выработки механизма взаимодействия в данной сфере; не нарушать действующее законодательство и ведомственные нормативные акты, регламентирующие организацию данного направления работы.

Исследование автора показывает, что при всех преимуществах уголовного наказания в виде исправительных работ имеется существенный недостаток, не предусмотренный законодателем, в том числе обеспечение трудоустройства осужденного после вынесения приговора суда и вступления его в законную силу. Законом установлено, что осужденный должен отбывать наказание по месту своего жительства, что не всегда дает реальную возможность реализовать данное положение, поскольку не во всех регионах страны имеются предприятия и учреждения, обеспечивающие занятость осужденных.

В ходе своего исследования диссертант отмечает, что одной из серьезных проблем в реализации исправительных работ является обеспечение осужденных рабочими местами. Основная проблема рассматриваемого вопроса заключается в том, что осужденный должен отбывать исправительные работы по месту жительства. И это несмотря на то, что суд не определяет место проведения исправительных работ, оставляя это на усмотрение исправительных служб и органов местного самоуправления. При этом выполнение работ, назначенных исправительными инспекциями, считается обязательным для осужденного, а целью исправительных работ является исправление осужденного, что отличается от обязательных работ. В жилых районах, особенно в сельской местности, очень сложно обеспечить работой осужденных. При этом вид работ, к которым должен привлекаться осужденный, в законодательстве не определен. В этой связи следует ввести ограничения на то, к каким видам работ может или не может быть привлечен осужденный. Например, в

сельской местности часто наблюдается нехватка учителей. Может ли осужденный заниматься преподавательской деятельностью? В этой связи целесообразно пересмотреть механизм определения места работы осужденных, перечень видов деятельности, запрещенных осужденным при отбывании исправительных работ, и закрепить их в законодательстве.

Анализ исследователя показывает, что основой исправительной работы является осуществление воспитательной работы, в которой роль педагогических и психологических знаний считается весьма важной, поскольку прежде чем применять меры воспитательного воздействия, сотрудники исправительных учреждений должны изучить личность осужденного и определить степень его социально-нравственной деградации. Осуществление воспитательной работы во многом зависит от личности осужденного, его личностно-психологических особенностей. Поэтому прежде чем осуществлять воспитательную работу, исправительное учреждение должно всесторонне изучить личность осужденного.

Пятая глава диссертации называется **«Исполнение наказаний, связанных с ограничением свободы»**, в ней изучаются и исследуются вопросы исполнения наказания в виде ограничения свободы по военной службе, организация исполнения наказания в виде ограничения свободы, правовое положение лиц, осужденных к ограничению свободы, проблемы исполнения наказания в виде ограничения свободы.

Первый подраздел посвящен вопросу **«Исполнение наказания в виде ограничения по военной службе»**. При рассмотрении данного вопроса, диссертантом отмечается, что одним из наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, является наказание в виде ограничения по военной службе. Процесс исполнения этого приговора имеет свои особенности. Стоит отметить, что в юридической литературе существуют разные мнения относительно особенностей исполнения данного наказания.

По мнению исследователя, простое удержание определенного процента от заработной платы не означает, что такие наказания одинаковы. Эти наказания различаются друг от друга в зависимости от различных критериев.

Автор диссертации констатирует, что законодательство Республики Таджикистан об исполнении наказания в виде ограничения по военной службе достаточно широко определило соответствующие субъекты, что зарубежные ученые считали приемлемым в качестве опыта для

использования в своем законодательстве. Поэтому можно с уверенностью сказать, что в большинстве вопросов мы опираемся на изучение зарубежного законодательного опыта, однако в рассматриваемом вопросе зарубежные ученые опирались на наше законодательство, которое отражает устойчивое развитие законодательства страны в данной сфере.

Автором исследования установлено, что указанное уголовное наказание относится к исправительным мерам, поскольку его реализация осуществляется с использованием таких мер исправительного воздействия, как общественные работы, воспитательная работа, военная подготовка по специальным программам. Однако законодательство не устанавливает военное образование и подготовку в качестве исправительной меры. В то же время законодательство не предусматривает применение мер воспитательного воздействия к осужденным по военной службе, поэтому предлагаем в ст. 14 КИУН РТ установить в качестве средства исправления осужденных военную подготовку. Также в главу 16 следует включить еще одну статью, посвященную вопросу применения исправительных работ к лицам, осужденным к ограничению по военной службе. Также в данной статье следует указать и установить порядок применения мер воспитательного воздействия, перечень соответствующих действий и компетентные субъекты их реализации.

Следует отметить, что исполнение наказания в виде ограничения свободы по военной службе – это процесс, в котором используется ряд скоординированных и эффективных механизмов для надлежащего достижения целей наказания – обеспечения дисциплины, воспитания и исправления военнослужащих.

Во-первых, важным механизмом исполнения является строгий и систематический контроль за ходом исполнения наказания со стороны соответствующих органов. После вынесения приговора суда военные администрации обязаны исполнять наказание своевременно и правильно. Этот контроль обеспечивает защиту прав военнослужащих при исполнении наказания.

Во-вторых, условия военной службы должны быть подготовлены к исполнению ограничений. Военнослужащие сталкиваются с налагаемыми ограничениями, например, ограничениями на передвижение, участие в определенных видах деятельности или другими установленными ограничениями, и эти ограничения должны регулярно контролироваться. Для этого необходимо использовать внутреннюю систему управления и контроля за личным составом военнослужащих.

В-третьих, важную роль в исполнении наказания играет коммуникационно-воспитательная поддержка. Исполнение наказания – это не только ограничение свободы военнослужащего, но и должно сопровождаться воспитательными и психологическими мерами, чтобы подготовить военнослужащего к исправлению и улучшить его поведение.

В-четвертых, в современных условиях применение информационных технологий для контроля за исполнением наказания имеет важное значение. Специальные программы мониторинга и отчетности помогают отслеживать состояние военнослужащих и соблюдение ими ограничений, а также своевременно предоставлять необходимую информацию ответственным лицам.

В-пятых, регулярное обучение ответственных сотрудников имеет важное значение для контроля и управления осужденными. Опыт и навыки ответственных сотрудников обеспечивают прозрачность и эффективность исполнения наказаний, а также защиту прав военнослужащих.

В целом, современный механизм исполнения наказания в виде ограничения по военной службе представляет собой скоординированную и комплексную систему, включающую контроль, организацию военной службы, воспитательное обеспечение, использование технологий и подготовку кадров. Этот комплексный механизм обеспечивает эффективное исполнение наказания, направленное на воспитание и поддержание дисциплины.

Стоит отметить, что законодательство Республики Таджикистан в области регулирования наказания в виде ограничения по военной службе занимает лидирующие позиции по сравнению с законодательством иностранных государств и имеет важные особенности, отличающие его от другого иностранного законодательства. Законодательство Таджикистана в этой области направлено, главным образом, на защиту прав и свобод граждан и обеспечение гарантии исполнения правосудия в рамках военной службы. Это законодательство также соответствует международным стандартам в области прав человека и обеспечивает правовую основу для обеспечения прозрачности и надежности процессов ограничения по военной службе. По сравнению с законодательством некоторых иностранных государств, которые могут иметь более строгие и

ограничительные требования, законодательство Таджикистана предоставляет гражданам больше возможностей для защиты своих прав и свободного выбора. Это лидерство и согласованность законодательства с международными стандартами позволяют Республике Таджикистан занимать прочные позиции на международной арене и представлять положительный правовой опыт. Таким образом, законодательство Таджикистана в области регулирования наказания в виде ограничения по военной службе является стабильным и прогрессивным примером, вносящим значительный вклад в защиту прав человека и укрепление государственности в стране.

В целях дальнейшего совершенствования законодательства Республики Таджикистан в сфере регулирования наказания в виде ограничения по военной службе можно дать несколько важных рекомендаций:

Во-первых, необходимо более тщательно изучать опыт развитых стран и международных стандартов и перенимать их положительные аспекты. Это может способствовать совершенствованию стандартов и внедрению новых правил в законодательство, что будет способствовать лучшей защите прав граждан и эффективности управления военной системой.

Во-вторых, необходимо усилить процессы контроля и мониторинга в сфере исполнения наказания в виде ограничения по военной службе с целью обеспечения прозрачности и справедливости при его применении и предотвращения любых нарушений закона.

В-третьих, следует уделять больше внимания регулярному обучению офицеров и должностных лиц, чтобы они были знакомы с новыми стандартами и правами человека и могли относиться к правам военнослужащих с высокой степенью ответственности и уважения.

В то же время рекомендуется, чтобы законодательство в большей степени основывалось на медицинской, психологической и социальной теории и опыте, чтобы наказания были обоснованными и эффективными не только с точки зрения права, но и с точки зрения социально-психологического воздействия.

В целом, внимание к этим аспектам может укрепить законодательство Таджикистана, регулирующее наказание в виде

ограничения по военной службе, способствуя как защите прав человека, так и эффективному управлению военной системой.

Второй подраздел посвящен теме **«Организация исполнения наказания в виде ограничения свободы»** и состоит из двух частей.

Первая часть второго подраздела называется **«Правовое положение лиц, осужденных к ограничению свободы»**. При рассмотрении данного вопроса исследователь констатирует, что ограничение свободы является одним из видов уголовных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, но оказывающим положительное влияние на исправление и перевоспитание осужденных. Исходя из этого изучение и исследование данного вопроса имеет большое научное и практическое значение для развития и совершенствования юридической науки в целом.

По мнению исследователя, основу правового статуса человека составляют его права, свободы и обязанности, которые предусмотрены законодательством страны.

В ходе исследования автор пришел к выводу, что в уголовно-правовой литературе недостаточно полно, точно и конкретно изложено понятие правового статуса осужденных. Этот момент не упоминается в уголовном законодательстве и уголовном наказании.

Исследователь пришел к выводу, что контрольная деятельность носит масштабный характер и порой ее невозможно осуществить силами одной структуры, поскольку отдаленность населенных пунктов и регионов затрудняет наблюдение за осужденным по месту его жительства. Можно сделать умозаключение, что на современном этапе в практику правоохранительной деятельности активно внедряются электронные средства контроля и надзора. Однако использование электронных средств, в большей степени ограничивающих личную свободу, законодательством страны не регулируется. В этой связи, по мнению автора, позиция Таджикистана является правильной, поскольку некоторые электронные устройства, используемые в зарубежных странах (в том числе электронные браслеты), чрезмерно ограничивают сферу индивидуальных свобод. Хотя они и повышают качество надзора, однако они с одной стороны дорогостоящие, а с другой стороны, противоречат общим принципам прав человека.

Вторая часть второго подраздела имеет название – **«Проблемы исполнения наказания в виде ограничения свободы»**. В этой части автор подчеркивает, что сегодня гуманизация уголовного права стала международной тенденцией во многих странах мира. Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, применяются во всех странах, и в этом плане Республика Таджикистан не является исключением.

По мнению исследователя, сотрудники исправительных учреждений должны контролировать поведение осужденных не только при посещении ими мест проведения массовых мероприятий, но и при нахождении в детских учреждениях, школах, больницах, общественном транспорте, что, по его мнению, не соответствует правовой природе вида наказания и необходимости его реализации. Более того, в большинстве случаев оно остается невыполненным из-за большого объема и объективной невозможности принятия необоснованных мер, поскольку закрепить за каждым осужденным сотрудника исправительного учреждения для контроля за соблюдением им установленных норм практически невозможно. Следует добавить, что осужденный, находящийся в общественном месте, может легко покинуть его и скрыться от сотрудников исправительного учреждения, в этом случае обнаружить факт нарушения данного запрета можно только при непосредственной встрече сотрудника исправительного учреждения с осужденным.

Диссертант отмечает, что в перечень обязанностей, возлагаемых на осужденного, следует добавить следующие моменты: «Является в комиссию общественного надзора один раз в месяц для проведения воспитательных бесед; посещает психолога два раза в месяц для консультации».

Исследование показывает, что одним из важных направлений совершенствования механизма ограничения свободы является внедрение цифровой отчетности. Ее можно подавать через мобильное приложение один или несколько раз в неделю, в которой лицо предоставляет необходимые сведения о повседневной деятельности, месте работы и других обстоятельствах. Таким образом, надзорные органы не только контролируют соблюдение ограничений, но и отслеживают социальное положение осужденного. Следует отметить, что при этом привлечение общественных организаций и органов местного самоуправления также может

способствовать совершенствованию и повышению эффективности процесса надзора. Участие общества и социальных институтов в этом процессе позволит не только обеспечить надзор за осужденным, но и оказать ему поддержку, что, в свою очередь, положительно скажется на его социальной адаптации и одновременно снизит рецидивизм.

Исследователь отметил, что смешанная модель контроля также может быть полезным подходом в этом направлении. На основе этой модели процесс электронного контроля сочетается с образовательными программами, психологическим консультированием и другими социальными программами. То есть человек не только ограничен, но и имеет возможность приобретать новые навыки, получать консультации и быть активной личностью в обществе. Таким образом, наказание приобретает исправительный характер, и человек возвращается в общество и ведет активную социальную жизнь. Еще одним механизмом, который может положительно повлиять на исполнение наказания, является немедленное уведомление. В случае несоблюдения осужденным установленных условий, уведомляются не только органы власти, но и его семья или поручители. Такой метод повышает социальную ответственность осужденного, поскольку он знает, что нарушение правил имеет неприятные последствия не только для него самого, но и для его близких.

По мнению автора, использование новых технологий, в том числе искусственного интеллекта, может помочь в анализе поведения и прогнозировании риска рецидива. Используя такие системы, надзорные органы могут принимать дополнительные меры и заранее определять уровень риска. Также создание специальных центров мониторинга и поддержки, где мониторинг, консультирование и социальная помощь используются совместно и в комплексе, может значительно повысить эффективность ограничения свободы. В целом, все эти пути и подходы свидетельствуют о том, что ограничение свободы должно быть не просто средством контроля, а должно стать сложной комплексной системой, сочетающей контроль с исправлением и поддержкой. Только в этом случае оно может использоваться как реальная альтернатива лишения свободы и при этом соответствовать основным целям уголовного права –

предупреждению рецидива, реабилитации личности и защите интересов общества.

Исследователь высказал мнение, что одним из наиболее эффективных современных средств контроля на сегодняшний день являются электронные устройства, которые используются в виде браслета. Указанные устройства подключены к системе GPS и определяют положение и местоположение осужденного в режиме реального времени, а в случае несоблюдения им установленных ограничений немедленно отправляют сообщение органам, осуществляющим надзор и контроль. Преимущество этих современных устройств заключается в том, что в результате их использования существенно сокращаются государственные расходы, связанные с содержанием лиц в исправительных учреждениях, а осужденный остается в своей социальной среде, постоянно чувствуя себя под контролем. Применение рассматриваемых устройств также на практике способствует профилактике рецидивизма.

При этом могут использоваться и другие аналогичные современные методы. Например, внедрение системы электронной подписи или онлайн-регистрации позволяют осужденному фиксировать своё присутствие в определённое время через мобильное приложение или специальное устройство. Использование такого подхода позволяет надзорным органам обеспечивать соблюдение и исполнение ограничений без больших затрат и необходимости личного надзора со стороны надзорных органов. Использование биометрического контроля, который заключается в снятии отпечатков пальцев, распознавании лица или голоса, значительно снижает вероятность мошенничества и обмана. Поскольку человек не может подтвердить своё присутствие каким-либо другим способом. Система геозон также является ещё одним интересным способом ограничения перемещения осужденного через разрешённые и запрещённые зоны. Если человек покидает обозначенную зону, система автоматически уведомляет соответствующие органы, и этот метод может быть особенно эффективен в случаях, когда осужденному не следует приближаться к обозначенным местам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате диссертационного исследования проблем основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, сделаны следующие выводы:

1. Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, являются воплощением гуманистических принципов, не изолирующих лица от социальной среды и предоставляющих возможность для исправления осужденного. Осужденный может оставаться в семейно-общественной среде, сохраняя при этом семейные и трудовые связи, что создает основу для восстановления здоровых общественных отношений. Исполнение наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, снижает государственные расходы и нагрузку на исправительные учреждения, и в то же время обеспечивает возможность продолжения трудовой деятельности и обеспечения семейных благ. Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, способствуют укреплению связи между государством и гражданином, повышению доверия к судебному правосудию и правовому просвещению. Основной целью этих видов наказаний является не только порицание и наказание, но и восстановление социальной справедливости, исправление осужденного и предупреждение совершения новых преступлений. Таким образом, наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества, представляют собой совокупность мер государственного воздействия, установленных государством в уголовном законодательстве в качестве мер принудительного воздействия на лицо, совершившее преступление небольшой или средней тяжести [6-А].

2. Цель уголовного наказания – это конечный правовой и социальный результат, посредством которого государство реализует принудительную меру в виде уголовного наказания. Целью уголовного наказания считается реализация правовой политики государства в области исправления и реабилитации осужденных и предупреждения преступности. Цель уголовного наказания считается характерной чертой, аспектом и признаками государственной политики в области уголовного права и практически определяет направление, сущности, содержание и соответствие этих целей принятым международным и отечественным правовым нормам. Цели наказания закреплены в законодательстве Таджикистана, однако процесс их реализации всё меньше соответствует реальным потребностям. В судебной практике всё чаще назначаются наказания в виде лишения

свободы, что приводит к социально-экономическим проблемам в стране. Исправительные учреждения не располагают достаточными условиями для исправления и воспитания осуждённых, что повышает риск рецидивизма. Государственные программы играют ключевую роль в реализации целей наказания, но редко реализуются на практике. Общество не готово принять отбывших наказание, что негативно сказывается на осуждённых и повышает вероятность рецидивизма. Для совершенствования системы наказания необходимы изменения и реформы системы наказания Таджикистана с гуманизирующими и реформаторскими подходами.

3. Сегодняшнее восприятие системы уголовного наказания разительно отличается от восприятия в развитых странах. Система уголовного наказания должна включать в себя исчерпывающий перечень видов наказаний. Поэтому в перечень уголовных наказаний могут быть включены только те меры уголовно-правового характера, которые входят в систему уголовных наказаний. Однако в санкционном разделе норм Особой части УК РТ следует указать только те меры, которые предусмотрены в системе уголовных наказаний. Суд может назначить наказание только из числа тех мер, которые предусмотрены в перечне мер уголовного характера. Тем самым законодатель гарантирует соблюдение прав осужденных перед лицом возможного неограниченного судебного произвола [6-A]; [13-A].

4. В результате исследования вопроса стало выявлено, что труд и работа выступают средством исправления осужденного лица. В процессе труда процесс исправления осужденного осуществляется в духе уважения интересов общества, развития у него трудовых навыков, качеств организованности, честности и законопослушания. При этом следует учитывать, что труд, работа это абстрактные научные понятия, в виде чистого понятия оно просто не существует. На практике существуют определенные виды работ, которые выполняются конкретными лицами. В процессе труда люди создают конкретные духовные и материальные блага. При этом следует отметить, что каждый вид труда, в свою очередь, имеет свои специфические признаки и характеристики, которые в своей совокупности образуют содержание категории «труд» [29-A].

5. Содержание и сущность обязательных работ можно выразить через их характеристики. В ходе данного исследования необходимо выделить следующие важные характеристики обязательных работ: 1) Конституционные ограничения, связанные с выполнением обязательных работ. Реализация обязательных работ ограничивает ряд конституционных прав осужденного. В частности, ограничения свободы, выбора места работы

и вида труда, ограничения права на отдых, ограничения в получении заработной платы за труд; 2) Ограничения, связанные с выполнением обязательных работ и имеющие уголовно-правовой характер. Реализация обязательных работ налагает ряд ограничений, имеющих иное содержание. В частности, выполнение обязательных работ параллельно с обучением, но вне школьных занятий. Стоит отметить, что важным аспектом такого наказания, а именно исполнения обязательных работ, являются не его карательные элементы, а его воспитательный аспект. Единственный способ обеспечить реализацию этих целей - воспитание граждан в духе уважения к закону.

6. Гуманизация уголовных наказаний продолжает оставаться главной целью во всем мире. Международное сообщество стремится назначить соответствующее наказание за каждое преступление. Вот почему за имущественные преступления назначаются имущественные наказания. Исправительные работы это вид имущественного наказания, который представляет собой достаточный карательный потенциал для осужденного и весьма положительный экономический эффект. Исправительные работы за имущественные преступления имеют положительный, воспитательный эффект [28-А].

7. Ограничение по военной службе как вид уголовного наказания закладывает основу порядка и стабильности воинских структур. Это наказание применяется в целях обеспечения дисциплины и соблюдения закона военнослужащими. Такие наказания направлены не только на наказание, но и на воспитание военнослужащих и исправление их поведения. Применение специальных ограничений в служебной обстановке обязывает военнослужащих соблюдать законы и поддерживать надлежащие служебные отношения, что имеет важное значение для обеспечения общей стабильности военной системы и национальной безопасности. Ограничение по военной службе имеет специфические правовые и уголовно-правовые признаки, отличающие его от других видов наказания. Это наказание применяется только к особым субъектам – военнослужащим, назначается по решению суда и на определенный срок. Данное наказание не отделяет человека от воинской среды, а ограничивает его рамками закона и дисциплины. Эти признаки позволяют государству и военным органам использовать эти средства как для поддержания порядка, так и для удержания опытного военнослужащего и направления его на истинный путь.

8. В УК РТ понятие ограничения свободы отсутствует. Из содержания норм Уголовного кодекса следует, что он не выражает понятие наказания в

виде ограничения свободы и не раскрывает его содержание в полной мере. Вместе с тем, следует отметить, что содержание в специальных учреждениях, установленное в норме, уже рассматривается как форма изоляции осужденного от общества и исключает его сущность как наказания без изоляции осужденного от общества. В связи с этим считаем необходимым закрепить в уголовном законодательстве понятие ограничения свободы.

9. Суды занимают твердую и однозначную позицию при назначении наказания в виде обязательных работ. Анализируя полученные результаты по применению обязательных работ, можно сделать вывод, что данный вид наказания районными в Таджикистане судами применяется сравнительно редко [33-А].

Исследование показывает, что за последние 6 лет, с 2019 по 2024 год, количество лиц, осужденных к лишению свободы в Таджикистане, достигло критической отметки: только за этот период в стране по 62 502 приговорам судов к уголовному наказанию были приговорены 63 842 человека, из которых 23 984 – к лишению свободы. Другими словами, к лишению свободы приговариваются 38,37% лиц, что является нецелесообразным фактом. Примерно треть приговоров судов – это лишение свободы. Из приговоров, вынесенных за последние 6 лет (2019-2024 годы), обязательные работы составляют 3986 случаев, что составляет 6,37% от общего числа вынесенных приговоров. Поэтому вопрос повышения эффективности обязательных работ и расширения базы их применения требует своего решения.

10. Для замены обязательных работ другим видом наказания в соответствии с требованиями ч. 5 ст. 48(1) УК РТ, в суд направляется представление. По мнению автора, такое правило замены обязательных работ, как в ч. 5 ст. 48(1) УК РТ представляется не совсем логичным и обоснованным, поскольку, с одной стороны, ограничение свободы до создания специальных мест для его осуществления на практике не реализуется. Только в случаях серьезного уклонения от обязательных работ остается возможность замены их исправительными работами. Однако замена обязательных работ исправительными работами не очень оправдана, поскольку человек откажется выполнять работу, а суд заменит работу другой мерой. Поэтому диссертантом предлагается, что в случаях, когда лицо сознательно отказывается от выполнения обязательных работ, суд вправе заменить их штрафом или лишением свободы [33-А]; [56-А].

11. Анализ статистики назначения данного наказания, судебных решений, мнений отечественных и зарубежных ученых показывает, что в практике назначения исправительных работ имеются некоторые вопросы, требующие решения. Изучение и исследование практики реализации исправительно-трудового наказания способствует решению существующих проблем в этой сфере, совершенствованию законодательства, устранению некоторых недостатков, имеющих место в приговорах, а также решению важных теоретических и практических вопросов.

Назначение исправительных работ беременным женщинам противоречит принципу индивидуализации наказания. Наказание назначается только лицу, совершившему преступление, а нерожденный ребенок имеет право на жизнь и не считается соучастником действий своей матери. Таким образом, назначение наказания в виде исправительных работ беременной женщине влечет ответственность и ставит под угрозу жизнь ребенка [54-А].

12. Сравнительный анализ санкций Особой части УК РТ за 2010-2024 годы показывает, что из многих санкций исключено наказание в виде исправительных работ, поскольку исправительные работы предусматривались в 95 статьях Особой части УК РТ (до 2010 года). Анализ УК РТ (2024 года) показывает, что термин «исправительные работы» употребляется в нем всего 89 раз, из них 21 в Общей части и 68 в Особой части. В настоящее время статья 61 Особой части УК РТ устанавливает наказание в виде исправительных работ. Из них в 5 случаях он был установлен на срок до одного года, в 3 случаях на срок от одного года до двух лет, в 1 случае на срок от двух месяцев до одного года, в 2 случаях на срок от шести месяцев до одного года, в 57 случаях на срок до двух лет. Из 61 статьи, предусматривающей исправительные работы, в 7 статьях они предусмотрены дважды, а в остальных 54 статьях только один раз.

13. Число приговоров к исправительным работам возросло с 2000 по 2005 год, а затем снова снизилось. Статистика за 2019–2024 годы также показывает такое же снижение. Естественно, на эту ситуацию влияет ряд факторов и причин: во-первых, сокращение количества рабочих мест для осужденных, не имеющих работы. Во-вторых, непоследовательность законодателя, изменившего подход к категориям осужденных, которым исправительные работы могут быть назначены трижды. В-третьих, большинство осужденных не имеют постоянной работы или в районе их проживания нет работы, которую администрация тюрьмы могла бы им назначить.

14. Наказание в виде ограничения по военной службе, которое может быть применено к военнослужащим, проходящим военную службу по контракту, может быть применено только в качестве вида основного наказания (ч. 1 ст. 48 УК РТ). Единственным дополнительным наказанием, которое может быть добавлено к наказанию в виде ограничения по военной службе, является лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. В целях устранения рассмотренных проблем, трудностей, возникающих при применении рассматриваемого наказания, целесообразно дополнить уголовное наказание военнослужащих, поскольку необходимо совершенствование соответствующего законодательства об уголовной ответственности военнослужащих. Реализация эффективных предложений позволяет назначать военнослужащим более двух уголовных наказаний для достижения целей наказания, предусмотренных ст. 46 УК РТ.

15. Механизм назначения наказания в виде ограничения свободы в Таджикистане сталкивается с рядом структурных и практических проблем и недостатков. Основными причинами ненадлежащей реализации механизмов этого наказания можно считать нехватку электронных устройств, высококвалифицированных специалистов и надзорных органов. Электронные устройства, используемые для контроля и управления ограничением свободы, такие как отслеживание перемещений людей, точный контроль за осужденными или использование современных технологий мониторинга, находятся на низком уровне в Таджикистане. В частности, отсутствует техническая база для проведения анализов и проверок исправительных учреждений с использованием современных технологий, что приводит к неправильному применению наказаний в виде ограничения свободы и нарушения прав человека. Исправительные учреждения и надзорные органы, ответственные за исполнение наказаний и мониторинг случаев ограничения свободы, испытывают нехватку юристов, программистов, профессиональных психологов, а также технического персонала, работающего с новыми технологиями. Нехватка кадров может привести к неэффективному контролю и исполнению законов об ограничении свободы.

16. В Республике Таджикистан правовую основу обязательных работ составляют следующие правовые акты: УК РТ, УПК РТ, КИУН РТ, Закон Республики Таджикистан «О системе исполнения уголовных наказаний» и другие правовые акты. Настоящие правовые документы регулируют следующие вопросы обязательных работ: исчисление срока обязательных

работ; порядок исполнения и отбывания наказания в виде обязательных работ; условия исполнения и отбывания наказания в виде обязательных работ; обязанности администрации организаций, в которых осужденные отбывают обязательные работы; ответственность лиц, осужденных к обязательным работам; умышленное уклонение от исполнения обязательных обязанностей; основания освобождения от отбывания наказания; отсрочка исполнения приговора и досрочное освобождение; порядок подачи заявления об освобождении от отбывания наказания; прекращение наказания и процедура освобождения; иные аспекты исполнения обязательных работ [30-А]; [32-А].

17. В настоящее время в стране реализуется реформа система наказания, приоритетными направлениями которой являются усиление борьбы с тяжкими и особо тяжкими преступлениями при смягчении уголовной ответственности за небольшие тяжкие и средней тяжести преступления. Проводимая политика гуманизации, формирования качественного подхода к пониманию сущности уголовного наказания, смягчения карательной политики проявляются прежде всего, в увеличении видов наказаний, предусмотренных уголовным законодательством, не связанных с изоляцией осужденного от общества, расширении круга оснований их применения, совершенствовании регламентации их исполнения. Реформы, проведенные в системе уголовного наказания и исполнения уголовных наказаний за последние два десятилетия, сделали разработку альтернативных лишению свободы наказаний особенно актуальной. Этот процесс предусматривается не только практическим расширением сферы применения указанных видов уголовного наказания, совершенствованием механизма их правового регулирования, но и широким поиском оптимального соотношения строгости содержания всех установленных действующим законодательством уголовных наказаний, среди которых исправительные работы занимают важное место [27-А]; [48-А].

18. Законодательство точно не устанавливает виды работ и формы учреждений для исполнения обязательных работ, и суды также не уточняют это, оставляя это на усмотрение местных органов власти. Здесь, во-первых, следует установить виды работ, пригодные для исполнения обязательных работ, а во-вторых, виды учреждений (государственные или негосударственные). В то же время мы выступаем за создание новой структуры для исполнения обязательных работ, поскольку исполнение обязательных работ по месту жительства требует ответственной структуры

или лица. Учитывая это, в районах (городах) было бы целесообразно создать специальный отдел инспекции за ходом исполнения обязательных работ с присутствием его представителя в структуре общины поселения и села.

19. В горных условиях страны проблема обеспечения осуждённого рабочим местом по месту жительства и осуществления надзора за ним требует затрат и определённого количества сотрудников. В горных районах существуют даже труднодоступные места. Поэтому подобные ситуации значительно осложняют работу уголовно-исполнительной инспекции и требуют от неё дополнительных издержек. В связи с этим вопрос о кадровом составе уголовно-исполнительной инспекции и источниках расходов инспекции при осуществлении надзора за осуждённым по месту жительства и оформлении его документов должен быть определён и установлен на законодательном уровне.

20. Исполнение наказания в виде ограничения по военной службе осуществляется с применением таких мер исправительного воздействия, как общественно-полезный труд, воспитательная работа, военная подготовка по специальным программам. Однако законодательством не предусмотрены военная подготовка и военные сборы в качестве мер исправительного воздействия. Вместе с тем законодательство не устанавливает применение воспитательных средств в отношении лиц, осуждённых к ограничению по военной службе, поэтому предлагаем в статье 14 КИУН РТ установить военную подготовку в качестве средства исправления осуждённых. Также в главе 16 следует предусмотреть ещё одну статью, посвящённую вопросу применения исправительных работ к лицам, осуждённым к ограничению по военной службе. В данной статье следует указать и установить применение воспитательных мер, перечень соответствующих мер и компетентных субъектов[50-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Предлагается ввести в уголовном праве понятие ограничения свободы в ст. 54 УК РТ в следующей редакции: «Ограничение свободы вид уголовного наказания, не связанный с содержанием осуждённого в изоляции от общества, а выражающийся в ограничении прав осуждённого и исполнении им дополнительных обязанностей путем отбывания наказания по месту жительства».

2. Продолжительность обязательных работ (ст. 48 (1) УК РТ) для безработных установить до 8 часов в день. Это позволяет осуждённому

отбыть наказание в кратчайшие сроки, а также облегчает трудоустройство осужденного. Поэтому автором исследования предлагается увеличить количество часов до 480 часов **[33-А]**.

3. В ч. 3 ст. 52 УК РТ дополнить пунктами следующего содержания: «п) женщины, воспитывающие детей в возрасте до пяти лет; ж) лица, неоднократно совершившие преступления», «з) лица, уплачивающие алименты».

4. Срок применения наказания в виде исправительных работ увеличить до трех лет, а удержания из заработной платы установить в размере от пяти до двадцати процентов.

5. Ч. 3. ст. 54 УК РТ должна быть дополнена следующим положением: «Не допускается прием на работу лиц, не имеющих постоянного места жительства на территории Республики Таджикистан».

6. В уголовном законодательстве (ч. 1 ст. 48 УК РТ) заменить следующие термины: «Обязательные работы отбываются в пределах города или местности района фактического проживания осужденного» и «но по месту жительства осужденного» на термины «но в пределах города или местности фактического проживания осужденного» **[30-А]; [32-А]**.

7. В ст. 41 КИУН РТ необходимо сделать следующее дополнение: «Исправительные инспекция организуют и осуществляют воспитательную работу с осужденными» **[52-А]**.

8. Мы предлагаем в ст. 14 КИУН РТ ввести военную подготовку в качестве средства исправления осужденных. Также в главе 16 КИУН РТ следует предусмотреть еще одну статью по вопросу применения исправительных работ к осужденным по ограничению по военной службе **[50-А]**.

9. Часть 10, ст. 52 КИУН РТ необходимо дополнить положениями, предусматривающими возможность выезда осужденного за пределы территории, на которой он отбывает наказание **[53-А]**.

10. Предлагается в наименовании статей 48, 49 и других норм КИУН РТ термин «место отбывания наказания» заменить термином «исполнительное учреждение» **[53-А]**.

11. В составе исправительных учреждений или органов местного самоуправления должна быть создана специальная служба по исполнению наказаний в виде обязательных работ.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

[1]. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2013, №492 [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 26.12.2024).

[2]. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028 // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 феввали соли 2018, №1005 [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: URL: <http://mmk.tj> (санаи мурочиат: 26.12.2021).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ:

[3]. Ғоибов, Р.Д. Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Қисми умумӣ: китоби дарсӣ [Матн] / Р.Д. Ғоибов. – Хучанд, 2001. – 180 с.

[4]. Ермолович, Я.Н. Дифференциация уголовной ответственности военнослужащих [Текст] / Я.Н. Ермолович: монография. – М., 2014. – 288 с.

[5]. Комбаров, Р.В. Правовое положение лиц, осужденных к наказанию в виде ограничения свободы [Текст] / Р.В. Комбаров: монография. – Вологда: ВИПЭ ФСИН России, 2020. – 125 с.

[6]. Кудратов, Н.А. Уголовное право Республики Таджикистан [Текст] / Н.А. Кудратов: Общая часть. – Душанбе: Таджикский государственный университет коммерции, 2012. – 366 с.

[7]. Махмудов, М.М. Обязательные работы как вид уголовного наказания [Текст] / М.М. Махмудов: Меры уголовной ответственности, не связанные с изоляцией от общества. – Душанбе, 2005. – С. 69-93.

[8]. Мелюханова, Е.Е. Наказания, не связанные с изоляцией от общества [Текст] / Е.Е. Мелюханова: Учебное пособие. – Екатеринбург: УМЦ УПИ, 2023. – 182 с.

[9]. Соколов, И.В. Ограничение свободы как вид уголовного наказания: монография [Текст] / под ред. М.Б. Костровой. – М., 2013. – 224 с.

[10]. Уткин, В.А. Проблемы теории уголовных наказаний: курс лекций [Текст] / В.А. Уткин. – Томск, 2018. – 240 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

[11]. Абдурашидзода, А.А. Проблемы системы исполнения уголовных наказаний на современном этапе [Текст] / А.А. Абдурашидзода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2018. – № 2 (38). – С. 44-49.

[12]. Бова, Д.А. Некоторые проблемы назначения и исполнения наказания в виде исправительных работ [Текст] / Д.А. Бова // Российское правоведение: трибуна молодого ученого. – Томск, 2016. – Вып. 14. – С. 166-167.

[13]. Бударов, С.Н. Перспектива уголовного наказания в виде обязательных работ [Текст] / С.Н. Бударов // Развитие альтернативных санкций в российской уголовной юстиции. Опыт и перспективы: сб. материалов международной конференции. – М., 2002. – 212 с.

[14]. Диноршоев, А.М., Мирзозода, Ш. Некоторые вопросы ограничения права на труд [Текст] / А.М. Диноршоев, Ш. Мирзозода // XIII Ломоносовские чтения: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 115-летию академика Бободжона Гафурова, Душанбе, 28–29 апреля 2023 года. – Душанбе: Филиал Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова в городе Душанбе, 2023. – С. 122-130.

[15]. Ирина, Н.С. Актуальные проблемы организации деятельности уголовно-исполнительных инспекций по исполнению исправительных работ [Текст] / Н.С. Ирина // Человек: преступление и наказание. – 2015. – №4 (91). – С. 48-52.

[16]. Камолов, З.А. Уголовно-правовая характеристика исправительных работ по Уголовному кодексу Республики Таджикистан [Текст] / З.А. Камолов // Юридическая наука: история и современность. – 2016. – № 4. – С. 162-169.

[17]. Камолов, З.А., Нодиров, Н.М. Проблемы определения содержания наказания в виде исправительных работ [Текст] / З.А. Камолов, Н.М. Нодиров // Академический юридический журнал. – 2018. – № 4 (28). – С. 84-89.

[18]. Кузнецов, А.П. Обязательные работы в современном Российском законодательстве: уголовно-правовое исследование [Текст] / А.П. Кузнецов // Союз криминалистов и криминологов. – 2020. – № 4. – С. 54-64.

[19]. Лядов, Э.В. Содержание уголовного наказания в виде обязательных работ [Текст] / Э.В. Лядов // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015. – № 6-1. – С. 350-353.

[20]. Рожков, С.А. Некоторые проблемы правового регулирования применения наказаний, не связанных с изоляцией осуждённого от общества [Текст] / С.А. Рожков // Вестник Пермского университета. – 2009. – Выпуск 3(5). – С. 125-128.

[21]. Уткина, Т.В. Проблемы совершенствования правового регулирования исполнения уголовного наказания в виде ограничения по военной службе [Текст] / Т.В. Уткина // Вестник Пермского института Федеральной службы исполнения наказаний. – 2022. – № 1(44). – С. 148-154.

[22]. Шарипов, Т.Ш., Нодирзода, Н.М. Корҳои ислоҳӣ дар қонунгузори ҷиноятӣ давлатҳои пасошуравӣ [Текст] / Т.Ш. Шарипов, Н.М. Нодирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2024. – №1. – С. 224-228.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

[23]. Абдуллозода, Ҷ.А. Масоили таъини ҷазо барои маҷмуи ҷиноятҳо мутобиқи қонунгузори ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Абдуллозода Ҷамолиддин Абдулло. – Душанбе, 2022. – 211 с.

[24]. Абдурашидов, А.А. Наказание по уголовному законодательству Республики Таджикистан (эволюция и современное состояние) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Абдурашидов Азиз Абдумансурович. – Душанбе, 2011. – 190 с.

[25]. Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Азизов Убайдулло Абдуллоевич. – Душанбе, 2015. – 414 с.

[26]. Бойко, С.Б. Ограничение свободы как вид наказания в российском уголовном праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Бойко Светлана Борисовна. – Ростов-на-Дону, 2001. – 202 с.

[27]. Дуюнов, В.А. Механизм уголовно-правового воздействия: теоретические основы и практика реализации [Текст]:

дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Дуюнов Владимир Кузьмич. – Тольяти, 2000. – 512 с.

[28]. Камолов, З.А. Система наказаний по Уголовному кодексу Республики Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Камолов Зубайдилло Аюбович. – Иркутск, 2009. – 193 с.

[29]. Карабанов, А.Л. Ограничение по военной службе как вид уголовного наказания: уголовно-правовые и уголовно-исполнительные аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Карабанов Александр Львович. – М., 2006. – 178 с.

[30]. Колбасова, Е.В. Правовое регулирование исполнения наказания в виде ограничения свободы [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Колбасова Елена Владимировна. – М., 2016. – 260 с.

[31]. Корнеева, А.В. Исправительные работы без лишения свободы как вид уголовного наказания [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Корнеева Анна Владимировна. – М., 1986. – 196 с.

[32]. Красоткин, П.Н. Применение мер воспитательного воздействия к осужденным, отбывающим наказания в виде обязательных работ и исправительных работ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Красоткин Павел Николаевич. – Рязань, 2014. – 195 с.

[33]. Марков, В.П. Механизм реализации основных уголовных наказаний, не связанных с изоляцией от общества, в Российской Федерации: уголовно-правовой анализ [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Марков Владимир Петрович. – СПб., 2007. – 444 с.

[34]. Миралиев, Э.Б. Институти шартан татбиқ накардани ҷазо: проблемаҳои назариявӣ, қонунгузорӣ ва амалӣ [Матн]: автореф. дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Миралиев Эмомалӣ Бобоевич. – Душанбе, 2022. – 54 с.

[35]. Мирзоев, С.Т. Ҷарима ҳамчун ҷазо ва масъалаҳои татбиқи он тибқи Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Мирзоев Садриддин Талбакович. – Душанбе, 2020. – 199 с.

[36]. Нодирзода, Н.М. Корҳои ислоҳӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ: масоили иҷро ва адои он [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Нодирзода Нозимҷон Мансур. – Душанбе, 2024. – 188 с.

[37]. Орлов, В.Н. Проблемы назначения и исполнения исправительных работ [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Орлов Владислав Николаевич. – Ставрополь, 2000. – 188 с.

[38]. Осадчая, Н.Г. Обязательные работы как новый вид наказания в Российском уголовном законодательстве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Осадчая Наталья Георгиевна. – Ростов н/Д, 1999. – 23 с.

[39]. Сафарзода, А.И. Уголовно-правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Исом. – Душанбе, 2018. – 53 с.

[40]. Тағозода, А.С. Масоили таъини ҷазо барои содир намудани ҷиноят дар шарикӣ мутобиқи қонунгузории ҷиноятӣ Чумҳурии Тоҷикистон [Матн]: автореф. дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Тағозода Абдуқаҳҳор Саидмурод. – Душанбе, 2022. – 216 с.

[41]. Тулиев, И.Р. Наказание по уголовному праву Таджикистана (система, виды наказаний и их назначение) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Тулиев Игорь Рустамович. – М., 2010. – 217 с.

[42]. Шибанкова, О.П. Социально-правовые проблемы исполнения наказания в виде исправительных работ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шибанкова Олеся Петровна. – Рязань, 2004. – 186 с.

V. Захираҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ:

[43]. Суханронӣ дар маҷлиси тантанавӣ ба ифтихори 30-солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри сол 2024 // [Захираи электронӣ] / Манбаи дастрасӣ: <https://president.tj/event/speeches/48653> (Санаи муроҷиат: 26.12.2024).

VI. Маводи таҷрибаи судӣ ва омор:

[44]. Маълумотномаи Раёсати омори суди Суди Олии ҶТ. – Душанбе, 2024.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

I. Монографии:

[1-А]. Зокиров, З.Х. Тавсифи ҳуқуқи ҷиноятӣ мусодираи молу мулк [Матн]: монография / З.Х. Зокиров.. – Душанбе: «Нашри Камол», 2016. – 152 с.; ISBN 978-99975-0-472-3.

[2-А]. Зокиров, З.Х. Мусодираи молу мулк: дирӯз ва имрӯзи он [Матн]: монография / З.Х. Зокиров. – Душанбе: «Сухан», 2016. – 96 с.; ISBN 978-99947-0-702-05.

[3-А]. Зокиров, З.Х. Масъалаҳои мубрами ҳуқуқшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография / З.Х. Зокиров. – Душанбе, 2020. – 166 с.; ISBN 978-99975-0-990-1.

[4-А]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи ҷиноятӣ мусодираи молу мулк дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография: наشري аввал [Матн] / З.Х. Зокирзода / Зери таҳрири Шарипов Тақдиршо Шарифович – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, профессори кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, Ҳуқуқшиноси шоистаи Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – 196 с.; ISBN 978-99985-977-0-9.

[5-А]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Проблемаҳои мубрами ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: монография наشري аввал / З.Х. Зокирзода. – Душанбе: «Маориф ва фарҳанг», 2021. – 185 с.; ISBN 978-99975-398-7-8.

[6-А]. Зокирзода, З.Х. Ҷазои ҷиноятӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ [Матн]: монография: наشري аввал // З.Х. Зокирзода. – Душанбе: «Ашӯриён», 2023. – 215 с.; ISBN 978-99985-3721-7.

II. Статьи, опубликованные в рецензируемых научных журналах Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан:

[7-А]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества [Текст] / З.Х. Зокиров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2017. – № 2/10. – С. 222-229; ISSN 2074-1847.

[8-A]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества в теории уголовного права [Текст] / З.Х. Зокиров // Вестник РТСУ. – 2018. – Т. 1. – №1 (61). – С. 88-95; ISSN 2074-1847.

[9-A]. Зокирзода, З.Х., Шарипов, Т.Ш. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятӣ давлатҳои пасошуравӣ оид ба ҷазо дар намуди мусодираи молу мулк [Матн] / З.Х. Зокирзода, Т.Ш. Шарипов // Маҷаллаи академии ҳуқуқ. – 2019. – №4 (32). – С. 104-113; ISSN 2305-0535.

[10-A]. Зокирзода, З.Х. Конфискация имущества в теории уголовного права: сущность и содержание [Текст] / З.Х. Зокирзода // Қонунгузорӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2021. – №2 (42). – С. 90-96; ISSN 2410-2903.

[11-A]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Ҳифзи ҳуқуқи инсон аз зарари маънавӣ дар муносибатҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2021. – №4. – С. 220-229; ISSN 2074-1847.

[12-A]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Некоторые вопросы криминализации и декриминализации клеветы в уголовном законодательстве Республики Таджикистан [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №3. – С. 207-214; ISSN 2074-1847.

[13-A]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д. Низоми ҷазо дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №5. – С. 223-230; ISSN 2074-1847.

[14-A]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д., Алиев, И.И. Масъалаҳои асосии мақсади ҷазо дар сиёсати ҳуқуқи ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов, И.И. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №6. – С. 218-225; ISSN 2074-1847.

[15-A]. Зокирзода, З.Х., Мелюханова, Е.Е. Совершенствование уголовного законодательства Российской Федерации и Республики Таджикистан о конфискации имущества [Матн] / З.Х. Зокирзода, Е.Е. Мелюханова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Баҳши илмҳои

ичтимой-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №7. – С. 294-301; ISSN 2074-1847.

[16-А]. Зокирзода, З.Х. Асосҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2022. – №8. – С. 294-301; ISSN 2074-1847.

[17-А]. Зокирзода, З.Х., Муқимов, С.Д. Баъзе масъалаҳои объекти қасдан расонидани зарари миёна ба саломатии инсон [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.Д. Муқимов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2022. – №11. – С. 212-219; ISSN 2074-1847.

[18-А]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Оид ба масъалаи декриминализатсия қардани тухмат ва таҳқир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – 2022. – №1(25). – С. 68-81; ISSN 2414-9217.

[19-А]. Зокирзода, З.Х., Азимов, Ф.А. Баъзе масъалаҳои ҷавобгарии ҳуқуқӣ тибқи Вандидод ва таносуби он бо қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Азимов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон (маҷаллаи илмӣ-амалӣ). – 2022. – №2(26). – С. 29-43; ISSN 2414-9217.

[20-А]. Зокирзода, З.Х. Мафҳум ва моҳияти ҷазоҳое, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд [Матн] / З.Х. Зокирзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2022. – № 4 (56). – 37-48; ISSN 2412-141X.

[21-А]. Зокирзода, З.Х. Мушкilotи системавии таносуби намудҳои ҷазои асосӣ ва иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Законодательство. – 2022. – №4(48). – С. 120-126; ISSN 2410-2903.

[22-А]. Зокирзода, З.Х., Алиев, И.И. Пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ ҳамчун шакли амалисозии функцияи ҷавобгарии ҳуқуқӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, И.И. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №2. – С. 250-254; ISSN 2074-1847.

[23-А]. Зокирзода, З.Х., Алиев, И.И. Шаклҳои амалисозии функцияи ҷаримавии ҷавобгарии ҳуқуқӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, И.И. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2023. – №3. – С. 213-219; ISSN 2074-1847.

[24-А]. Зокирзода, З.Х., Воробьев, С.М., Бобохонов, Ф.А. Конфискация имущества в Конституции и Уголовном кодексе Республики Таджикистан: сравнительно-правовой анализ [Текст] / З.Х. Зокирзода, С.М. Воробьев, Ф.А. Бобохонов // Человек: преступление и наказание. – 2023. – Т.31. – №3. – С. 352-360; ISSN 1999-9917.

[25-А]. Зокирзода, З.Х., Шодизода, Н.М. Проблемаҳои тақмили қонунгузори Қумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҷавобгарии ҷиноятӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ – 2023. – №11. – С. 232-239; ISSN 2074-1847.

[26-А]. Зокирзода, З.Х. Шароити иҷроӣ қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №4-1. – С. 232-241; ISSN 2074-1847.

[27-А]. Зокирзода, З.Х. Масъалаҳои таъкилӣ-ҳуқуқии иҷроӣ қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2024. – № 1(33). – С. 237-249; ISSN 2414-9217.

[28-А]. Зокирзода, З.Х. Моҳият ва мазмуни қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2024. – № 3(100). – С. 64-75; ISSN 2411-1945.

[29-А]. Зокирзода, З.Х. Моҳият ва мазмуни қорҳои ҳатмӣ ҳамчун намуди ҷазои ҷиноятӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Аҳбори Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – 2024. – № 4 (101). – С. 48-58; ISSN 2411-1945.

[30-А]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқии иҷроӣ қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Қонунгузорӣ. – 2023. – № 4 (52). – С. 199-210; ISSN 2410-2903.

[31-А]. Зокирзода, З.Х. Мақоми ҳуқуқии шахсоне, ки ба маҳдуд қардани озодӣ маҳкум шудаанд [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон / Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №8. – С. 231-238; ISSN 2074-1847.

[32-А]. Зокирзода, З.Х. Танзими ҳуқуқии иҷроӣ қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Осори Академияи ВҚД Қумҳурии Тоҷикистон. – 2024. – № 1 (61). – 19-29; ISSN 2412-141X.

[33-А]. Зокирзода, З.Х., Маҳмадқубова, С.М. Таъини ҷазо дар намуди қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.М. Маҳмадқубова //

III. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-

практических изданиях:

[34-A]. Зокиров, З.Х. Моҳияти мусодираи молу мулк ҳамчун ҷазои иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокиров // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи илмӣ ва оммавии устодони ДОТ дар ноҳияи Рашт. – Душанбе: «Сухан», 2016. – С. 31-46.

[35-A]. Зокиров, З.Х. Восстановление социальной справедливости как цель конфискации имущества [Текст] / З.Х. Зокиров. Материалы LVII Итоговой Международной научно-практической конференции «Юриспруденция и основы правового поведения в современном гражданском обществе» // Общество Науки и Творчества. – 23 февраля 2018 г. – Россия, Казань. – С. 63-68.

[36-A]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества [Текст] / З.Х. Зокиров. Материалы LVII Итоговой Международной научно-практической конференции «Юриспруденция и основы правового поведения в современном гражданском обществе» // Общество Науки и Творчества. – 23 февраля 2018 г. – Россия, Казань, 2018. – С. 69-78.

[37-A]. Зокиров, З.Х. Конфискация имущества и другие виды наказания в Матикане (Краткий закон Сасанидов) как историко-правовой источник [Текст] / З.Х. Зокиров // Вестник Науки и Творчества. – 2018. – № 5 (29). – С. 13-15.

[38-A]. Зокиров, З.Х., Латифов, М.А., Саидов, Н.Т. Наказание в мусульманском уголовном праве: незабытая история [Текст] / З.Х. Зокиров, А.М. Латифов, Т.Н. Саидов // Научное знание современности. – 2018. – № 5(17). – С. 18-23.

[39-A]. Зокиров, З.Х., Латифов, М.А., Саидов, Н.Т. Особенности конфискации имущества и другие виды наказания в государстве Тимуридов: исторический аспект [Текст] / З.Х. Зокиров, А.М. Латифов, Т.Н. Саидов // Научное знание современности. – 2018. – № 5 (17). – С. 29-33.

[40-A]. Зокиров, З.Х. Сущность конфискации имущества как дополнительное наказания [Текст] / З.Х. Зокиров // Законодательства. – 2018. – № 1 (29). – С. 74-77. ISSN 2410-2903.

[41-А]. Зокиров, З.Х. Цель конфискации имущества [Текст] / З.Х. Зокиров // В сборнике: ЭКСПЕРТ ГОДА 2020 / Сборник статей Международного научно-исследовательского конкурса. Петрозаводск, 2020. – С. 135-144.

[42-А]. Зокирзода, З.Х. Критерияи ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Маводҳои конференсияи илмӣ-назариявии устодон, кормандон ва донишҷӯёни Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба 25-солагии Ваҳдати миллӣ” ва “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) (18-23 апрели соли 2022 – ҳафтаи илм). – Рашт, 2022. – С. 9-10.

[43-А]. Зокирзода, З.Х. Маҳакҳои ҷудо намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ба ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Ҳуқуқи инсон: дирӯз ва имрӯз. Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ амалӣ (9 декабри соли 2022) / зери таҳрири номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент Курбонализода Н.Ш. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2022. – С. 187-193.

[44-А]. Зокирзода, З.Х. Наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества: понятие и сущность / З.Х. Зокирзода // Основные подходы к управлению знаниями в науке и образовании: сборник научных трудов. – Казань: Общество с ограниченной ответственностью "САНТРЕМ", 2023. – С. 224-230.

[45-А]. Зокирзода, З.Х. Ҷазохое, ки ба ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд: мафҳум, хусусият ва моҳияти он [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. – № 1(13). – С. 69-73; ISSN 3078-3402.

[46-А]. Зокирзода, З.Х. Мақсади ҷазо ҳамчун асоси сиёсати ҷиноятӣ давлат дар соҳаи муқовимат ба ҷинояткорӣ [Матн] / З. Х. Зокирзода // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2023. – №2(14). – С. 77-80; ISSN 3078-3402

[47-А]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи иҷроӣ қорҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт (мачаллаи илмӣ). – 2023. – №3 (15). – С. 86-96; ISSN 3078-3402.

[48-А]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои ташкилӣ-ҳуқуқи иҷроӣ қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Научно-просветительская

деятельность в условиях глобализации: сборник научных трудов. – Казань: общество с ограниченной ответственностью «Базис», 2024. – С. 163-170.

[49-A]. Зокирзода, З.Х. Мафхум ва хусусиятҳои маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Научно-просветительская деятельность в условиях глобализации: сборник научных трудов. – Казань, 2024. – С. 156-162.

[50-A]. Зокирзода, З.Х. Иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ [Текст] / З.Х. Зокирзода / Маҷмуаи маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ «Мушкилоти муқориза бо ҷинояткорӣ дар ҷазои Авруосиё», бахшида ба «Соли маърифати ҳуқуқӣ» (ш. Душанбе, 10 майи 2024) / Зери таҳрири д.и.ҳ., дотсент Р.Ҳ. Раҳимзода. – Душанбе: Нашрияти Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024. – С. 109-118.

[51-A]. Зокирзода, З.Х., Маҳмадҷубова, С.М. Баъзе масъалаҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ дар давлати Сомониён [Матн] / З.Х. Зокирзода, С.М. Маҳмадҷубова // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №1 (1). – С. 63-72; ISSN 3079-1758.

[52-A]. Зокирзода, З.Х., Шарипов, Т.Ш. Проблемаҳои истифодаи воситаҳои ислоҳӣ нисбат ба шахсоне, ки қорҳои ислоҳиро адо (иҷро) менамоянд [Матн] / З.Х. Зокирзода, Т.Ш. Шарипов // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №1 (1). – С. 6-19; ISSN 3079-1758.

[53-A]. Зокирзода, З.Х. Баъзе масъалаҳои иҷрои ҷазо дар намуди маҳдуд қардани озодӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №1 (1). – С. 20-33; ISSN 3079-1758.

[54-A]. Зокирзода, З.Х., Бобохонов, Ф.А. Баъзе ҷанбаҳои баҳсноки таъини ҷазои қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода, Ф.А. Бобохонов // Паёми Донишқадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт / Бахши илмҳои ҳуқуқ, таърих ва иқтисодиёт (маҷаллаи илмӣ). – 2024. – №2 (2). – С. 26-35; ISSN 3079-1758.

[55-A]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои ташкилии ҳуқуқи иҷрои қорҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // 15-солагии Кодекси муқофавии ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: вазъият ва дурнамо:

мачмуаи маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, ш. Душанбе, 03 декабри с. 2024 / Зери таҳрири н.и.х., генерал майёри милитсия П.А. Насуриён, д.и.х., дотсент Р.Р. Раҳмадҷонзода. – Душанбе: Нашриёти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. – С. 129-136.

[56-A]. Зокирзода, З.Х. Масоили танзими ҳукукии таъини чазо дар намуди корҳои ҳатмӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода / Маводди VII-умин конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ «Ҳукуки инсон ва ҷаҳонишавӣ» бахшида ба Рӯзи ҳукуки инсон ва эълон гардидани «Соли маърифати ҳукуқӣ» // Зери назари умумии н.и.х. П.А. Насуриён, д.и.х., дотсент Р.Р. Раҳмадҷонзода. – Душанбе: Нашриёти ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2025. – С. 126-133.

[57-A]. Зокирзода, З.Х. Мафҳуми ҷазоҳое, ки ба ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд [Матн] / З.Х. Зокирзода // Маводҳои конференсияи илмӣ-назариявии устодон, кормандон ва донишҷӯёни Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба 26-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) (14-20 апрели соли 2023. – Ҳафтаи илм). – Рашт, 2023. – С. 114-117.

[58-A]. Зокирзода, З.Х. Проблемаҳои ташкилӣ-ҳукукии иҷрои корҳои ислоҳӣ [Матн] / З.Х. Зокирзода // Маводҳои конференсияи илмӣ-назариявии устодон, кормандон ва донишҷӯёни Донишқадаи омӯзгорӣ Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт бахшида ба соли маърифати ҳукуқӣ эълон шудани соли 2024, 27-солагии Ваҳдати миллӣ ва Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020-2040) (15-20 апрели соли 2024 – ҳафтаи илм). – Рашт, 2024. – С. 93-97.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Зокирзода Зафар Хайрулло дар мавзӯи «Чазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд: масъалаҳои доктриналӣ, ҳуқуқтаъбиқкунӣ ва мукамалгардонии қонунгузорӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи ихтисоси 5.5.8 – ҳуқуқӣ ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқӣ иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ

Калидвожаҳо: ҷазоҳои асосӣ, ҷудо нигоҳ доштан, маҳкумшуда, низоми ҷазо, ҷазоҳои инсондӯстона, таъини ҷазо, қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд қардани озодӣ, иҷроӣ ҷазо, масъалаҳои доктриналӣ, ҳуқуқтаъбиқкунӣ, мукамалгардонии қонунгузорӣ.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ омӯзиш ва таҳқиқоти доктриналӣ, ҳуқуқтаъбиқсозӣ ва мукамалгардонии қонунгузории ҷиноятӣ, таъин ва иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ дар самти ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ба ҳисоб меравад. Асоси усулҳои таҳқиқоти диссертатсиониро усулҳои умумиилмӣи фалсафӣ ва махсуси ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Дар қараёни таҳқиқот усулҳои умумиилмӣи фалсафӣ, аз ҷумла категорияи фалсафии «мафҳум», «мақсад», «низом», «моҳият» тавассути усулҳои таҳқиқи диалектикӣ ва материалистӣ муайян қарда шудааст. Ҳамзамон, барои ҳалли вазифаҳои гузашташуда бо истифода аз равишҳо ва усулҳои расмӣ-ҳуқуқӣ, расмӣ-мантӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, омӯрӣ ва дигар методҳои умумӣ ва махсуси илмӣ, ки аз ҷониби илм таҳия ва дар амалия санҷида шудаанд, истифода шуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ дар таҳқиқоти комплексии доктриналӣ, ҳуқуқтаъбиқсозии мукамалгардонии ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, ифода меёбад. Ҳамзамон, таҳқиқоти мазкур яке аз нахустин таҳқиқотҳои мукаммали илмӣ мебошад, ки тамоми паҳлуҳои ҷазоҳои ҷиноятӣ қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ ва маҳдуд қардани озодӣ, ба монанди мафҳуми моҳият, тартиби таъин ва иҷроӣ онҳоро дар доираи як таҳқиқот фаро мегирад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки муқаррароти назариявӣ ба тақмили фаъолияти судҳо ва мақомоти иҷроқунандаи ҷазо дар намуди қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ ва маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ равона қарда шаванд. Маводҳои таҳқиқотӣ метавонанд барои ба низом даровардан ва таҳияи ақидаҳои илмӣ оид ба мазмуни ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, механизми таъин ва иҷроӣ ин намуди ҷазо, инчунин, роҳҳои баланд бардоштани самаранокии таъбиқи ҷазоҳои дар асоси қонунгузории ҚТ таъбиқшаванда, мавриди истифода қарор гиранд.

Дар натиҷаи таҳқиқоти диссертатсионӣ оид ба масъалаҳои мафҳум ва моҳияти низоми ҷазоҳои асосие, ки бо ҷудо нигоҳ доштани маҳкумшуда аз ҷомеа вобаста намебошанд, аз ҷумла, мафҳум ва моҳияти қорҳои ҳатмӣ, қорҳои ислоҳӣ, маҳдуд қардан дар хизмати ҳарбӣ, маҳдуд қардани озодӣ, ҳамзамон масъалаҳои таъин ва иҷроӣ ҷазоҳои мазкур тавсияҳои назарии амалӣ манзур қарда шудаанд.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Зокирзода Зафара Хайрулло на тему «Основные наказания, не связанные с изоляцией осужденного от общества: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства» на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 55.8 – Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право

Ключевые слова: основные наказания, изоляция, осужденный, система наказания, гуманизация наказаний, назначение наказания, обязательные работы, исправительные работы, ограничение по военной службе, ограничение свободы, исполнение наказания, проблемы доктрины, правоприменение, совершенствование законодательства.

Целью диссертационного исследования является изучение и доктринальное исследование, правоприменение и совершенствование уголовного законодательства, назначение и исполнение уголовных наказаний в области основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества.

Основу методов исследования диссертации составляют общеправовые и специально-правовые методы. В ходе исследования посредством диалектических и материалистических методов исследования были выявлены общеправовые научные методы, в том числе правовые категории «понятие», «цель», «система», «сущность». При этом для решения поставленных задач использовались формально-правовые, формально-логические, сравнительно-правовые, статистические и другие общенаучные и специальные методы, разработанные наукой и проверенные на практике.

Научная новизна диссертационного исследования выражается в комплексном и доктринальном исследовании, правоприменении и совершенствовании основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества. В то же время данное исследование является одним из первых комплексных научных исследований, которое охватывает в рамках одного исследования все аспекты уголовных наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе и ограничения свободы, такие как понятие и сущность, порядок их назначения и исполнения.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что теоретические положения направлены на совершенствование деятельности судов и органов исполнения наказаний в виде обязательных работ, исправительных работ и ограничения по военной службе. Материалы исследования могут быть использованы для систематизации и разработки научных взглядов на содержание основных видов наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, механизм назначения и исполнения данного вида наказания, а также пути повышения эффективности реализации наказаний, применяемых в соответствии с законодательством Республики Таджикистан.

В результате диссертационного исследования вопросов понятия и сущности системы основных наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, в том числе понятия и сущности обязательных работ, исправительных работ, ограничения по военной службе, ограничения свободы, а также вопросов назначения и исполнения этих наказаний, даны теоретические и практические рекомендации.

ANNOTATION

to the dissertation of Zokirzoda Zafar Khairullo on the topic «The main punishments not associated with the isolation of the convicted person from society: issues of doctrinality, implementation and improvement of legislation» for the degree of Doctor of Law in the specialty 5.5.8 – Criminal Law and Criminology; Law of Execution of Criminal Punishment

Keywords: main punishments, solitary confinement, convicted person, punishment system, humanization of punishments, sentencing, compulsory work, correctional labor, restriction of military service, restriction of freedom, execution of punishment, doctrinal issues, implementation, improvement of legislation.

The purpose of the dissertation research is to study and conduct doctrinal research, law enforcement and improvement of criminal legislation, appointment and execution of criminal penalties in the field of primary punishments not related to the isolation of the convicted person from society. The basis of the dissertation research methods are general philosophical and special legal methods. In the course of the study, using dialectical and materialistic research methods, general philosophical scientific methods were identified, including the philosophical categories of "concept", "goal", "system", "essence". At the same time, to solve the tasks set, formal-legal, formal-logical, comparative-legal, statistical and other general scientific and special methods developed by science and tested in practice were used.

The scientific novelty of the dissertation research is expressed in a comprehensive and doctrinal study, law enforcement and improvement of the main punishments not associated with the isolation of the convicted person from society. At the same time, this study is one of the first comprehensive scientific studies that covers within the framework of one study all aspects of criminal punishments in the form of compulsory work, correctional labor, restrictions on military service and restrictions on freedom, such as the concept and essence, the procedure for their appointment and execution.

The theoretical and practical significance of the study lies in the fact that the theoretical provisions are aimed at improving the activities of courts and bodies executing punishments in the form of compulsory work, correctional labor and restriction of freedom. The research materials can be used to systematize and develop scientific views on the content of the main types of punishments not associated with the isolation of the convicted person from society, the mechanism for the appointment and execution of this type of punishment, as well as ways to improve the effectiveness of the implementation of punishments applied in accordance with the legislation of the Republic of Tajikistan. As a result of the dissertation research on the issues of the concept and essence of the system of basic punishments not related to the isolation of the convicted person from society, including the concept and essence of compulsory work, correctional labor, restrictions on military service, restrictions on freedom, as well as issues of the appointment and execution of these punishments, theoretical and practical recommendations are given.